

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
Φιλοσοφική Σχολή
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΜΣ: «ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η Ομοιομορφία της Σχολικής Ενδυμασίας στην Ελλάδα:
Εμπειρίες και Απόψεις Γονέων και Εκπαιδευτικών της
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης**

Επιβλέπων: Γκόγκας Θεμιστοκλής

ΒΛΑΧΟΥ ΜΑΡΙΑ

A.M. : 173

Ιωάννινα, Φεβρουάριος 2026

Ευχαριστίες

Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γκόγκα Θεμιστοκλή για την πολύτιμη βοήθεια, την καθοδήγηση αλλά και την εμπύχωση που μου προσέφερε σε κάθε στάδιο περάτωσης της παρούσας μελέτης. Ένα μεγάλο ευχαριστώ για τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσαν όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα και για τη συμβολή τους στο αποτέλεσμα αυτής. Θα ήθελα, επίσης, να εκφράσω την απέραντη ευγνωμοσύνη μου στην οικογένεια μου, στον σύζυγό μου, Παύλο που ήταν δίπλα μου συναισθηματικά και ηθικά καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της προσωπικής εργασίας, στους γονείς μου, Δημήτρη και Ελένη που ανελλιπώς με προέτρεπαν να προσπαθήσω για το καλύτερο αποτέλεσμα και φυσικά στον λατρεμένο μου γιο, Ιάσονα ο οποίος παρά τη μικρή του ηλικία μου προσέφερε πάντα απλόχερά την αγάπη του και την κατανόησή του.

Περίληψη

Η καταγραφή και κυρίως η διερεύνηση των απόψεων γονέων και εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την ομοιομορφία της σχολικής ενδυμασίας στην Ελλάδα αποτέλεσαν τον βασικό σκοπό της παρούσας μελέτης. Η προοπτική καθιέρωσης συγκεκριμένων ορίων στις ενδυματολογικές επιλογές των μαθητών μελετήθηκε μέσω της αποτύπωσης των εμπειριών, θέσεων, ιδεών, πεποιθήσεων και στάσεων προσώπων που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών, όπως οι γονείς και οι δάσκαλοι τους. Μάλιστα, προκειμένου η εξέταση του ζητήματος να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο ολοκληρωμένη διερευνήθηκαν επιμέρους ζητήματα, όπως οι τοποθετήσεις τους για τη λειτουργία της σχολικής ενδυμασίας ως μέσου ελέγχου των μαθητών και διασφάλισης της πειθαρχίας, ως εργαλείου αναπαραγωγής κοινωνικών ανισοτήτων ή/και φυλετικών διακρίσεων, ως έκφρασης της αυτοεικόνας του μαθητή και αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητάς του, ως κριτηρίου, τέλος, για την αντίληψη που διαμορφώνουν οι «σημαντικοί άλλοι» για τον φορέα της.

Προς επίτευξη του ως άνω στόχου η εργασία δομήθηκε σε δύο μέρη, στο θεωρητικό και στο ερευνητικό. Το θεωρητικό μέρος διαμορφώθηκε σε τρία ξεχωριστά κεφάλαια. Στο πρώτο μελετήθηκε εν συντομία η ιστορική εξέλιξη της σχολικής ενδυμασίας στην Ελλάδα. Στο δεύτερο επιχειρήθηκε αφενός ο εννοιολογικός προσδιορισμός της ένδυσης ως διαδικασίας και ως ενσώματης εμπειρίας και αφετέρου η ερμηνεία της ενδυμασίας ως εξωτερικής αποτύπωσης προτιμήσεων, απόψεων, ακόμη και ιδεολογιών του ατόμου αλλά και ως θεμελιώδης παράμετρος του υλικού πολιτισμού. Μελετήθηκαν, επίσης, συμβολισμοί της σχολικής ενδυμασίας όπως ο ρόλος της στη διασφάλιση της πειθαρχίας, σχολικής και μη, η συμβολή της στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, η επίδραση της στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων και των έμφυλων διακρίσεων, η λειτουργία της ως μέσου αποτύπωσης του κοινωνικού «φύλου». Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάστηκε μια σύντομη ανασκόπηση σχετικών επιστημονικών άρθρων τα οποία εστίαζαν στον καθοριστικό ρόλο της ένδυσης στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας αλλά και της εικόνας που οι άλλοι διαμορφώνουν για τον χρήστη της.

Το ερευνητικό μέρος της έρευνας οργανώθηκε, επίσης, σε τρία κεφάλαια. Συγκεκριμένα, στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας αποτυπώθηκε όσο τον δυνατόν περισσότερο αναλυτικά η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, ήτοι ο προσδιορισμός του

ερευνητικού και των επιμέρους στόχων, η μεθοδολογική προσέγγιση και το δείγμα που επιλέχθηκε, το ερευνητικό εργαλείο αλλά και ο σχεδιασμός της έρευνας, ενώ στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάστηκαν, μετά από εμπειριστατωμένη επεξεργασία και ανάλυση δεκαοκτώ απομαγνητοφωνημένων ημι-δομημένων συνεντεύξεων, τα αποτελέσματα της έρευνας. Στο έκτο κεφάλαιο, τέλος, πραγματοποιήθηκε η σύνοψη των σπουδαιότερων ευρημάτων και η καταγραφή συμπερασμάτων, προβληματισμών και εν τέλει προτάσεων για μελλοντική έρευνα.

Η όλη αυτή διαδικασία, συνέβαλε σημαντικά στο να γίνει κατανοητό και σαφές ότι η προοπτική καθιέρωσης μιας ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας εγείρει νέα και ενδιαφέροντα ζητήματα, ζητήματα που αφορούν στον τρόπο που το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, τους άλλους, θεσμούς όπως η οικογένεια, το σχολείο και η πατρίδα, το κοινωνικό συγκείμενο, κ.ο.κ.. Σε κάθε περίπτωση η προοπτική θέσπισης ορίων στη σχολική ενδυμασία δημιουργεί προβληματισμό, αναδεικνύει σημαντικά εν δυνάμει οφέλη και εξίσου σημαντικά εν δυνάμει μειονεκτήματα για τους φορείς της και για τον λόγο αυτό θα πρέπει, όταν και εφόσον προκύπτει ανάγκη ή έμπνευση για βελτίωση της σχολικής πραγματικότητας, να εξετάζεται με σύνεση και εστίαση στη νοητική, ψυχοσυναισθηματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη παιδιών και εφήβων.

Λέξεις – κλειδιά: σχολική ενδυμασία, ενσώματη εμπειρία, υλικός πολιτισμός, εθνική ταυτότητα, κοινωνικές & έμφυλες ανισότητες

Abstract

Purpose of the present study is to investigate the views of parents and primary education teachers regarding uniformity in school dress codes in Greece. The issue of the institutionalization of specific limits on students' dress choices was explored through the recording of the experiences, opinions, ideas, beliefs, and attitudes of individuals who play a decisive role in students' holistic development, namely parents and teachers.

To examine the topic as comprehensively as possible, a number of interrelated issues were also investigated. These included participants' perceptions of school uniforms as: a means of controlling students; a mechanism for ensuring discipline; a tool for the reproduction of social inequalities and/or gender discrimination; an expression of identity; and, finally, a criterion shaping the perceptions formed by "significant others".

To address these objectives, the study was structured into two main parts: a theoretical part and a research part. The theoretical part is divided into three chapters. The first chapter examines the historical development of school dress uniforms in Greece. The second chapter provides a conceptual clarification of clothing as both a process and an embodied experience, as well as an interpretation of clothing as an external expression of individuals' preferences, values, and ideologies, and as a fundamental component of material culture. Furthermore, this chapter analyses the symbolism of school uniforms, focusing on their role in enforcing discipline, their contribution to the construction of national identity, their impact on the reproduction of social inequalities and gender discrimination, and their role in the representation of social gender. The third chapter presents a brief review of relevant scientific literature emphasising the crucial role of clothing in the formation of self-image, as well as in shaping the image formed by others.

The research part of the study also consists of three chapters. The fourth chapter outlines the methodology adopted, including the research aim and specific objectives, the methodological approach, the selected sample, the research tools, and the overall research design. The fifth chapter presents the research findings following a contextualised processing and detailed analysis of eighteen (18) semi-structured

interviews. Finally, the sixth chapter offers an overview of the most significant findings, along with the study's conclusions, limitations, and suggestions for future research.

Overall, the study demonstrates that the establishment of uniform school dress codes raises complex and significant issues related to individuals' self-perception, their perceptions of others, and their relationship with institutions such as the family, school, homeland, and the broader social context. While the imposition of dress code limitations may generate concerns, it also highlights both potential benefits and drawbacks for all those involved. For this reason, any initiative aimed at improving school reality should be approached with prudence and with careful consideration of the cognitive, psychological, emotional, social, and moral development of children and adolescents.

Keywords: school uniform, embodied experience, material culture, national identity, social & gender inequalities.

Πίνακες

	Σελ.
Πίνακας 1: Δημογραφικά χαρακτηριστικά του ερευνητικού δείγματος	73
Πίνακας 2: Ερωτήσεις συνέντευξης σε εκπαιδευτικούς δημόσιων σχολείων και σε γονείς, προσανατολισμένες στους επιμέρους στόχους της έρευνας	76
Πίνακας 3: Ερωτήσεις συνέντευξης σε εκπαιδευτικούς ιδιωτικών σχολείων προσανατολισμένες στους επιμέρους στόχους της έρευνας	78

Περιεχόμενα

Σελ.

Πρόλογος	10
1^ο Κεφάλαιο: Ιστορική εξέλιξη της σχολικής ενδυμασίας	13
1.1 Η καθιέρωση της σχολικής ενδυμασίας	13
1.2 Η διαδρομή της σχολικής ενδυμασίας στην Ελλάδα	14
1.3 Οι αντιπαραθέσεις και η επιχειρηματολογία γύρω από την κατάργηση της σχολικής ποδιάς	18
1.4 Η σχολική ενδυμασία σε διάφορες χώρες του κόσμου	20
2^ο Κεφάλαιο: Το θεωρητικό υπόβαθρο πίσω από τους συμβολισμούς και τις λειτουργίες της σχολικής ενδυμασίας	22
2.1 Η ενδυμασία ως κώδικας επικοινωνίας	22
2.2 Η ενδυμασία ως ενσώματη εμπειρία και έκφραση του υλικού πολιτισμού	27
2.3 Η σχολική ενδυμασία ως μέσο διασφάλισης της πειθαρχίας	30
2.4 Η σχολική ενδυμασία ως μέσο διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας	36
2.5 Η σχολική ενδυμασία ως μέσο αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων	38
2.6 Η σχολική ενδυμασία ως μέσο ανάδειξης των φυλετικών διακρίσεων	44
2.7 Η σχολική ενδυμασία ως αποτύπωση της κοινωνικής κατασκευής «φύλο»	47
3^ο Κεφάλαιο: Ανασκόπηση άρθρων σχετικών με την πρακτική της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας	49
4^ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία της έρευνας	70
4.1 Βασικός ερευνητικός σκοπός και επιμέρους στόχοι	70
4.2 Μεθοδολογική προσέγγιση	71
4.3 Το δείγμα της έρευνας	71
4.4 Μεθοδολογικό εργαλείο	73

4.5 Σχεδιασμός της έρευνας	78
5° Κεφάλαιο: Ευρήματα	79
6° Κεφάλαιο: Συμπεράσματα της έρευνας	117
Βιβλιογραφία	125
Ελληνόγλωσση	125
Ξενόγλωσση	128
Διαδίκτυο	130
Νομοθεσία	130
Παράρτημα I	131
Ερωτήσεις συνέντευξης	
Παράρτημα II	133
Παράδειγμα απομαγνητοφωνημένης συνέντευξης	

Πρόλογος

Η σύνδεση του ατόμου με την κοινωνία υπήρξε ανέκαθεν αναπόσπαστο κομμάτι της ύπαρξής του. Από την μια πλευρά η θέση του ατόμου ως μέλους ή διαφορετικά μονάδας ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου και από την άλλη η διαμόρφωση της εκάστοτε κοινωνίας ως το σύνολο μεμονωμένων προσωπικοτήτων οι οποίες βρίσκονται σε μια σχέση διαρκούς αλληλεπίδρασης, συνθέτουν τα κοινωνικά φαινόμενα, την πρόοδο και εξέλιξη των επιστημών, της τεχνολογίας, των τεχνών και εν τέλει την ίδια τη ζωή.

Κατά την αλληλεπίδραση ατόμου και κοινωνίας, ιδωμένη από τη φιλοσοφική θεωρία της Ολοκρατίας, καθώς το μέρος ακολουθεί το όλον, το άτομο αισθάνεται το καθήκον που του προσδίδει ο επιθετικός προσδιορισμός «κοινωνικό» ως κοινωνικού όντος και προσπαθεί διαρκώς να καθορίσει τη συμπεριφορά του βάσει κοινωνικών παραμέτρων, προτύπων και κανόνων. Από την άλλη πλευρά, ιδωμένη η σχέση ατόμου και κοινωνίας από τη φιλοσοφική θεώρηση του ατομισμού, η τελευταία εκλαμβάνεται ως μια μεγαλογραφία του ατόμου και ως εκ τούτου θα πρέπει να μελετάται και να ερμηνεύεται κατ' αναλογία με την ψυχολογική δομή του ανθρώπου. Τελικά το άτομο αναπτύσσει την ελευθερία του μέσα στην κοινωνία και αυτή θεσπίζει θεσμούς, ορίζει κώδικες, αναλαμβάνει διαφόρων ειδών λειτουργίες προκειμένου να αποκτήσει το πλήρες νόημά της (Νικολάου, κ.α., 2018, 42-43).

Στην παραπάνω διαδικασία, ο ρόλος της εκπαίδευσης ως ενός κατεξοχήν κοινωνικοποιητικού θεσμού είναι καθοριστικός. Αποτελεί πλέον αδιαμφισβήτητη αλήθεια ότι, ο άνθρωπος δεν γεννιέται κοινωνικοποιημένος. Έτσι η μεταλαμπάδευση της γνώσης και κυρίως η άσκηση αγωγής ως διαδικασίας και πρακτικής αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την ομαλή συνύπαρξη ατόμου και κοινωνίας. Στη σημερινή εποχή όπου η πολυπλοκότητα της ζωής, οι απαιτήσεις της καθημερινότητας και η κρίση των αξιών συνθέτουν του κοινωνικό γίνεσθαι, ζητήματα που προκαλούν σύγχυση και αμφιθυμία πρέπει να επιλύονται άμεσα και αποτελεσματικά. Όταν μάλιστα αυτά γεννώνται μέσα στον χώρο του σχολείου αποτελεί χρέος της εκπαίδευσης και επιτακτική ανάγκη να τα αναλύσει, να τα αξιολογήσει και εν τέλει να τα αντιμετωπίσει προσανατολισμένη πάντα στον απώτερο στόχο της, τη διαμόρφωση κοινωνικά, πνευματικά, ηθικά ελεύθερων ανθρώπων (Κωνσταντίνου, 2015, 224).

Ένα τέτοιο ζήτημα, ίσως από τα περισσότερο αμφιλεγόμενα, τόσο σε ένταση όσο και σε διάρκεια, στην ιστορία της εκπαίδευσης, αποτελεί η πρακτική της σχολικής

ενδυμασίας κι αυτό γιατί, όταν αυτή τίθεται ως υποχρεωτική, δεν αφορά απλά σε διαδικασία ή πρακτική αλλά σε κανόνα άρρηκτα συνδεδεμένο με τη σχολική αγωγή. Έτσι η εξωτερική εμφάνιση του ατόμου και ειδικότερα του μαθητή, μια αδιαμφισβήτητη ενσώματη εμπειρία, προσωπική έκφραση και συνάμα αναπόσπαστο στοιχείο του υλικού πολιτισμού, αντιμετωπίζεται στον χώρο του σχολείου ως κανόνας, ως απαίτηση ή προσδοκία. Η χρήση της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας αποτελεί ενός είδους αξίωση για το πώς θα συμπεριφέρεται ο μαθητής εντός σχολικού πλαισίου και για το πώς θα αξιολογείται βάσει της συμπεριφοράς του. Παράλληλα θέτει όρια και προσδιορίζει τις συνέπειες της μη συμμόρφωσης σε αυτή (Κωνσταντίνου, 2015, 230-231).

Εγείρονται, ωστόσο, ζητήματα ως προς το κατά πόσο η πρακτική της σχολικής ενδυμασίας εκτός από αξίωση αποτελεί ή πρέπει να αποτελεί δυνατότητα, κατά πόσο είναι ένας κανόνας διατυπωμένος με σαφήνεια, κατά πόσο τα όρια που θέτει είναι δυνατόν να τηρούνται με συνέπεια, κατά πόσο χαρακτηρίζονται από προσαρμοστικότητα και ευελιξία. Εγείρονται, επίσης, σοβαρά ζητήματα σε σχέση με τις λειτουργίες και του συμβολισμού πίσω από την πρακτική της σχολικής ενδυμασίας και εν τέλει σχετικά με το κατά πόσο το περιεχόμενο αυτού του ιδιαίτερου κανόνα συμβάλλει στην καλλιέργεια της υπευθυνότητας, της κριτικής σκέψης και της δημοκρατικότητας του ατόμου (Κωνσταντίνου, 2015, 230-231).

Βάσει όσων προηγήθηκαν αλλά και των αντιφατικών μηνυμάτων που η κατάργηση από την μια πλευρά και η αυστηρή επιβολή από την άλλη της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας εκπέμπει την ίδια εποχή, σε διαφορετικές κοινωνίες και πολιτισμούς, κρίνεται σημαντική και περισσότερο επίκαιρη από ποτέ η προσπάθεια διερεύνησης των απόψεων όσων εμπλέκονται ουσιαστικά με την πρακτική της. Λαμβάνοντας υπόψη ότι καθώς οι κύριοι πρωταγωνιστές του υπό διερεύνηση ζητήματος, δηλαδή οι μαθητές, την ίδια στιγμή που καλούνται να διαχειριστούν αυτόν τον ιδιαίτερο σχολικό κανόνα, αναπτύσσουν την προσωπική, ψυχοσυναισθηματική, κοινωνική τους υπόσταση, διαπλάθουν τον προσωπικό τους ηθικό κώδικα, καλλιεργούν δεξιότητες και εν τέλει διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους, ενδέχεται η κρίση τους να μην είναι ώριμη ή σταθερή.

Για τον λόγο αυτό, η παρούσα προσπάθεια εστιάζει στους γονείς και στους εκπαιδευτικούς και θέτει ως βασικό στόχο την καταγραφή των απόψεών τους αναφορικά με την αναγκαιότητα, τη χρηστικότητα και τους συμβολισμούς της πρακτικής της σχολικής ενδυμασίας. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού διερευνά τις

απόψεις των παραπάνω υποκειμένων σχετικά με τον ρόλο της σχολικής ενδυμασίας ως ενσώματης εμπειρίας και ως στοιχείου του υλικού πολιτισμού που περιβάλλει τους μαθητές, ως μέσο διαμόρφωσης της προσωπικής, κοινωνικής και εθνικής τους ταυτότητας, ως μέσο αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων και έμφυλων διακρίσεων.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1^ο Κεφάλαιο: Ιστορική εξέλιξη της σχολικής ενδυμασίας

1.1 Η καθιέρωση της σχολικής ενδυμασίας

Μια σύντομη βιβλιογραφική ανασκόπηση σε ό,τι αφορά την καθιέρωση κοινής ενδυμασίας σε συγκεκριμένες ομάδες ατόμων αποκαλύπτει ότι ήδη στον Μεσαίωνα, οι φοιτητές των πανεπιστημίων της Ευρώπης, στην πλειοψηφία τους μέλη του κλήρου, ακολουθούσαν ένα τυποποιημένο στυλ περιβολής, συνήθως αποτελούμενη από ένα πανωφόρι το οποίο κάλυπτε όλο τον κορμό και διέθετε ανοίγματα στα χέρια. Άλλοτε η τυπική ενδυμασία περιλάμβανε έναν χιτώνα και έναν μανδύα αλλά σε καμία περίπτωση δεν ήταν υποχρεωτικά κοινή. Σε μια προσπάθεια δε οπτικής αποτύπωσης των φοιτητικών περιβολών αρκεί να ανακαλέσουμε στη μνήμη μας τόσο τις στολές αποφοίτησης από την τριτοβάθμια εκπαίδευση όσο και την περιβολή των δικαστών (Buss, 2025).

Στις αρχές του 1200 μ.Χ. η στάση ενός σπουδαίου Βρετανού κληρικού, του αρχιεπίσκοπου του Canterbury και διδασκάλου Θεολογίας, Stephen Langton, αποτέλεσε την έμπνευση και αφορμή για την καθιέρωση κοινής ενδυμασίας μεταξύ των μαθητών. Η προσήλωσή του σε ζητήματα ηθικών αξιών και ιδεών της τότε ευρωπαϊκής ηπείρου συντέλεσε στην ανάπτυξη μιας ευρωκεντρικής οπτικής στη βάση της οποίας το 1222 απαίτησε στη Σύνοδο της Οξφόρδης την καθιέρωση κοινής ενδυμασίας των φοιτητών της αρχιεπισκοπής, γνωστής ως «cappa clausa». Η συγκεκριμένη εντολή ανέστειλε τις συνήθειες συγκεκριμένων κληρικών οι οποίοι υιοθετούσαν προσωπικά και πολλές φορές ιδιόρρυθμα, για την ιδιότητα και την εποχή, στυλ ενώ, κατά την πεποίθηση του Langton, αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμπόρευση της Αγγλίας με την Καθολική Ευρώπη (Cartwright, 2018).

Η μετάβαση από την πρώτη αυτή απόπειρα ομοιόμορφης ενδυμασίας των φοιτητών σημειώνεται και πάλι στην Αγγλία, σχεδόν τρεις αιώνες αργότερα. Πιο συγκεκριμένα, στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, τα φιλανθρωπικά σχολεία της Αγγλίας προσέφεραν στους μαθητές μεταχειρισμένα ρούχα ώστε να ικανοποιήσουν άμεσες καθημερινές τους ανάγκες, ενώ στα μέσα του ίδιου αιώνα και ειδικότερα το 1552 μ.Χ., το φιλανθρωπικό σχολείο Christ's Hospital θέτει ως στόχο την παροχή εκπαίδευσης σε μαθητές χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και καθιερώνει το κόκκινο ράσο των ιερέων ως την υποχρεωτική τους περιβολή. Ένα χρόνο αργότερα, η στολή αποτελούνταν από μακρύ μπλε πανωφόρι, κίτρινες κάλτσες με μήκος έως το γόνατο και ως μετέπειτα προσθήκη

από άσπρες λωρίδες περιμετρικά του λαιμού. Με την καθιέρωση της εν λόγω ενδυμασίας το σχολείο απέβλεπε στην εξάλειψη των μεταξύ τους διαφορών, στη συμμόρφωση με τους κανόνες του εκπαιδευτικού ιδρύματος και στη διασφάλιση της ενότητας. Διατηρήθηκε μάλιστα, ως ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του σχολείου για περισσότερα από 470 χρόνια (Christ's Hospital. A school like no other. n.d.).

1.2 Η διαδρομή της σχολικής ενδυμασίας στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, οι πρώτοι κανόνες ενδυμασίας των μαθητών καταγράφονται το 1829 όταν, επί κυβερνήσεως Ιωάννη Καποδίστρια, ιδρύεται το πρώτο δημόσιο σχολείο και συγκεκριμένα το ορφανοτροφείο της Αίγινας. Στη νεοσύστατη Ελλάδα που προσπαθεί να ανακτήσει τις σταθερές, τις ισορροπίες, ακόμη και τις αξίες της, ο Καποδίστριας προωθεί τη διάδοση της εκπαίδευσης σε όλους τους πολίτες, ανεξαιρέτως κοινωνικών διακρίσεων και υπό αυτό το πρίσμα, τόσο η ενδυμασία όσο και η καθοδήγηση των μαθητών αναφορικά με τη διαχείρισή της, αποτελεί μέριμνα του κράτους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στον «δεκάλογο του ευπρεπούς μαθητή», το κράτος προσφέρει : «...Μίαν φουστανέλαν, δύο υποκάμισα, δύο βρακία, εν ζευγάριον παπουκίων, εν φέσιον, μίαν καπόταν και μίαν ζώνην» (Δημαράς, 2013)

Η συμμόρφωση των μαθητών στους κανόνες θεωρείται όρος εκ των ον ουκ άνευ για τη διασφάλιση τόσο της εύρυθμης λειτουργίας του σχολείου όσο και της προσωπικής τους ασφάλειας και προόδου και η παρέκκλιση από αυτούς τιμωρείται με ποικίλους τρόπους μεταξύ των οποίων η στέρηση της επίσημης περιβολής τους. Ειδικότερα «...Η αποταξίαν, η απείθεια, η στάσις και το ψεύδος θέλουσι κολάζεσθαι ως αφεξής: την μεν πρώτην φοράν, έστω νουθέτησις εμπριθής και δημοσία ενώπιον των άλλων παιδιών, την δε δευτέραν, ολιγόστευσις της τροφής κατά το ήμισυ, και την τρίτην, έκδυσις του ενόχου παιδίου από τα καινούρια φορέματα και ένδυσις με τα πρώτα κουρέλια...» (Δημαράς, 2013)

Η σημαντική απουσία δασκάλων οδηγεί στην ίδρυση των αλληλοδιδασκτικών σχολείων και σε αυτά η ενδυμασία των μαθητών αποκτά νέο συμβολισμό καθώς πέραν της συσχέτισής της με τις συνέπειες απέναντι στην ανυπακοή αντανακλά τον ευπρεπισμό, την ενδεδειγμένη παρουσία και παρουσίαση της εξωτερικής εμφάνισης των μαθητών. Δεν είναι τυχαίο ότι λίγα μόλις χρόνια αργότερα, συγκεκριμένα το 1842, και παρά τις νέες πολιτικές συνθήκες ο Οδηγός της Αλληλοδιδασκτικής συνοδεύεται από οδηγό για την περιβολή των μαθητών στον οποίο μεταξύ άλλων σημειώνεται «...Οι μαθητές χρεωστούν να εμβαίνωσι στο σχολείον έχοντες τας χείρας και το

πρόσωπον καθαρά, κτενισμένοι και υποδημένοι. Ποτέ δεν πρέπει να έρχονται ανυπόδητοι ή με άπλυτα ποδάρια, ή με σχισμένα και λερωμένα ρούχα». Αναπόφευκτα, μαθητές χαμηλών κοινωνικοοικονομικών τάξεων που αδυνατούν να αποκτήσουν την κατάλληλη ένδυση και υπόδηση τίθενται εκτός σχολείου με όσα αυτό συνεπάγεται για την προσωπική τους εξέλιξη, την κοινωνικοποίησή τους, τις ευκαιρίες όχι μόνο μόρφωσης αλλά και ζωής. Μια δεκαπενταετία αργότερα (1857), επί της βραχύβιας κυβερνήσεως Μιαούλη, ο Εσωτερικός Κανονισμός των Γυμνασίων και των Ελληνικών Σχολείων εστιάζει στον περιορισμό οποιασδήποτε ενδυματολογικής υπερβολής αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι: «Έκαστος μαθητής προσερχόμενος εν τη σχολή πρέπει να είναι καθαρός το σώμα και κόσμιος την ενδυμασίαν αποφεύγοντας πάντα περιττόν στολισμόν...» (Διαμαντής, 2006).

Είκοσι χρόνια αργότερα, κατά τη διακυβέρνηση του κράτους από τον Χαρίλαο Τρικούπη επιδιώκεται η προσαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής στις νέες οικονομικές απαιτήσεις και φυσικά στις ραγδαία μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες (Δημαράς, 2013, Σκούρα, 2014). Έτσι, το 1876 η ενδυμασία των μαθητών καθορίζεται μέσω Υπουργικής Απόφασης με λεπτομερή περιγραφή και καταγράφεται στο ΦΕΚ της 28^{ης} Μαΐου του 1876 στον αριθμό 24. Η «σχολική στολή» αποτελείται από τέσσερα μέρη και συγκεκριμένα από το «ιμάτιον», την «περισκελίδα», το «πίλον» και τον «μανδύαν». Η γλαφυρή και κυρίως αυστηρού ύφους περιγραφή της σχολικής ενδυμασίας στο προαναφερθέν ΦΕΚ αφενός δεν αφήνει περιθώρια σε κανέναν εκ των γονέων, μαθητών και φυσικά σχεδιαστών για πρωτοβουλίες ή παρερμηνείες και αφετέρου αναδεικνύει την εξέχουσα σημασία που δίνονταν στον ευπρεπισμό, στην απαρέγκλιτη τήρηση των κανόνων, ήτοι στην πειθαρχία αλλά και στην πίστη και «υποταγή» στην πατρίδα (Υπ. Απόφαση 1876).

Ενδεικτικά και σε ό,τι αφορά τον ευπρεπισμό ή διαφορετικά στην υιοθέτηση μιας εξωτερικής εμφάνισης, μιας «εικόνας» που θα αποπνέει ηθική αγωγή, η σχολική ενδυμασία είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε το «ιμάτιον» να «... έχον καθήκον δώσει τέσσαρας δακτύλους άνω των γονάτων...». Τα ελληνόπουλα οφείλουν να πειθαρχούν εντός και εκτός σχολείου και ειδικότερα σε σχέση με την ενδυμασία τους «....υποχρεούνται να φέρωσιν τον εντός και εκτός των δικαστηρίων καθ' όλον διαρκώς τον χρόνον της εν αυτοίς μαθητείας των τον εξής ιματισμόν...», ενώ η εν λόγω ενδυμασία αποτελεί μια υπενθύμιση του ηθικού χρέους του πολίτη απέναντι στην πατρίδα, στον πολιτισμό και στις αξίες της, καθώς το «πίλον» σχεδιάζεται «κατά μεν το σχήμαν όμοιον τω στρατιωτικώ, χρώματος ... φέρον εν τη κατά μέτωπον χώρα, αντί

στέμματος, χιαστί διεσταυρωμένους κλάδους ελαιάς και δάφνης...» (Υπ. Απόφαση 1876). Ένα μήνα αργότερα και ενώ δίνονται με νέο ΦΕΚ ορισμένες διευκρινίσεις για την ενδυμασία των μαθητών, όπως επί παραδείγματι, ο αριθμός των κουμπιών του «ιματίου», οι έννοιες / αξίες με τις οποίες η περιβολή συνδέεται παραμένουν σταθερές. Έτσι, «... *τίθενται επωμίδια όμοια τω σχήματι προς τα των στρατιωτών του ιππικού...*» (Υπ. Απόφαση 1876). Λίγο μετά την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς (Οκτώβριο του 1876), οι Γυμνασιάρχες καλούνται μέσω σχετικής εγκυκλίου να ενημερώσουν τους μαθητές ότι η ποιότητα της μαθητικής περιβολής και επομένως το κόστος της αφήνεται στην ευχέρεια των γονέων τους. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, είναι υποχρεωμένοι να διατηρούν το σχήμα και το χρώμα της στολής που αποφασίστηκε. Για μια ακόμη φορά το Υπουργικό Συμβούλιο διατείνεται ότι η ομοιόμορφη σχολική ενδυμασία είναι πρακτική καθώς διευκολύνει τους μαθητές να εκτελούν τις «στρατιωτικές ασκήσεις», συμβάλλει στη διαμόρφωση προσωπικοτήτων που θα διάγουν μια λιτή ζωή, θα διακατέχονται από καλή διαγωγή και ευπρέπεια και φυσικά επιτρέπει την «επιτήρησή» τους (Δημαράς, 2013, 224-227).

Ο ουσιαστικός σκοπός καθιέρωσης της σχολικής ενδυμασίας στην Ελλάδα, ήτοι η αποτύπωση της υπακοής και του σεβασμού των μαθητών σε ένα κράτος που τους παρείχε τη δυνατότητα εκπαίδευσης, όπως αυτή αποτυπωνόταν μέσω της ομοιομορφίας και του περιορισμού τη ελεύθερης έκφρασης, παρέμενε σταθερή για πολλές ακόμη δεκαετίες. Την περίοδο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964, πρώτιστη μέριμνα του σχολείου αποτελούσε η εθνική, θρησκευτική, ιδεολογική και ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων και οι αλλαγές στην περιβολή αφορούσαν στην κατάργηση του πηλικίου, στην απόχρωση του υφάσματος και στο μήκος της φούστας η οποία επιβάλλονταν να είναι κάτω από το γόνατο. Πράγματι, με απόφαση του Γ. Παπανδρέου, τότε Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων οι μαθητές της επαρχίας παύουν να φορούν πηλίκιο με σκοπό την εξομοίωση τους με τους μαθητές της πρωτεύουσας για τους οποίους ήδη δεν ήταν υποχρεωτικό και ένα χρόνο αργότερα, η σχολική ενδυμασία των μαθητών και μαθητριών μετατρέπεται από μαύρη σε μπλε ώστε να παραπέμπει στον ουρανό και στη θάλασσα, δύο στοιχεία της φύσης άρρηκτα συνδεδεμένα με την εικόνα της Ελλάδας, τα τοπία της και τις συγκινήσεις που αυτά γεννούν αλλά και με το ένα εκ των δύο χρωμάτων του εθνικού συμβόλου της χώρας, της ελληνικής σημαίας. Έτσι, αυτή η συμβολική λειτουργία της μαθητικής περιβολής αποσκοπούσε, μέσα από το παραπρόγραμμα του ελληνικού σχολείου, να διδάξει και να εμφυσήσει συγκεκριμένες αξίες και ιδεολογίες, σχετικές

πάντα με τη διαμόρφωση ισχυρού εθνικού φρονήματος (Γκουζιώτη & Καλογιάννη, 2019).

Η ουσιαστικότερη, ωστόσο, αλλαγή εκείνης της περιόδου σε ό,τι αφορά τη σχολική ενδυμασία, αφορά την άτυπη απαλλαγή των μαθητών από αυτή, η οποία και αποκάλυψε περισσότερο ηχηρά ίσως από ποτέ, τις διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλων και φυσικά την εύνοια με την οποία αντιμετωπιζόταν το «ισχυρό», έναντι του «ασθενούς». Προς επίρρωση μάλιστα της εν λόγω διάκρισης, πια δεν γίνεται λόγος για ενιαία σχολική ενδυμασία αλλά για «σχολική ποδιά» καθώς ο δεύτερος όρος είναι απόλυτα συναφής με το γυναικείο φύλο (Ψαρρέας, 2022).

Στα επτά έτη της Δικτατορίας η εργαλειοποίηση της σχολικής ενδυμασίας ως συμβόλου υποταγής στην εξουσία και πίστης στην πατρίδα έφτασε στο αποκορύφωμά της με τους μαθητές να τη φορούν υποχρεωτικά *«κατά τας Κυριακάς, εις τον υποχρεωτικόν εκκλησιασμόν»* και τους εκπαιδευτικούς να επιτηρούν τον ευπρεπισμό τους, απειλώντας του *«επί αυστηράς ποινής»*, σε περίπτωση οποιασδήποτε παρέκκλισης από τους «κανόνες» της σχολικής ενδυμασίας (Μελέα, 2022).

Ο ενδυματολογικός περιορισμός, σύμβολο υπονόμευσης της ελεύθερης ανάπτυξης και έκφρασης και επομένως της δημοκρατίας, καταργείται στο δημόσιο ελληνικό σχολείο τον Φεβρουάριο του 1982. Λίγους μόλις μήνες μετά την ορκωμοσία της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, ο υπουργός Παιδείας Λευτέρης Βερυβάκης αποφασίζει την κατάργηση της σχολικής ποδιάς και πιο συγκεκριμένα ακυρώνει εκείνες τις διατάξεις του Νόμου 309/1976 *«περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης»* οι οποίες αναφέρονται στη διατήρηση της σχολικής ενδυμασίας αποκλειστικά για τις μαθήτριες. Παρότι στη σύγχρονη πραγματικότητα όπου έννοιες όπως η ισότητα των φύλων, οι ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, η ελευθερία έκφρασης, κ.ο.κ., θεωρούνται αδιαπραγμάτευτες, είναι λογικό την εποχή εκείνη να διατάραξαν τις ισορροπίες του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και γενικότερα της κοινωνίας. Δεδομένου ότι η ισχύς της ομοιόμορφης σχολικής περιβολής είχε αρχίσει σταδιακά να αποδυναμώνεται και η χρήση της να περιορίζεται στις μαθήτριες, αναμενόμενα οι πρώτες αντιδράσεις συσχετίστηκαν με τους ηθικούς κινδύνους που ενδεχομένως θα απέρρεαν από την *«απελευθέρωση»* της νεανικής γυναικείας εικόνας (Κεχαγιά, 2021).

Έκτοτε, η χρήση της μαθητικής στολής περιορίζεται σε ορισμένα ιδιωτικά σχολεία και στις παρελάσεις. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από το προσωπικό ημερολόγιο του Μεταξά ο οποίος αναφερόμενος στην παρέλαση της 25^{ης} Μαρτίου 1938 επισημαίνει: *«...Σχεδόν 18 χιλιάδες παιδιά από Αθήνας και Πειραιά, περίχωρα*

και από πολλές επαρχίες. Ενθουσιασμός. Αποθέωσις. Αι φάλαγγαι της EON ατέλειωτοι! Όλοι ντυμένοι!» (Τότσικας, 2013). Οι πρώτες μαθητικές παρελάσεις εκείνης της εποχής αποτέλεσαν το έναυσμα για την καθιέρωση μιας τελετουργίας που πέραν της αδιαμφισβήτητης τόνωσης του εθνικού φρονήματος, αποσκοπούσε, μεταξύ άλλων, μέσω της μαθητικής στολής, στη διασφάλιση της πειθαρχίας και ομοιομορφίας των νέων. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι μετά τη μεταπολίτευση του 1974, οι εγκύκλιοι που αφορούσαν στις μαθητικές παρελάσεις τόνιζαν ως πρώτιστο μέλημά τους, τη διασφάλιση της μέγιστης ομοιομορφίας στην οποία συντελούσε πέραν του ενιαίου ρυθμού και βηματισμού, η ομοιόμορφη ενδυμασία (Μάστορη, 2019).

1.3 Οι αντιπαράθεσεις και η επιχειρηματολογία γύρω από την κατάργηση της σχολικής ποδιάς

Αποτελεί κοινό τόπο πως οποιαδήποτε αλλαγή η οποία κλονίζει ισορροπίες, δεδομένα ή/και κεκτημένα ετών επιφέρει προβληματισμό, ανησυχία, αγωνία. Είναι, επίσης, πιθανό να αποτελέσει την αιτία για τη διαμόρφωση αντιτιθέμενων μερών που άλλοτε διεκδικούν μέσα από τον διάλογο και την κριτική τοποθέτηση την αλήθεια και άλλοτε οδηγούνται σε συγκρούσεις. Στην περίπτωση της κατάργησης της σχολικής ποδιάς, της κοινής σχολικής ενδυμασίας που επί σειρά ετών λειτούργησε συμβολικά σε διάφορα επίπεδα, κοινωνικά, πολιτικά, πολιτισμικά, αναμενόμενα οι αντιτιθέμενες απόψεις υπήρξαν αμφότερες έντονες.

Αναπόδραστα, λοιπόν, η σχολική ενδυμασία και μετέπειτα «σχολική ποδιά» αποτέλεσε σύμβολο της μαθητικής ιδιότητας για περισσότερο από μισό αιώνα με αποτέλεσμα να κυριαρχεί στη συνείδηση των ατόμων, είτε συμφωνούσαν με τις λειτουργίες της, είτε όχι, άλλοτε μέσω των συμβολισμών της και άλλοτε ως μια υποχρεωτική πρακτική, μια ρουτίνα άρρηκτα συνυφασμένη με την καθημερινότητα πρωτίστως των μαθητών και δευτερευόντως των γονέων και των εκπαιδευτικών. Σε κάθε περίπτωση, η σχολική ενδυμασία των Ελλήνων μαθητών μετατράπηκε σταδιακά από τυπική υποχρέωση σε βίωμα και είναι ως εκ τούτου λογικό η ανακοίνωση της κατάργησής της να προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις, αντανάκλαση κάθε φορά της οπτικής, των αξιών, ακόμη και της κοσμοθεωρίας που υποστήριζαν οι θιασώτες του μέτρου ή όσοι εναντιώνονταν σε αυτό.

Η επιχειρηματολογία εκείνων που υποδέχθηκαν τη νέα συνθήκη με ενθουσιασμό περιλάμβανε ισχυρές πεποιθήσεις, παγιωμένες για χρόνια στη συνείδηση, ακόμη και στην ψυχολογία τους οι οποίες ενδεικτικά συνοψίζονται ως εξής:

- Η ομοιόμορφη σχολική ενδυμασία καταπίεζε την ελεύθερη βούληση, την πρωτοβουλία και τη δυνατότητα λήψης προσωπικών αποφάσεων και επιλογών των μαθητών,
- αποτελούσε εργαλείο της εκάστοτε εξουσίας προκειμένου να επιβάλλει τις δικές της επιλογές και να διατηρεί σε πλήρη έλεγχο το κοινωνικό σύνολο,
- επιβάρυνε τον οικογενειακό προϋπολογισμό,
- ενίσχυε τα έμφυλα στερεότυπα, ειδικά όσον αφορά την περίοδο που παρέμεινε ως υποχρεωτική μόνο για τις μαθήτριες (Κεχαγιά, 2021).

Υπό αυτό το πρίσμα, οι υποστηρικτές της κατάργησης της σχολικής ποδιάς επεσήμαναν την χαρά, την ανακούφιση και κυρίως την αίσθηση ελευθερίας που προκάλεσε στις μαθήτριες η συγκεκριμένη διάταξη και επεσήμαναν τη απόκτηση ενός, μέχρι πρότινος, καταπιεσμένου δικαιώματος ήτοι της ελεύθερης έκφρασης των ενδυματολογικών τους επιλογών και κατά συνέπεια της προσωπικής τους αισθητικής. Σύμφωνα με καταγεγραμμένες απόψεις γονέων, μαθητών και απλών πολιτών, η κατάργηση της υποχρεωτικής μαθητικής περιβολής θα είχε ως αποτέλεσμα την ελάφρυνση του οικογενειακού προϋπολογισμού, ενώ η αντικατάστασή της από το προσωπικό στυλ του κάθε μαθητή θα εξοστράκιζε τη μελαγχολία που προκαλούσε η ομοιομορφία της σχολικής περιβολής, θα απέπνεε έναν νέο «αέρα» στα σχολεία, έναν «αέρα» ανανέωσης, πολυχρωμίας και αισιοδοξίας (Κεχαγιά, 2021).

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι το ίδιο σθεναρές υπήρξαν και οι τοποθετήσεις εκείνων που αμφισβήτησαν την αποτελεσματικότητα του μέτρου. Λίγες μόνο ημέρες μετά την ανακοίνωση της αποδέσμευσης των μαθητριών από τη σχολική ποδιά, δημοσιεύματα του αντιπολιτευόμενου Τύπου, αναδείκνυαν την έντονη αντίδραση μεγάλου μέρους του κοινωνικού συνόλου, κυρίως γονέων, εκπαιδευτικών αλλά και πολιτών που δεν έφεραν κάποια από τις δύο ιδιότητες («Απογευματινή», 09/02/1982, «Η Βραδυνή», 09/02/1982). Στα επιχειρήματα όσων υποστήριζαν ότι η κατάργηση της σχολικής ποδιάς ήταν από περιττή, επιπόλαιη έως και επικίνδυνη, περιλαμβάνονταν:

- η υποβάθμιση του γονεϊκού ρόλου ως προς τα περιθώρια παρέμβασης στις αποφάσεις των παιδιών τους,
- η επιβάρυνση του οικογενειακού προϋπολογισμού, απόρροια των απαιτήσεων των μαθητών για συχνή ανανέωση του ρουχισμού τους,

- η ηθική κατάπτωση των μαθητριών, αποτέλεσμα αφενός της διάθεσης του χρόνου και της σκέψης που μέχρι πρότινος αφιέρωναν στη μελέτη τους, στις ενδυματολογικές τους πλέον επιλογές και αφετέρου αποτέλεσμα έκφρασης της γυναικείας τους φιλαρέσκειας σε βάρος της σεμνότητας,
- η ανάδειξη των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς η ανομοιομορφία των ενδυμασιών και η διάκριση μεταξύ λιτών και πολυτελών περιβολών υπερτονίζει τις κοινωνικοοικονομικές διαφοροποιήσεις στο σχολικό περιβάλλον,
- ο κίνδυνος της θέσπισης μιας ελευθερίας δίχως όρια, κ.α. (Κεχαγιά, 2021).

Ανεξάρτητα με το εάν κάποια από τις δύο πλευρές προσεγγίζει περισσότερο την αντικειμενική αλήθεια ως προς τη λειτουργία της σχολικής ενδυμασίας και εν τέλει την κατάργηση της σχολικής ποδιάς, είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσει κανείς ότι η οποία επιχειρηματολογία εδράζεται σε στάσεις, αντιλήψεις και πεποιθήσεις που έχουν διαμορφωθεί στην προσωπική και συλλογική συνείδηση και είτε ρητά είτε άρρητα επιβεβαιώνουν θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για τον τρόπο σκέψης και δράσης του ατόμου, τόσο ως μονάδα όσο και ως μέλους ενός κοινωνικού συνόλου.

1.4 Η σχολική ενδυμασία σε διάφορες χώρες του κόσμου

Στη γειτονική Ιταλία, η ομοιόμορφη μαθητική περιβολή ήταν υποχρεωτική έως και τη δεκαετία του 1960 ως ένα από τα κατάλοιπα του καθεστώτος του Μουσολίνι. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η φασιστική ιδεολογία προήγαγε την εθνική ενότητα μέσα από την απόρριψη της ατομικής ελευθερίας και έκφρασης, η ομοιομορφία, η οποία στον τομέα της παιδείας διασφαλιζόταν -μεταξύ άλλων- χάρη στην κοινή σχολική ενδυμασία των μαθητών, συντελούσε στην επίτευξη της ομοιογένειας του έθνους. Στις χώρες του Ηνωμένου Βασιλείου η ομοιόμορφη σχολική ενδυμασία αποτελεί συνήθη πρακτική τόσο για τα ιδιωτικά όσο και για πολλά από τα δημόσια σχολεία και αντανακλά τη συμμόρφωση απέναντι στους κανόνες, συνδέεται με τη σχολική επίδοση και λειτουργεί ως σύμβολο της σχολικής ταυτότητας (offsitenews).

Στη Γαλλία παρότι η μαθητική στολή έχει καταργηθεί από το 1968, μόλις πριν σχεδόν δύο χρόνια (2024), η δήλωση του Γάλλου πρωθυπουργού για επαναφορά της σχολικής ενδυμασίας συνοδεύτηκε από την πιλοτική εφαρμογή του μέτρου σε περίπου 90 σχολεία και την πιθανή επέκτασή του σε διεθνές επίπεδο έως το 2026. Στη Γερμανία δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη παράδοση που να συνδέει τη λειτουργία του

σχολείου με συγκεκριμένη μαθητική περιβολή, ενώ όσον αφορά το πολύ πρόσφατο παρελθόν (2023), αξίζει να σημειωθεί ότι παρά τις τοποθετήσεις του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου Γονέων το οποίο τάσσεται υπέρ της εφαρμογής ενός ενδυματολογικού κώδικα στα σχολεία, τόσο η Γερμανική Ένωση Εκπαιδευτικών όσο και η Γερμανική Ένωση για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση θεωρούν ότι κάτι τέτοιο θα έθιγε την αυτοδιάθεση των μαθητών (offsitenews).

Στην Ισπανία, στην Ολλανδία, στην Πορτογαλία, στην Πολωνία και στην Ελβετία η χρήση της σχολικής ενδυμασίας αφορά μόνο τους μαθητές των ιδιωτικών σχολείων, στη Φινλανδία, παρότι δεν τηρείται συγκεκριμένος ενδυματολογικός κώδικας, γίνεται ιδιαίτερη μνεία στον «κατάλληλο» τρόπο ντυσίματος, στη Σουηδία δεν υπάρχουν μαθητικές στολές, ενώ αντίθετα στην Κύπρο, όχι μόνο είναι υποχρεωτικές αλλά, οι ενδυματολογικοί κανόνες επεκτείνονται πέραν του ρουχισμού, στα αξεσουάρ και στην κόμμωση (offsitenews).

Η παραδοσιακή μαθητική περιβολή στην Ιαπωνία διακρίνεται στη στρατιωτικού τύπου για τους μαθητές και στη ναυτικού τύπου για τις μαθήτριες. Αν και η εφαρμογή της αποσκοπεί στην άρση των κοινωνικών ανισοτήτων και λειτουργεί ως σύμβολο της ισότητας μεταξύ των μαθητών, υπάρχουν περιπτώσεις που προκαλεί εντελώς τα αντίθετα αποτελέσματα με ενδεικτική την προ επταετίας (2018) επιβολή της χρήσης σχολικών στολών σχεδιασμένων αποκλειστικά από τον ιταλικό οίκο μόδας Armani (Ingenia). Στην Κίνα οι μαθητικές στολές προσομοιάζουν στο αθλητικό στυλ, ενώ στην Ινδία παρατηρείται διάκριση της ενδυμασίας σε σχέση με το φύλο. Έτσι, οι μαθητές φορούν κοντό παντελόνι, κοντομάνικο πουκάμισο, κάλτσες και σκουρόχρωμα παπούτσια, ενώ οι μαθήτριες μπλούζα «τουνίκ» με μήκος που φτάνει έως το γόνατο, παντελόνι και παπούτσια. Στη Νότια Κορέα ο ενδυματολογικός κώδικας αποτελεί μέριμνα των σχολείων και οι μαθητές είναι τόσο εξοικειωμένοι με τη χρήση της μαθητικής στολής ώστε συνηθίζουν να τη φορούν ακόμη και εκτός σχολικού ωραρίου. Οι μαθητικές στολές αποτελούσαν υποχρέωση για τους Ρώσους μαθητές μέχρι τη δεκαετία του '90, οπότε και ακυρώθηκαν, ενώ στην Αυστραλία η ομοιογένεια στη σχολική ενδυμασία είναι υποχρεωτική έως σήμερα και συνοδεύεται μάλιστα από συγκεκριμένο στυλ υπόδησης (offsitenews).

Στην Αμερική, τέλος, υπάρχουν σχολεία στα οποία οι μαθητές είναι ελεύθεροι να επιλέξουν την ένδυσή τους και σχολεία που επιβάλλουν μια συγκεκριμένη μαθητική στολή. Αυτό το δίπολο είναι λογικό να δημιουργεί αρκετά συχνά προβληματισμό με τρόπο παρόμοιο με εκείνον που προκάλεσε στη χώρα μας η κατάργηση της σχολικής

ποδιάς. Έτσι, η μία πλευρά υποστηρίζει ότι η ομοιομορφία στη μαθητική περιβολή προφυλάσσει από τον ανταγωνισμό που αναπτύσσεται μεταξύ των μαθητών ακόμη και από τα περιστατικά βίας, απαλλάσσει την οικογένεια από επιπρόσθετες δαπάνες που αφορούν στην αγορά ρούχων και φυσικά τονώνει το αίσθημα πειθαρχίας. Όσοι, ωστόσο, θεωρούν την καθολική εφαρμογή της μαθητικής στολής ως μια αναχρονιστική πρακτική υπεραμύνονται του δικαιώματος της ελεύθερης βούλησης επιλογής και έκφρασης του ατόμου (Caruso, 1996).

2^ο Κεφάλαιο: Το θεωρητικό υπόβαθρο πίσω από τους συμβολισμούς και τις λειτουργίες της σχολικής ενδυμασίας

2.1 Η ενδυμασία ως κώδικας επικοινωνίας

Η λέξη ενδυμασία προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «ένδυμα» και η ρίζα αυτής είναι το ρήμα «ενδύω» που σημαίνει «ντύνω», δηλαδή «βάζω ρούχα σε κάποιον». Από την ετυμολογία της λέξης «ενδυμασία», λοιπόν, γίνεται αντιληπτό ότι αναφέρεται τόσο στο σύνολο των ενδυμάτων που φορά κανείς όσο και στη διαδικασία της τοποθέτησής τους στο σώμα. Η λέξη «ένδυμα» καταγράφεται σε γραπτές πηγές της αρχαιοελληνικής γραμματείας, σε έργα του Ομήρου και του Πλούταρχου και αργότερα σε κείμενα της Καινής Διαθήκης. Από τότε έως και σήμερα διατηρεί την ίδια σημασία, ήτοι ένα υλικό μέσο που φορά κάποιος για να καλύψει το σώμα του, ενώ ο όρος «ενδυμασία» αναφέρεται στο σύνολο των μέσων που τοποθετούνται / εφαρμόζονται στο σώμα προκειμένου να βελτιώσουν την εξωτερική εμφάνιση. Κατά συνέπεια, η ενδυμασία περιλαμβάνει τον καλλωπισμό του ανθρώπινου σώματος και ως εκ τούτου αφορά πλέον των εσωρούχων και των ρούχων, στα υποδήματα, στα κοσμήματα και στα διάφορα αξεσουάρ, στο χτένισμα και στο μακιγιάζ (Payne, Winakor, & Farrell, 2000, 20-23).

Ιστορικές πηγές αποκαλύπτουν ότι ο πρωτόγονος άνθρωπος πριν κατασκευάσει το ένδυμα έβαφε το σώμα και το πρόσωπό του ή χάρασσε διάφορα σχέδια στο δέρμα του. Με αυτόν τον τρόπο αισθανόταν σωματικά και πνευματικά δυνατός, όμορφος, αποδεκτός από το περιβάλλον του. Χρησιμοποίησε την ενδυμασία ως καθημερινή πρακτική και ως τρόπο έκφρασης όταν θέλησε να απαλλαγεί από το αίσθημα της ντροπής και να καταδείξει την κοινωνική του θέση (Payne, Winakor, & Farrell, 2000, 20-23). Έκτοτε το ένδυμα και η ενδυμασία υπήρξαν άρρηκτα συνυφασμένα με την

καθημερινότητα του ατόμου, εξελισσόμενα και συμπορευόμενα παράλληλα με την πρόοδο του εκάστοτε πολιτισμού. Μια σύντομη ανασκόπηση, μάλιστα, ερευνών που διαπραγματεύονται ζητήματα ενδυμασίας αποκαλύπτει ότι ο όρος, τόσο ως αντικείμενο όσο και ως διαδικασία, έχει μελετηθεί υπό το πρίσμα επιστημών όπως η ανθρωπολογία, η κοινωνιολογία και η σημειολογία και έχει ερμηνευθεί με την αντίστοιχη επιχειρηματολογία (Cumming, 2004, 71).

Σύμφωνα με την επιστήμη της ανθρωπολογίας, η ένδυση αποτελεί προϊόν της ανθρώπινης δημιουργικότητας και εκφράζει τις ανάγκες, τον τρόπο ζωής, τις ιδέες, τις αξίες και τις νόρμες που διέπουν την εκάστοτε κοινωνία. Γίνεται, έτσι, σαφές ότι η ενδυμασία συμπεριλαμβάνεται σε εκείνα τα στοιχεία που συγκροτούν τον πολιτισμό, καθώς ακολουθεί το άτομο σε όλες τις εκφάνσεις, τις στιγμές της ζωής του και τις σχέσεις του. Η ένδυση αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του εαυτού και εξελίσσεται παράλληλα με το άτομο ή καλύτερα με το σώμα που τη φέρει, εξελίσσεται παράλληλα με τις μεταβολές του κοινωνικού και πολιτισμικού γίνεσθαι. Ως πολιτισμικό χαρακτηριστικό, αποτυπώνει παραστατικά αντιλήψεις και παραδόσεις της εκάστοτε κοινωνίας, ως μέσο έκφρασης, περιγράφει και ενίοτε καθορίζει την ταυτότητα τόσο των μεμονωμένων ατόμων όσο και των ομάδων μιας κοινωνίας και ως έννοια δυναμική, μεταβιβάζεται στις γενιές μέσω της μάθησης και της αφομοίωσης (Alivizatou, 2006, 49-50).

Οι πρώτες ύλες που απαιτούνται για την κατασκευή ενός ενδύματος προέρχονται από πόρους του περιβάλλοντος, τα χαρακτηριστικά που αποτυπώνονται στο τελικό προϊόν, όπως λόγου χάρη το είδος του υφάσματος, το σχέδιο ή το χρώμα, αντανακλούν τις ανάγκες, τις προτιμήσεις και την αισθητική των ατόμων της εκάστοτε εποχής ή περιοχής, η ορολογία που χρησιμοποιείται για τους τύπους ενδυμάτων μαρτυρά την κατασκευαστική, ιστορική και κοινωνική τους προέλευση, ενώ η χρήση του ενδύματος, ως κοινό σημείο αναφοράς, υποδηλώνει κοινή μνήμη, καταγωγή, ιστορία, πολιτισμό. Με άλλα λόγια, τόσο το ένδυμα ως προϊόν όσο και η ένδυση ως συνειδητή πρακτική και επιλογή, συνδέουν τον άνθρωπο με το κοινωνικό περιβάλλον και συμβάλλουν στην αναπαράσταση του πολιτισμού του (Welters, 2010, 63).

Τα κίνητρα του ατόμου για ένδυση περιλαμβάνουν την ανάγκη για προστασία και απόδειξη σεμνής στάσης ζωής, την ανάγκη για επίδειξη και για επικοινωνία. Η ανάγκη για προστασία από τις καιρικές συνθήκες παρότι παραμένει σταθερή στον χρόνο, πολλές φορές υποβαθμίζεται, ενώ η έννοια της σεμνότητας από τη μια πλευρά αποκτά διαφορετικές σημασίες ανάλογα με το πολιτισμικό γίνεσθαι στο οποίο το άτομο

ανήκει ή εντάσσεται και από την άλλη βρίσκεται σε πλήρη αντίφαση με την ανάγκη του ατόμου για επίδειξη. Σε κάθε μια, ωστόσο, από τις παραπάνω περιπτώσεις, η ενδυμασία αντανακλά την τροποποίηση της εξωτερικής εμφάνισης με τρόπο που στοχεύει στον καλλωπισμό και γενικότερα στη βελτίωση της εικόνας του ατόμου, δηλαδή στη μετάβασή της σε μια κατάσταση περισσότερο αποδεκτή και επιθυμητή. Γίνεται, επομένως, φανερό ότι πρόκειται για μια διαδικασία που συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνικά αποδεκτή έννοια του «ωραίου», την αίσθηση της αρμονίας και την ικανοποίηση των αισθήσεων (Μπάδα, 1992, 181-193).

Το άτομο ως κοινωνικό ον αναλαμβάνει στην πορεία της ζωής του αναρίθμητους ρόλους, οι οποίοι του προσδίδουν συγκεκριμένες ιδιότητες και χαρακτηρισμούς, γεννούν επιθυμίες και στις περιπτώσεις μη ορθής επιτέλεσής τους ή σημαντικής τους απόκλισης από τις αναμενόμενες προσδοκίες των ομάδων αναφοράς και του κοινωνικού περιγύρου γενικότερα, συνοδεύονται από κυρώσεις. Παράγοντες επιρροής των εκάστοτε ρόλων που αναλαμβάνει το άτομο αποτελούν σε μικρο-επίπεδο, η οικογένεια, οι φίλοι και το στενό κοινωνικό πλαίσιο και σε μακρο-επίπεδο, η κοινή γνώμη, η εκκλησία, οι πολιτεία, οι κοινωνικοπολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες, κ.ο.κ. (Κωνσταντίνου, 2015, 120-132). Η ενδυμασία, προηγηθείσα ακόμη και της συμπεριφοράς, στάσης ή και της έκφρασης συναισθημάτων που αρμόζει με τον εκάστοτε ρόλο ή ιδιότητα, αποκαλύπτει τα βασικά χαρακτηριστικά του, λειτουργώντας ως ένας σαφής κώδικας κοινωνικών μηνυμάτων.

Οι διάφοροι ρόλοι και ιδιότητες του ατόμου αποκτώνται σε διάφορους τόπους, σε διάφορες χρονικές στιγμές, σε διάφορες περιστάσεις, για συγκεκριμένους σκοπούς συνοδευόμενοι πάντα από την αντίστοιχη ενδυμασία. Το ένδυμα αποκτά τοπικό χαρακτήρα στην περίπτωση των εθνικών και τοπικών στολών αλλά και των παραλλαγών τους, καθώς αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καταγωγής, της ιστορίας και της σύνδεσης του ατόμου με τον τόπο του, δηλωτικό της εθνικής, πολιτισμικής και κοινωνικής του ταυτότητας. Η ενδυμασία που επιλέγει το άτομο εξαρτάται, επίσης, από την εποχή αλλά και τη χρονική στιγμή της ημέρας, με το καλοκαίρι και την άνοιξη να προτιμά δροσερά ρούχα και το φθινόπωρο και τον χειμώνα περισσότερο ζεστά, όπως, επίσης, να προτιμά κατά τις πρωινές του δραστηριότητες ρούχα λιγότερο εξεζητημένα ή «επίσημα» σε σύγκριση με τα βραδινά. Το ενδυματολογικό στυλ που ακολουθεί εξαρτάται, επίσης από το ύφος των δραστηριοτήτων του. Για παράδειγμα, κατά τη σωματική άσκηση και τον ύπνο επιλέγει ενδύματα που προσφέρουν άνεση ενώ κατά τις κοινωνικές του συναναστροφές

ενδιαφέρεται περισσότερο για την αισθητική τους. Στον εργασιακό χώρο άλλοτε ακολουθεί συγκεκριμένους ενδυματολογικούς κώδικες που ο ρόλος του επιβάλλει, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με τους ποδοσφαιριστές, τους εργαζόμενους στα σώματα ασφαλείας ή τους γιατρούς και τους νοσηλευτές και σε άλλες περιπτώσεις ακολουθεί συγκεκριμένο ύφος ενδυμασίας που αποπνέει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως λόγου χάρη αυστηρότητα, κύρος, υπευθυνότητα (Μπάδα, 1992, 181-193).

Το ένδυμα είναι, επίσης, δηλωτικό της οικονομικής κατάστασης του ατόμου με την αξία του να προσδιορίζεται με σημαντική ακρίβεια από την ποιότητα του υφάσματος, την αισθητική που αποπνέει αλλά και την πρωτοτυπία του. Κατά τον ίδιο τρόπο μαρτυρά την κοινωνική θέση του ατόμου καθώς αφενός για τη γυναίκα η οικονομική του αξία και επιπρόσθετα στοιχεία της ένδυσης όπως ο γενικότερος καλλωπισμός, το μακιγιάζ ή το χτένισμα αποκαλύπτουν την κοινωνική της τάξη, άρα σε συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές περιόδους και τις προοπτικές της (αποκατάσταση, δυνατότητα για σταδιοδρομία, κ.α.) και αφετέρου για τον άνδρα το στυλ της ενδυμασίας αποκαλύπτει τους περιορισμούς που ενδεχομένως υφίσταται από την εκάστοτε εξουσία, τις κοινωνικές επιταγές και αρκετά συχνά τα κοινωνικά στερεότυπα (Μαλούχου, 2021, 28-34).

Το ένδυμα ως ένα από τα χαρακτηριστικότερα αντικείμενα που συνθέτουν τον υλικό πολιτισμό έχει μελετηθεί τόσο για τις χρήσεις και τους συμβολισμούς του όσο και για τη συμβολή του στις σχέσεις που αναπτύσσονται τόσο μεταξύ των ανθρώπων όσο και μεταξύ αυτών και του περιβάλλοντος χώρου. Η επιστήμη της σημειολογίας υποστηρίζει ότι, το ένδυμα αποτελεί έναν ισχυρό μη γλωσσικό κώδικα επικοινωνίας. Λαμβάνοντας δε υπόψη ότι, η ανθρώπινη επικοινωνία συντελείται με αναλογικούς και ψηφιακούς κώδικες, ο παραπάνω ισχυρισμός επιβεβαιώνεται καθώς η ένδυση ανήκει στην πρώτη τεχνική μεταφοράς μηνυμάτων, μεταβιβάζοντας νοερά, μέσα από παραστάσεις και εικόνες τις σχέσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της ανθρώπινης επικοινωνίας. Σύμφωνα με τη «θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης», η ενδυμασία μεταφέρει μηνύματα των οποίων η ερμηνεία επιδρά καθοριστικά στην κοινωνική αλληλεπίδραση των ατόμων. Συνεπώς, το ένδυμα ως ένα σύνολο στοχευμένων αναπαραστάσεων που συμβάλλει στην αποκωδικοποίηση των κοινωνικών δομών, των αξιών και της εξέλιξης των πολιτισμών, διαθέτει ένα ισχυρότατο σημασιολογικό δυναμικό (Πλαϊνάκη, 2023, 16-21).

Η δομιστική σημειολογική ανάλυση επιχειρώντας στην πράξη να αποκαλύψει πως τα διάφορα συστήματα όπως η γλώσσα, ο πολιτισμός και οι τέχνες λειτουργούν, αλληλεπιδρούν και σχηματίζουν μεταξύ τους σχέσεις και νοήματα, έχει ασχοληθεί με τη μελέτη των τρόπων ένδυσης και έχει καταλήξει στη διαπίστωση ότι τόσο το ένδυμα όσο και η ενδυμασία αποτελούν μια «σιωπηλή» γλώσσα ή διαφορετικά τον «καθρέφτη του εαυτού». Αρκεί να αναλογιστεί κανείς ότι, χαρακτηριστικά του ενδύματος όπως το ύφασμα, το χρώμα, η γραμμή του, οι λεπτομέρειες σχεδίασης ή τα διακοσμητικά του στοιχεία προσδιορίζουν διακρίσεις σχετικά με την ηλικία, το φύλο, την οικονομική κατάσταση του ατόμου όπως, επίσης, και σχετικά με την εθνική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική του ταυτότητα. Έτσι, η σχολική ενδυμασία αποκαλύπτει την ιδιότητα του φορέα της ως μαθητή, το κοντό παντελόνι προσδιόριζε για χρόνια την ηλικία καθώς αποτελούσε αποκλειστική πρακτική για τα μικρά αγόρια, το μαντήλι που καλύπτει το πρόσωπο των μουσουλμάνων γυναικών μαρτυρά τη θρησκεία τους, συγκεκριμένα ενδυματολογικά στυλ, όπως εκείνα των ράπερ ή των χίπις, μαρτυρούν συγκεκριμένες ιδεολογίες, συμπεριφορές και στάσεις ζωής, ενώ συγκεκριμένα ενδύματα και υποδήματα, όπως τα φορέματα και οι γόβες, συνδέονται στενά με το φύλο του ατόμου (Hebdige, 1988, 103-104, Thomas, 2019, 39-67).

Σε κάθε περίπτωση, όπως προαναφέρθηκε, το άτομο κατά την κοινωνική του αλληλεπίδραση ανάλογα με τον ρόλο που επιτελεί, αποκτά ένα πλήθος ταυτοτήτων, άλλες μόνιμες και άλλες παροδικές. Οι ταυτότητες αυτές συμβάλλουν στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του την οποία και επιχειρεί να προβάλει τόσο μέσω γλωσσικών όσο και μη γλωσσικών συμβόλων, όπως συμβαίνει με την ενδυμασία του. Οι ενδυματολογικές επιλογές του ατόμου και όσα συνοδευτικά στοιχεία τις ολοκληρώνουν, όπως για παράδειγμα η κόμμωση, το μακιγιάζ ή το άρωμα, μαρτυρούν για το άτομο που τα φέρει, πέραν όσων αναφέρθηκαν προηγουμένως, στοιχεία της προσωπικότητάς του, του τρόπου σκέψης του, της συναισθηματικής κατάστασης στην οποία βρίσκεται, ακόμη και των διαθέσεων ή/και προθέσεων του. Με άλλα λόγια, συνδέονται με τον χαρακτήρα, τις συνήθειες, τις προτιμήσεις, τις αντιλήψεις και τις αξίες του επηρεάζοντας, άλλοτε ρητά και άλλοτε άρρητα, τη συμπεριφορά του. Έτσι, ένα άτομο με προσεγμένη ενδυμασία αισθάνεται αυτοπεποίθηση την οποία και αντανακλά στη στάση του απέναντι στους άλλους, η τακτική επανάληψη του ίδιου ρούχου φανερώνει άσχημη ψυχολογική διάθεση, ενώ τα έντονα χρώματα συνοδεύονται συνήθως από θετικά συναισθήματα και εξωστρεφή συμπεριφορά. Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι το ένδυμα εκπέμπει μηνύματα ποικίλου περιεχομένου τα οποία λειτουργούν

άλλοτε ενισχυτικά και άλλοτε αποθαρρυντικά στην επικοινωνία μεταξύ των ατόμων (Μαλούχου, 2021).

Αυτό που, επίσης, αξίζει να επισημανθεί είναι ότι η ενδυμασία συμμετέχει σε μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ πομπού και δεκτών των μηνυμάτων, καθώς καθορίζει τη στάση των υπολοίπων απέναντί του. Αυτή η αμοιβαία σχέση που διαμορφώνεται αποδεικνύει ότι, το ένδυμα και ειδικότερα η δύναμη της εικόνας που εκπέμπει, δεν επηρεάζει μόνο το άτομο που το επιλέγει αλλά γενικότερα το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον του (Thomas, 2019).

2.2 Η ενδυμασία ως ενσώματη εμπειρία και έκφραση του υλικού πολιτισμού

Το ανθρώπινο σώμα είναι ταυτόχρονα, ο φορέας της ενδυμασίας αλλά και το μέσο με το οποίο προσλαμβάνουμε τα ερεθίσματα του κοινωνικού περιβάλλοντος, συλλέγουμε γνώσεις και εμπειρίες, ορισμένες εκ των οποίων τις αποδεχόμαστε συνειδητά, άλλες τις εσωτερικεύουμε και άλλες τις απορρίπτουμε. Η θέση του σώματος στον χώρο, ο τρόπος δηλαδή που ο άνθρωπος μαθαίνει να στέκεται, να βαδίζει, να ελίσσεται και γενικότερα να επιτελεί τις διάφορες λειτουργίες αποτελεί το προσωπικό σημείο αναφοράς μέσω του οποίου θα αναγνωρίσει, θα προσδιορίσει και θα ερμηνεύσει τον εξωτερικό χώρο, τα στοιχεία που τον συνθέτουν, τα όρια και τις απαιτήσεις που γεννά, ώστε τελικά να είναι σε θέση να δράσει μέσα σε αυτόν. Το βίωμα που αισθάνεται το σώμα προηγείται της όποιας ανάλυσης και τόσο η κίνησή του όσο και η δράση του, συντελούν στο να ενεργήσει, να αντιδράσει και να ανταποκριθεί στα ερεθίσματα και μηνύματα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Κάθε σώμα διαμορφώνει την προσωπική του ενσωματωμένη οπτική για τον εξωτερικό χώρο και σε αλληλεπίδραση με τα υπόλοιπα σώματα συγκροτεί τον βιωμένο χώρο. Αποτελεί, με άλλα λόγια, το σημείο τομής μεταξύ της βιωμένης εμπειρίας, του κοινωνικού περιβάλλοντος και των πολιτισμικών νοημάτων (Merleau-Ponty, 2002, 250-380).

Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό ότι το σώμα δεν συνιστά απλά και μόνο ένα αντικείμενο παρατήρησης, αλλά επίσης, τον τρόπο μέσω του οποίου το άτομο αντιλαμβάνεται τον κόσμο και συμμετέχει σ' αυτόν. Το σώμα δεν απεκδύεται ποτέ από τις κοινωνικές του λειτουργίες, από τον τρόπο που επικοινωνεί, που εκφράζει την ταυτότητά του και ενσωματώνεται στην κοινωνία μέσω της γλώσσας του σώματος, της μόδας και της αισθητικής. Ως η αποτύπωση των προθέσεων, των δυνατοτήτων, των αξιών και των στάσεων μας, αντανακλά στην ουσία τον εαυτό και επομένως γίνεται ορατό μέσα στον κόσμο. Παρουσιάζεται, μάλιστα, ρυθμίζεται και ερμηνεύεται στο κοινωνικό γίγνεσθαι

μέσα από συγκεκριμένες ενδυματολογικές πρακτικές και έτσι είναι ταυτόχρονα βιωματικό και κοινωνικό (Entwistle, 2000, 6-12).

Οι νόρμες κάθε κοινωνίας, οι παραδόσεις και οι αξίες της αποτυπώνονται στο σώμα με τρόπο που το τελευταίο να αποτελεί τον καμβά και το ένδυμα τα χρώματα πάνω στα οποία εγγράφεται το κοινωνικόπολιτισμικό γίγνεσθαι. Το σώμα, συνεχώς εκτεθειμένο στο βλέμμα των άλλων, αποτελεί το θεμελιώδες στοιχείο παρουσίας του εαυτού στον κόσμο, το οποίο, προηγείται ακόμη και του λόγου. Η ένδυση διευκολύνει το υποκείμενο να προσαρμόσει το σώμα του στις κοινωνικές επιταγές, αποτελεί το εργαλείο μέσω του οποίου διαχειρίζεται το παρουσιαστικό του και εν τέλει, συμβάλλει στην πρόκληση των εντυπώσεων από τους άλλους. Οι ενδυματολογικές επιλογές είναι πιθανό να εκθέσουν το υποκείμενο, όταν η εμφάνιση δεν ανταποκρίνεται στις κοινωνικές προσδοκίες με αποτέλεσμα, την απογοήτευση ή ακόμη και την αίσθηση ντροπής και είναι, εξίσου πιθανό, να το προστατεύουν και να το τονώνουν, συμβάλλοντας καθοριστικά στη διαμόρφωση της πολυπόθητης «κοινωνικά αποδεκτής» ταυτότητας (Turner, 2012, 21-57).

Σε κάθε περίπτωση, γίνεται φανερό ότι η ένδυση αποτελεί ενσώματη κοινωνική πρακτική, η οποία διαμεσολαβεί ανάμεσα στο άτομο και τον κόσμο, λειτουργώντας ως μέσο πειθάρχησης του σώματος, επηρεάζοντας την κίνηση, τη στάση, την αίσθηση της άνεσης ακόμη και την αυτοαντίληψη. Λειτουργεί, εν τέλει, ως μέσο έκφρασης, ταυτότητας και συμβολισμών (Entwistle, 2000, 6-12).

Σύμφωνα με την «οντολογία του βάθους», όπως ακριβώς η επιφάνεια διακρίνεται από το βάθος και η λογική από το συναίσθημα, το σώμα διαχωρίζεται από το πνεύμα. Η εν λόγω διάκριση, εξηγεί τη στερεοτυπική αντίληψη ότι η ενασχόληση με το ντύσιμο, προσιδιάζει σε άτομα που δεν διαθέτουν πνευματική υπόσταση και ψυχικές αξίες και ενδιαφέρονται μόνο για την ύλη και τον κόσμο των αισθήσεων. Το ενδιαφέρον τους για την ένδυση θεωρείται ευτελές και ματαιόδοξο, αποκαλύπτει τη μεγάλη σημασία που αποδίδουν στην κατανάλωση αγαθών, την αίσθηση αυταρέσκειας και την ανάγκη για επίδειξη. Υπό αυτή την οπτική, η ένδυση, έως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ούσα αναπόσπαστο κομμάτι του υλικού πολιτισμού, αντιμετωπίζεται ως υποδεέστερος τομέας της καθημερινής πρακτικής (Miller, 2010a, 13-41).

Στον ελληνικό χώρο, οι πρώτες απόπειρες μελετών για το ένδυμα και την ενδυμασία καταγράφονται το 1925 και το 1927 από την Χατζημιχάλη και τον Λουκόπουλο αντίστοιχα, οι οποίοι προσεγγίζουν την ενδυμασία περισσότερο ως «πολιτισμό», με την έννοια της «τέχνης» και λιγότερο ως «υλικό πολιτισμό», με όσους αρνητικούς

συνειρμούς ακολουθούν τον εν λόγω επιθετικό προσδιορισμό. Στα μέσα του 1970, η μελέτη των λαογραφικών φαινομένων αποτελεί το έναυσμα προκειμένου να μελετηθεί η ενδυμασία σε σχέση με τα κοινωνικά συμφραζόμενα, ενώ στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το ένδυμα χρησιμοποιείται ως μέσο αποτύπωσης των κοινωνικών διακρίσεων (Νιτσιάκος, 2012, 111-127).

Το ένδυμα, ως προϊόν δημιουργίας και οι ενδυματολογικές επιλογές ως άποψη και έκφραση προτιμήσεων, ιδεών και αξιών, συγκροτούν την εκάστοτε μόδα ως ένα δυναμικό κοινωνικό φαινόμενο. Η μόδα λειτουργεί για το νεωτερικό υποκείμενο αντιφατικά, καθώς από τη μια πλευρά, εκτονώνει την ανάγκη του για διαφοροποίηση και κοινωνική διάκριση και από την άλλη, ικανοποιεί μέσω αυτής την αίσθηση του «ανήκειν» σε συγκεκριμένες ομάδες και, επομένως, την ανάγκη του για κοινωνική ενσωμάτωση. Στην πρώτη περίπτωση, η ετερογένεια μεταξύ ατόμων και ομάδων ατόμων διαμορφώνει διακριτές και ιεραρχημένες κοινωνικές θέσεις και στη δεύτερη, η υιοθέτηση κοινών ενδυματολογικών πρακτικών συμβάλλει στον σχηματισμό ομοιογενών ομάδων, ομάδων, δηλαδή, που αντιλαμβάνονται και αντιμετωπίζουν τον κόσμο, την ιστορία, τις αξίες και τον πολιτισμό με παρόμοιο τρόπο (Buchli, et al., 2017, 355-359).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, καμία μορφή κατανάλωσης δεν θεωρείται τόσο απαραίτητη και τόσο άμεσα συνδεδεμένη με την κοινωνική θέση, την ευυποληψία και την αυτοπεποίθηση που αυτή γεννά, από τη δαπάνη για το ντύσιμο. Για τον λόγο αυτό, εξάλλου, οι άνθρωποι στερούνται συχνά άλλων ειδών ανέσεις, υποτιμούν την αξία της αποταμίευσης ή της επένδυσης, θυσιάζουν ακόμη και πόρους απαραίτητους για την ψυχαγωγία και τη διασφάλιση ποιότητας στην υγεία τους. Αισθάνονται, μάλιστα, μεγαλύτερη επάρκεια και ευχαρίστηση όταν η εμπορική αξία των υλικών αγαθών που σχετίζονται με την ενδυμασία, αντιστοιχεί σε ένα αξιόλογο ποσό των οικονομικών τους πόρων, καθώς επικρατεί η στερεοτυπική αντίληψη πως, οποιοδήποτε είδος ενδύματος ή καλλωπισμού είναι ανέξοδο, είναι συνάμα ευτελές, ακόμη και «πρόστυχο». Δεν είναι τυχαίο ότι, συνηθίζουμε να θεωρούμε περισσότερο καλόγουστα τα είδη ενδυμασίας που είναι πρωτότυπα, χειροποίητα, ή «βαριά», ακόμη και όταν υστερούν σε άνεση ή χρησιμότητα, μόνο και μόνο επειδή ταυτίζουμε το υψηλό τους κόστος με την αισθητική τους αξία (Veblen, 1982, 124-167).

Η διαχείριση της μόδας, ως καταναλωτικού είδους και εργαλείου επίδειξης πλούτου, φτάνει στο αποκορύφωμα της στις περιπτώσεις των νεόπλουτων αστών ή διαφορετικά της «αργόσχολης τάξης», καθώς, τα μέλη τους προκειμένου να

παρουσιάσουν στους «άλλους» την οικονομική τους επιφάνεια και τη δυνατότητα αποχής τους από οποιαδήποτε εργασία, απαιτεί προσωπικό κόπο, καταφεύγουν στην επιλογή «πληθωρικών» εμφανίσεων, αποτελούμενων από ακριβά υφάσματα, πλαισιωμένα από εξίσου ακριβά κοσμήματα και περιττά στολίδια, συνήθως «άβολα» αλλά, ικανά να αναδείξουν το κοινωνικό τους status. Πολυτελή φορέματα από βελούδο ή ταφτά, υποδήματα από λουστρίνι και περιττά αξεσουάρ όπως κοσμήματα, καπέλα, εσάρπες, κ.ο.κ., υποδηλώνουν καθαρά ότι, το άτομο έχει τη δυνατότητα να σπαταλά αφειδώς χρήματα, έχει σημαντικό ελεύθερο χρόνο για να αφιερώνει σε οτιδήποτε σχετίζεται με την ενδυμασία και την εμφάνισή του και κατά συνέπεια έχει την ικανότητα να καταναλώνει χωρίς να παράγει (Veblen, 1982, 168-205, Campbell, 1992, 49-58).

Από τη δεκαετία του 1970 και μετέπειτα, η μελέτη του ενδύματος ως στοιχείο της μαζικής κατανάλωσης απασχολεί όλο και περισσότερο τις επιστήμες της ανθρωπολογίας, της κοινωνιολογίας και της σημειωτικής. Ενδεικτικά, το βιβλίο του Barthes «The fashion system», επιχειρεί να αναδείξει ότι η μόδα, είτε ειπωθεί ως έννοια, είτε ως φαινόμενο, δεν αποτελεί απλά και μόνο ένα πεδίο ελεύθερης δημιουργικότητας, όσο ένα σύστημα ενδυματολογικών επιλογών. Τα στοιχεία που συνθέτουν τις διάφορες ενδυματολογικές επιλογές συγκροτούνται μεταξύ τους με σχέσεις και μοτίβα, τα οποία ιδωμένα ιστορικά, παρουσιάζουν περισσότερο κανονικότητα, παρά πρωτοτυπία (Barthes, 2006).

Η στροφή των επιστημών στη μελέτη του υλικού πολιτισμού, αναδεικνύει την επίδραση που ασκεί στο υποκείμενο η υλική φύση του ενδύματος. Ο δραστικός του ρόλος υπερέχει της φθαρτής του ιδιότητας και τα «έξυπνα υφάσματα» που κατακλύζουν πλέον -χάρη στην εντυπωσιακή τεχνολογική πρόοδο- τη σύγχρονη μόδα, προβάλλει νέες δυναμικές και σχέσεις, νέες επιδράσεις πίσω από το ένδυμα και την ενδυμασία, νέους συμβολισμούς που δρουν συμπληρωματικά στον ρόλο της ενδυμασίας ως ενσώματης εμπειρίας, μέσου πειθαρχίας και κοινωνικού ελέγχου, μέσου διαμόρφωσης ταυτοτήτων, κοινωνικών και φυλετικών διακρίσεων, κ.ο.κ. (Buchli, et al., 2017, 376-383).

2.3 Η σχολική ενδυμασία ως μέσο διασφάλισης της πειθαρχίας

Όπως σε κάθε κοινωνικό θεσμό, έτσι και στο σχολείο, είναι λογικό και απαραίτητο να θεσπίζονται κανόνες, η τήρηση των οποίων θα διασφαλίσει την αρμονία μεταξύ των μελών του. Αν αναλογιστούμε δε ότι, το σχολείο λειτουργεί ως ένας από τους

πρωταρχικούς χώρους κοινωνικοποίησης και ανάπτυξης του ατόμου αλλά και ως μια μικρογραφία της κοινωνίας, τότε γίνεται φανερό ότι οι περιορισμοί που θέτει στα μέλη του, αφενός λειτουργούν ή θα πρέπει να λειτουργούν προς όφελος της ομαλής συμβίωσής τους και αφετέρου ότι αντανακλούν ή θα πρέπει να αντανακλούν τα όρια της ατομικής ελευθερίας σε άμεση πάντα συνάρτηση με της συλλογικής (Αλ Σαμπάγκ, 2020, 14-40).

Ωστόσο, οι περιορισμοί που μόλις αναφέρθηκαν, δεν αποκτούν πάντα θετικό πρόσημο ή ακόμη καλύτερα η πειθαρχία που επιδιώκεται, δεν συνδέεται πάντα με την ευταξία και την αρμονία. Για να γίνει αντιληπτή η έννοιά της, αρκεί να αναλογιστεί κανείς την ετυμολογία του όρου, ήτοι τον συνδυασμό των λέξεων «πειθώ» και «αρχή». Περιφραστικά, επομένως, αποτελεί την υπακοή σε κάποια αρχή με την αξιοποίηση γλωσσικών ή άλλων μέσων επιρροής. Κατ' επέκταση, στον χώρο του σχολείου, ερμηνεύεται ως η υπακοή στους κανόνες που αυτό θέτει, αρχικά ως σχολική μονάδα και εν συνεχεία ως κοινωνικός θεσμός αλλά και ως φορέας του υπουργείου Παιδείας, επομένως και ως προέκταση της πολιτείας (Καραούλας & Μπουκουβάλα, 2022, 134).

Βάσει των ανωτέρω θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ότι, η έννοια της πειθαρχίας έχει πλήρως αποκωδικοποιηθεί. Αν, ωστόσο, αντιληφθεί ότι, στο πέρασμα του χρόνου οι κοινωνικοί κανόνες, η ερμηνεία της υπακοής ως έννοιας ακόμη και οι παιδαγωγικοί σκοποί του σχολείου μεταβάλλονται ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες, τότε συνειδητοποιεί ότι η πειθαρχία άλλοτε λαμβάνει πρόσημο θετικό και άλλοτε αρνητικό. Άλλοτε λειτουργεί, ως απαραίτητη διαδικασία ενσωμάτωσης του ατόμου στους κανόνες και στις αξίες ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου και άλλοτε, ως εργαλείο του κράτους προκειμένου να διασφαλίσει έναν ασφυκτικό και συνάμα συγκαλυμμένο κοινωνικό έλεγχο. Σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση, το κράτος δρα ως η συνισταμένη της πολιτικής με τις κοινωνικές εξουσίες και επιχειρεί μέσω της πειθαρχίας, την ενότητα του κοινωνικού σώματος. Υπό το πρίσμα της ντιρκεμιανής οπτικής για το κράτος και τη δημοκρατία, σύμφωνα με την οποία, η δημόσια ή συλλογική συνείδηση επιτυγχάνεται μόνο μέσω μιας αμοιβαίας επικοινωνίας μεταξύ του κράτους και των πολιτών, η πειθαρχία του κοινωνικού σώματος θα διευκολύνει την πολυπόθητη κοινωνική ενσωμάτωση και ενότητα (Μπάλιας, 2006, 212-217).

Σε πλήρη συμφωνία με την κοινωνιολογική προσέγγιση του υπό μελέτη όρου από τον Durkheim, οι εκάστοτε εκπαιδευτικές πολιτικές που χρησιμοποιούν τη σχολική ενδυμασία ως σύμβολο συμμόρφωσης στους κανόνες, αντιλαμβάνονται την ηθική

διαπαιδαγώγηση και τον σεβασμό στους κανόνες δικαίου ως τις αναγκαίες συνθήκες για την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας και επιχειρούν την έγκαιρη διασφάλισή της μέσω του σχολείου (Σπάλα, 2010). Εδώ, η πειθαρχία αποτελεί ταυτόσημη έννοια με την ηθική και έχει έναν διττό ρόλο. Από τη μια πλευρά, συμβάλλει στον ενστερνισμό ηθικών αξιών και στη διατήρηση μιας ορθότητας στη συμπεριφορά του ατόμου και από την άλλη, του αναθέτει στόχους με πολύ συγκεκριμένη προοπτική. Όταν η εκάστοτε προσωπική επιθυμία μετατρέπεται σε συνήθεια, η οποιαδήποτε παρόρμηση η οποία θα μπορούσε να αναστατώσει τις κοινωνικές ισορροπίες περιορίζεται και το άτομο διακατέχεται από αυτοσυγκράτηση και συνειδητή αποδοχή του κοινά αποδεκτού ηθικού κώδικα (Καλτσεράς, 2020, 29-50).

Με άλλα λόγια, το άτομο μέσα από την προσωπική του εξάσκηση στη συμμόρφωση στους κανόνες, στον καθορισμό ορίων στη συμπεριφορά του και στην υπακοή στις κοινωνικές νόρμες του στενού και ευρύτερου περιβάλλοντος, κατορθώνει να ελέγξει τις ενέργειες και τα συναισθήματά του, να αποκτήσει «αυτοπειθαρχία» και μέσω αυτής να τονώσει την αυτοπεποίθηση και την ψυχική του ανθεκτικότητα (Μπάλιας, 2006). Έτσι, ο νέος αποκτά υπευθυνότητα, συλλογική ευθύνη, μια ισχυρή «κοινωνική» ταυτότητα και εν τέλει μια εκούσια ανάγκη για «δέσμευση» απέναντι στο κράτος (Μπάλιας, 2006, 212-217).

Η κατάκτηση της αυτοπειθαρχίας προϋποθέτει την εκπλήρωση τεσσάρων σταδίων που συνδέονται με τον έλεγχο του εαυτού. Κατά το πρώτο στάδιο της «συναίνεσης», το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με δυσάρεστα ή ευχάριστα συναισθήματα, εξοικειώνεται με τα αντίστοιχα βιώματα και συνειρμικά αποκτά μια πρώτη αντίληψη και αίσθηση της πειθαρχίας. Στο δεύτερο στάδιο, το οποίο συναντάται κυρίως σε ομάδες και είναι γνωστό ως «αυταρχικότητα», το άτομο αναγνωρίζει την υπεροχή των ανωτέρων του και επιλέγει να υπακούσει στις προσταγές τους. Στο τρίτο στάδιο, στο οποίο συγκαταλέγεται η σχολική πειθαρχία και το οποίο αποκαλείται «κοινωνική πειθαρχία», διάφορες κοινωνικές ομάδες ελέγχονται από άλλες, ενώ στο τελευταίο στάδιο, ήτοι στην «προσωπική πειθαρχία», οι προσωπικές στάσεις, πεποιθήσεις και ιδεολογίες ταυτίζονται ή συγκρούονται με τα πρότυπα της κοινωνίας και αντιστοίχως διαμορφώνουν πειθαρχημένες ή ανυπάκουες προς αυτή συμπεριφορές (Chernilo, 2015, 324-334).

Η διατήρηση της σχολικής πειθαρχίας αποτελεί ζητούμενο για την εκπαίδευση, με τους εκπαιδευτικούς να θεωρούν ότι κλονίζεται, όταν διαταράσσεται η φυσική ροή της διδασκαλίας, όταν παρακωλύεται η μάθηση, όταν καταπατάται η σχολική περιουσία

αλλά και όταν τίθεται υπό αμφισβήτηση το σχολικό ήθος, δηλαδή εκείνος ο ηθικός κώδικας που προσδιορίζει τι είναι «κατάλληλο» και τί όχι στο σχολικό περιβάλλον. Σε αυτή την τελευταία περίπτωση, μαθητές με εκκεντρική ενδυμασία στον χώρο του σχολείου, ανεξάρτητα με το αν η συμπεριφορά τους αυτή αποκαλύπτει την κοινωνική τους ανωριμότητα ή εκφράζει την αναζήτηση του εαυτού τους, αντιτάσσονται στην επιβολή των κανόνων του σχολείου και παραβιάζουν το σχολικό ήθος (Tarman, 2016, 37-44).

Παρότι δε, στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα και με αφετηρία τον εκσυγχρονισμό που επιχειρήθηκε στην εκπαίδευση από τη μεταπολίτευση και έκτοτε, η «ακατάλληλη» μαθητική αμφίεση δεν συνδέεται με συγκεκριμένες ποινές, μια σύντομη αναδρομή στο παρελθόν αποκαλύπτει τη βαρύνουσα σημασία που, μέσω της σχολικής ενδυμασίας, αποδίδονταν στην περιχαράκωση του σχολικού ήθους. Έτσι, τα χρόνια που ακολούθησαν της Μικρασιατικής καταστροφής, η σχολική πειθαρχία αποτέλεσε όρο εκ των ον ουκ άνευ για την ομαλή λειτουργία του σχολείου και στο πλαίσιο διασφάλισής της δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στη διαγωγή των μαθητών και στην ενδυμασία τους, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με απώτερο σκοπό την επίτευξη της πειθαρχίας, η παρέκκλιση από την αρμόζουσα περιβολή των μαθητών συνεπαγόταν αυστηρές ποινές ενώ κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, αυστηρές απαγορεύσεις που αφορούσαν, μεταξύ άλλων, στην αμφίεση των μαθητών αντανάκλουν την επιβολή μιας τρομοκρατικής πειθαρχίας (Μπέλιου, 2019).

Γίνεται, λοιπόν, σαφές από τα παραπάνω ότι η πειθαρχία αφορά έναν από τους αποτελεσματικότερους τρόπους άσκησης της εξουσίας ή ακριβέστερα, σε έναν μηχανισμό που διέπει τις σχέσεις εξουσίας. Η πειθαρχία, με άλλα λόγια, εξυπηρετεί τις σχέσεις εξουσίας οι οποίες διαθέτουν κανονικότητες και προσδοκούν από το άτομο συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς. Κατά τον Foucault, η πειθαρχία αποτελεί μια μορφή εξουσίας η οποία προσανατολίζεται σε έναν ή περισσότερους στόχους και συντίθεται από ένα σύνολο τεχνικών, μεθόδων, διαδικασιών και στρατηγικών. Περιλαμβάνει, επίσης, τη διερεύνηση και επίβλεψη του χώρου και του χρόνου, τον έλεγχο του σώματος και την υποταγή των δυνάμεων, με απώτερο σκοπό, τη διαμόρφωση πειθήνιων σωμάτων, υπάκουων, άρα και ωφέλιμων για την κοινωνία, πολιτών (Παπανικολάου, 2023, 62-81).

Η πειθαρχία, επιβάλλεται μέσα από τους μηχανισμούς «της ιεραρχικής επιτήρησης, της κανονιστικής κύρωσης και της εξέτασης». Ο πρώτος εξ αυτών, αφορά, τον συστηματικό έλεγχο των επιτηρούμενων και την αστυνόμευσή τους, εφαρμοσμένη

άλλοτε με λεπτούς χειρισμούς και άλλοτε εντελώς αδιάκριτα. Στην πρώτη περίπτωση, η πειθαρχική εξουσία επιτυγχάνεται σιωπηλά με διαδικασίες που αποσκοπούν στον πλήρη έλεγχο των ορίων του χώρου σκέψης και δράσης του ατόμου, όπως συμβαίνει λόγω χάρη με τους ασθενείς, τους κρατούμενους αλλά και τους μαθητές, των οποίων, η φιλοξενία σε κτίρια με συγκεκριμένη αρχιτεκτονική δομή, εξυπηρετεί στο έπακρο την ιεραρχική τους επιτήρηση. Η επιτήρηση αυτή δε, δεν περιορίζεται στις κινήσεις ή στη συμπεριφορά τους, αφορά, επίσης, το ανθρώπινο σώμα, επιδρά ακόμη και στη σκέψη, στη διάθεση και στην επιθυμία. Στη δεύτερη περίπτωση, η πειθαρχική εξουσία συναντάται συνεχώς και παντού απροκάλυπτα, ούσα σε μια διαρκή ετοιμότητα, να παρατηρήσει και να επιτηρήσει τον καθένα, ακόμη και εκείνους που έχουν οριστεί ως επιτηρητές άλλων (Παπανικολάου, 2023, 62-81).

Ο δεύτερος μηχανισμός εξουσίας, χαρακτηρίζεται από τον Foucault ως «*ποινικό σύστημα του κανόνα*» και αποτελείται από αρμοδιότητες, νόμους και ποινές. Στο πλαίσιο του σχολείου, ο μηχανισμός πειθαρχίας εστιάζει σε ένα μικροσύστημα ποινών που περιλαμβάνουν κυρώσεις που σχετίζονται με τον χρόνο, όπως, για παράδειγμα, οι ποινές που υφίστανται οι μαθητές όταν προσέρχονται στο σχολείο καθυστερημένοι ή όταν απουσιάζουν συχνά ή αδικαιολόγητα, κυρώσεις που σχετίζονται με, τις διαδικασίες διδασκαλίας και τις μαθητικές υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτές, όπως, λόγω χάρη, η ασυνέπεια, η αμέλεια ή η προχειρότητα των μαθητών σε σχέση με τις δραστηριότητες που οφείλουν να φέρουν εις πέρας, κυρώσεις που σχετίζονται με, τη συμπεριφορά, όπως, επί παραδείγματι, η έλλειψη σεβασμού, η ανυπακοή και η αγένεια, κυρώσεις που σχετίζονται με, τον λόγο, όπως, για παράδειγμα, η αυθάδεια και η ακατάσχετη, χωρίς περιεχόμενο ή επιχειρηματολογία, ομιλία και κυρώσεις που σχετίζονται με, το σώμα και τη σεξουαλικότητα, όπως η άσεμνη στάση, η ακατάλληλη ή άσεμνη ενδυμασία, οι χειρονομίες, η απρέπεια, κ.α. (Παπανικολάου, 2023, 62-81).

Μέσω αυτού του μικροσυστήματος ποινών, ο πειθαρχικός μηχανισμός άγει το άτομο και αυτό με τη σειρά του συνηθίζει να φέρεται με συγκεκριμένο τρόπο μέσα σε ένα ευρύ πλαίσιο δυνατοτήτων. Με άλλα λόγια, οι πειθαρχικοί μηχανισμοί, χρησιμοποιούν την τιμωρία προκειμένου να αποτρέψουν αποκλίνουσες συμπεριφορές και να θωρακίσουν τη διαγωγή του ατόμου. Η διασφάλιση της διαγωγής, επιτρέπει την ιεράρχηση μεταξύ πειθαρχημένων και απειθαρχων και την αξιολόγηση των δυνατοτήτων τους βάσει του, τί θεωρείται επιτρεπτό και τί απαγορευμένο (Παπανικολάου, 2023, 62-81).

Συνισταμένη των δύο προηγούμενων πειθαρχικών διαδικασιών, αποτελούν οι διαδικασίες εξέτασης. Πιο συγκεκριμένα, αφότου η ιεραρχία επιτηρήσει το υποκείμενο και η τιμωρία ή η ποινή κανονικοποιήσει τη συμπεριφορά του, η εξέταση θα προσφέρει ένα σύνολο γνώσεων και πληροφοριών, ικανών να περιγράψουν την ατομικότητά του και εν τέλει να τη διαχειριστούν. Ειδικότερα, στην περίπτωση του μανθάνοντος υποκειμένου, η εξέταση αποτελεί μια από τις βασικότερες συνιστώσες της μάθησης καθώς πιστοποιεί την ορθότητα και εγκυρότητά της. Ο μαθητής εμπλέκεται αρχικά σε μαθησιακές δραστηριότητες με απώτερο σκοπό την απόκτηση, συγκρότηση και διαχείριση της γνώσης και εν συνεχεία επιτελεί διαδικασίες εξέτασης προκειμένου να αξιολογηθεί για το επίπεδο κατάκτησής της. Η εξέταση συνδυάζει τους δύο πειθαρχικούς μηχανισμούς της εξουσίας προκειμένου να εκτιμήσει τις δυνατότητες, τα ελλείμματα, τις αδυναμίες ή/και τις κλίσεις του κάθε μαθητή και βάσει αυτών, να τον συγκρίνει και να τον κατατάξει σε μια συγκεκριμένη ιεραρχία. Ο μαθητής, οι αποκτηθείσες γνώσεις του, οι προσλαμβάνουσες εμπειρίες και η εσωτερίκευση αξιών, αντιλήψεων και κανόνων, θα αποτελέσουν το αντικείμενο ή ακόμη καλύτερα το προϊόν της πειθαρχικής εξουσίας (Παπανικολάου, 2023, 62-81).

Σύμφωνα με τον Foucault, η εξουσία είναι καθημερινή, διάχυτη και παραγωγική και το άτομο αντιλαμβάνεται την άσκησή της, πρωτίστως στο σώμα του, με τον έλεγχο του να αποτελεί τον απώτερο σκοπό της εκάστοτε εξουσίας. Το σώμα δεν είναι μόνο «φυσικό», ούτε «ουδέτερο». Το σώμα αντιδρά, διεκδικεί και εν τέλει ενεργεί. Δομείται κατά την αλληλεπίδραση των κοινωνικών δυνάμεων, των πειθαρχικών, ορατών και μη, μηχανισμών και των διάφορων μορφών εξουσίας που ασκούνται πάνω του και επομένως επενδύεται πολιτικά και κοινωνικά. Με αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνεται η «πολιτική του τεχνολογία», η οποία όχι απλά του επιτρέπει, αλλά, κυριότερα, τον καθοδηγεί να στέκεται κατάλληλα, να κινείται με ενδεδειγμένο τρόπο, να εργάζεται αποτελεσματικά, να αυτορυθμίζεται και να αυτοελέγχεται, να αναπτύσσει ικανότητες και δεξιότητες αναγκαίες για την κανονικοποίηση και την αξιοποίησή του, ως ευέλικτου, αποδοτικού για την κοινωνία και υπάκουου σώματος (Παπανικολάου, 2023, 62-81).

Το σώμα, μαθαίνει να θέτει στον εαυτό, τεχνικές αυτορρύθμισης όπως, τον έλεγχο του βάρους του, την πιστή τήρηση δίαιτας ή/και γυμναστικής. Μαθαίνει να ενεργεί σαν να βρίσκεται υπό διαρκή επιτήρηση ακόμη και όταν δεν επιτηρείται. Μαθαίνει να πειθαρχεί ακόμη και όταν η πειθαρχία δεν του επιβάλλεται, να πειθαρχεί όχι μόνο απέναντι σε θεσμούς που ασκούν έκδηλα την εξουσία πάνω του, όπως ο στρατός ή το

σχολείο, αλλά και μέσα από καθημερινές πρακτικές όπως η ενδυμασία. Πιο συγκεκριμένα, το άτομο παρακολουθεί το σώμα του, το συγκρίνει με άλλα, το προσδιορίζει βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων όπως αισθητικών προτύπων, κανόνων εμφάνισης αλλά και κοινωνικών προσδοκιών για την «εικόνα» του. Τελικά, η μόδα μέσα από συγκεκριμένες απαγορεύσεις αλλά και την επαναληψιμότητα μοτίβων που αντανακλούν τη συμμόρφωση σε συγκεκριμένα αισθητικά πρότυπα, συμβάλλει στη διαμόρφωση πειθήνιων σωμάτων και η ενδυμασία καθίσταται διαδικασία αυτοελέγχου και αυτοαξιολόγησης. Το σώμα, «εκπαιδύεται» και «ρυθμίζεται» καθημερινά, ώστε τελικά μετατρέπεται σε «πειθαρχημένο σώμα», σε αντικείμενο μελέτης των σχέσεων γνώσης και εξουσίας και τελικά σε ένα θεμελιώδες πεδίο κοινωνικής ρύθμισης και ελέγχου (Entwistle, 2000, 12-39).

2.4 Η σχολική ενδυμασία ως μέσο διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας

Στην ενότητα που προηγήθηκε, επιχειρήθηκε η ερμηνεία της λειτουργίας της σχολικής ενδυμασίας ως μέσου επιβολής της πειθαρχίας. Στην παρούσα ενότητα, θα διερευνηθεί η σύνδεσή της με τον φορέα προς τον οποίο απευθύνεται και εκδηλώνεται, δηλαδή το σχολείο, τους εκάστοτε φορείς της εκπαιδευτικής πολιτικής και εν τέλει το κράτος, την πατρίδα και το έθνος. Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το κράτος επιζητούσε δια της καθιέρωσης της σχολικής ενδυμασίας ως μέσου επιβολής της πειθαρχίας, την επιτήρηση του κοινωνικού σώματος, τον κοινωνικό έλεγχο και την καλλιέργεια ισχυρού εθνικού φρονήματος. Έτσι, πολύ συνειδητά και πολύ στοχευμένα αξιοποιούσε τα δύο βασικά χαρακτηριστικά της σχολικής ενδυμασίας, ήτοι την ομοιομορφία και την υποχρεωτικότητά της, προκειμένου να καλλιεργήσει στους μαθητές την εθνική ταυτότητα.

Η συγκρότηση, ωστόσο, της εθνικής ταυτότητας προϋποθέτει τη διαμόρφωση μιας διακριτής οντότητας. Έτσι, σε ένα πλαίσιο όπως το σχολείο, όπου το άτομο καλλιεργεί την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του, επομένως θεμελιώδη χαρακτηριστικά της προσωπικής του ταυτότητας, ο στόχος της εκάστοτε εξουσίας υπήρξε σίγουρα ρεαλιστικός. Σε κάθε εποχή, ανεξάρτητα από το κοινωνικό, πολιτικό, θρησκευτικό ή πολιτισμικό συγκείμενο, το άτομο επιδιώκει, άλλοτε με τη βοήθεια και άλλοτε με την παρέμβαση, θεμελιωδών θεσμών όπως, η οικογένεια, η εκκλησία και το σχολείο, να αποκωδικοποιήσει τον εαυτό του, να αναγνωρίσει τις ικανότητες, τις αδυναμίες, τις προτιμήσεις, τις ανάγκες, τις βαθύτερες επιθυμίες και τις πεποιθήσεις του. Τα χαρακτηριστικά αυτά, σπάνια παραμένουν σταθερά. Συχνά, μεταβάλλονται στον

χρόνο, αλληλεπιδρούν και συνιστούν για τον καθένα, παρά τη διαρκή τους εξέλιξη, την προσωπικότητά του. Παρότι ο επιθετικός προσδιορισμός «προσωπική» θα μπορούσε να θεωρηθεί πλεονάζων για τον όρο «ταυτότητα», δεδομένου ότι, είναι αυτονόητο ότι, η ταυτότητα του καθενός ανήκει στον ίδιο, εντούτοις, είναι σημαντικός, γιατί υπογραμμίζει την εικόνα που έχει το άτομο για τον εαυτό του βάσει της προσωπικής του βιογραφίας (Θεοδωρίδης, 2001, 56-59).

Σε κάθε περίπτωση, στην πορεία αναζήτησης του εαυτού και της ανάπτυξης των χαρακτηριστικών του, το κοινωνικό πλαίσιο διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, καθώς από τη μία πλευρά, το άτομο αναστοχάζεται, επαναπροσδιορίζεται και εξελίσσει την ταυτότητα του μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλα πρόσωπα και από την άλλη πλευρά, η διαμορφούμενη προσωπικότητα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του κοινωνικού συνόλου. Έτσι, δημιουργείται μια αμφίδρομη σχέση με τη συγκρότηση της προσωπικής ταυτότητας να μπορεί να νοηθεί ως μια «κοινωνική κατασκευή» και το πλαίσιο -ανθρώπινο και μη- που περιβάλλει το άτομο, να αποτελεί, εκείνο το καταφύγιο στο οποίο θα συνυπάρξει η προσωπική με τη συνολική ιστορία και θα αναδυθεί τελικά η αίσθηση του «ανήκειν» (Θεοδωρίδης, 2001, 56-59).

Η συνύφανση της προσωπικής και της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου, δημιουργεί την ανάγκη για συμπερίληψη σε ομάδες στις οποίες, διακρίνει κοινά χαρακτηριστικά με τα δικά του και ανάλογα με τα γνωρίσματά τους, διαμορφώνει την πολιτισμική, την εθνοτική και την εθνική του ταυτότητα. Η πολιτισμική ταυτότητα, αποτελεί τη συνισταμένη όλων όσων συνθέτουν τον τρόπο ζωής του ατόμου, όπως, επί παραδείγματι, οι προσωπικές του εμπειρίες, οι γνώσεις, οι στάσεις, οι πεποιθήσεις του αλλά και οι τέχνες που απολαμβάνει, οι επιστήμες που αξιοποιεί, η τεχνολογία που εφαρμόζει στην καθημερινότητά του, οι αξίες, τα ιδανικά και ο ηθικός κώδικας που τον περιβάλλουν. Η εθνοτική ταυτότητα αναφέρεται σε σχέσεις που διαμορφώνονται χάρη στην αναγνώριση μεταξύ των μελών της ομάδας, του κοινού γλωσσικού κώδικα, των κοινών θρησκευτικών πεποιθήσεων, της κοινής καταγωγής και άλλων παρόμοιων χαρακτηριστικών τα οποία δεν περιορίζονται σε αυστηρά γεωγραφικά όρια, όπως συμβαίνει με τους Έλληνες της διασποράς (Νικολάου, 2005, 80-88).

Η εθνική ταυτότητα, τέλος, αναδεικνύεται μέσα από τη συλλογική μνήμη και τη συλλογική συνείδηση ή διαφορετικά, μέσα από τα συναισθήματα που προξενεί στο άτομο η επίγνωση ότι ανήκει σε ένα συγκεκριμένο έθνος, σε ένα έθνος που διακρίνεται από το παρελθόν του, τις ιδιαίτερες αξίες, τον πολιτισμό, την κουλτούρα και φυσικά τις προσδοκίες του για το μέλλον. Βάσει της εν λόγω ερμηνείας του όρου «εθνική

ταυτότητα», γίνεται καταφανής η δυναμική σχέση μεταξύ της συγκρότησής της και πρακτικών καθιέρωσης της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, ιδιαιτέρως στην Ελλάδα, καθώς προβάλλει τακτικά, η επιμονή της εκάστοτε εξουσίας για καλλιέργεια ηθικού φρονήματος. Μια επιμονή που βασίζεται, ως επί το πλείστον, στην επιβολή της πειθαρχίας (Θεοδωρίδης, 2001, 56-59).

Στις διάφορες φάσεις της ιστορίας της Ελλάδας, οι νέοι, καλούνταν να οικοδομήσουν ένα ισχυρό εθνικό φρόνημα, μέσω του σεβασμού τους στην ιστορία της, της προσήλωσης τους στις κοινές αρχές και πεποιθήσεις και της υιοθέτησης της κουλτούρας της. Ακόμη και η φυσική γεωγραφία της, ήτοι το φυσικό της περιβάλλον με τις ιδιομορφίες του, το κλίμα, κ.α., όπως επίσης και εθνικά σύμβολα όπως η σημαία και ο εθνικός ύμνος, αποτελούσαν χαρακτηριστικά, ικανά να ενδυναμώσουν την αίσθηση της εθνικής ταυτότητας. Αδιαμφισβήτητα, η ομοιομορφία της ελληνικής σχολικής ενδυμασίας τόνωνε την αίσθηση του ταυτοτισμού, η υποχρεωτική εφαρμογή της συνέβαλε καθοριστικά στην επιβολή της πειθαρχίας, ενώ στις πρώτες εκδοχές της παρέπεμπε κατά το σχήμα στη στρατιωτική στολή (ΦΕΚ Α' 24 / 08-05-1876) και λίγο αργότερα κατά το χρώμα «στο μπλε του ουρανού και της θάλασσας. Σε κάθε περίπτωση, η πορεία της σχολικής ενδυμασίας στην Ελλάδα, αντανakλούσε την πολιτική εκδοχή της εθνικής ταυτότητας, ήτοι την ισχυρή επιρροή της εκάστοτε πολιτικής ιδεολογίας» (Γκουζιώτη & Καλογιάννη, 2019).

2.5 Η σχολική ενδυμασία ως μέσο αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων

Κατά τη σύντομη αναδρομή στην πορεία της σχολικής ενδυμασίας και πιο συγκεκριμένα, των λειτουργιών που η καθιέρωσή της επιτελούσε, διαπιστώθηκε ότι, σε περιόδους αρκετά διαφορετικές ως προς τις κοινωνικοοικονομικές, πολιτικές ή πολιτισμικές συνθήκες, η μαθητική περιβολή συνδέθηκε με τις κοινωνικές ανισότητες. Στην Αγγλία του 16^{ου} αιώνα, το σχολείο απέβλεπε με τη χρήση της σχολικής ενδυμασίας στη διασφάλιση της συνοχής των μαθητών, στην καλλιέργεια της αίσθησης ότι αποτελούν ένα σύνολο με κοινά χαρακτηριστικά και εν τέλει στην εξάλειψη των μεταξύ τους διαφορών. Στην Ελλάδα του 1829, σε μια προσπάθεια παροχής ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών και εκμηδένισης των κοινωνικών ανισοτήτων, το κράτος μεριμνά ώστε όλοι, ανεξαρτήτως του κοινωνικού, μορφωτικού, οικονομικού, θρησκευτικού ή πολιτισμικού τους υποβάθρου να διαθέτουν την κατάλληλη σχολική ενδυμασία. Αντίθετα, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η διαπίστωση ότι, η φοίτηση στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τις δυνατότητες της κάθε

οικογένειας, ισχυροποιήθηκε, μεταξύ άλλων και από την πρακτική της πολιτείας αναφορικά με τη σχολική ενδυμασία. Πλέον, το κόστος της μαθητικής περιβολής μεταβιβάστηκε στην ελληνική οικογένεια, έτσι, οι μαθητές των χαμηλών κοινωνικών και οικονομικών τάξεων εξαιτίας της αδυναμίας απόκτησής της αποκλείονταν εμμέσως από την εκπαίδευση και οι κοινωνικές ανισότητες οξύνονταν.

Στο πλαίσιο εκσυγχρονισμού της χώρας κατά τη διακυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη, η δυνατότητα που παρέχεται στην ελληνική οικογένεια να επιλέξει η ίδια το κόστος της μαθητικής περιβολής, έχει διττή ερμηνεία. Εκ πρώτης όψεως, φαίνεται να της προσφέρει την ελευθερία να κινηθεί στα πλαίσια των οικονομικών της δυνατοτήτων απαλλαγμένη από προκαθορισμένου ύψους δαπάνες στις οποίες ενδεχομένως δεν θα ήταν σε θέση να αντεπεξέλθει. Έτσι, η πολιτεία φαίνεται να ενδιαφερόταν για τη δυνατότητα ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση, επομένως και εξάλειψης των αιτιών που κατά τα προηγούμενα έτη είχαν αποκλείσει από το σχολείο μεγάλη μερίδα μαθητών. Από την άλλη πλευρά, η περιβολή των μαθητών, παρότι ομοιόμορφη στα βασικά της χαρακτηριστικά, αντανάκλασε μέσω της ποιότητάς της το οικονομικό τους επίπεδο, διαμόρφωνε συγκεκριμένους ρόλους ανάμεσά τους και εν τέλει, διαιώνιζε την κοινωνική διαστρωμάτωση. Έτσι, σε συμφωνία με την μαρξιστική οπτική, αναφορικά με τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, το σχολείο, ως ο κατεξοχήν ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους, έπειθε τις οικογένειες, που ανήκαν στις χαμηλές θέσεις της κοινωνικής ιεραρχικής κατάταξης, να συμβιβαστούν με τις συνθήκες ζωής και εκπαίδευσης που προορίζονταν γι' αυτούς (Δημαράς, 2013).

Χρόνια αργότερα, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που υπεραμύνονταν της κατάργησης της σχολικής ποδιάς, υποστηρίζοντας ότι, οι εντυπωσιακές διακυμάνσεις ως προς το κόστος, την ποιότητα αλλά και την αντικειμενική αισθητική, τής κατά τα άλλα «ομοιόμορφης» μαθητικής περιβολής, ισχυροποιούσε τις κοινωνικές ανισότητες. Έτσι, η λειτουργία της σχολικής ενδυμασίας, ως συμβόλου ισότητας μεταξύ των μαθητών χάρη σε μια κατ' επίφαση ομοιομορφία, σε συνδυασμό με την ποικιλομορφία με την οποία παρουσιάζονταν στα σχολεία, αναλόγως των οικονομικών δυνατοτήτων των οικογενειών, αποτελεί σχήμα οξύμωρο, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της Ιαπωνίας, όπου, ναι μεν, το κράτος αντιλαμβάνεται την υποχρεωτική μαθητική περιβολή ως μέσο άρσης των κοινωνικών ανισοτήτων από την άλλη πλευρά δε, θέτει σε όλους τους πολίτες, αδιαφορώντας για τις οικονομικές τους δυνατότητες, την υποχρέωση απόκτησής της από τον πανάκριβο οίκο μόδας Armani.

Το κατά πόσο, η πρόδηλη επιδίωξη για γεφύρωση των κοινωνικών ανισοτήτων, μέσω της καθιέρωσης της ενιαίας μαθητικής περιβολής, υπήρξε πάντα ειλικρινής, ή αποσκοπούσε εμμέσως, στο αντίθετο αποτέλεσμα, ήτοι στην ανάδειξή τους και όσων αυτή συνεπάγεται, αποτελεί ακόμη και σήμερα αντικείμενο συζητήσεων και αντιπαραθέσεων. Αναντίρρητα, ωστόσο, χαρακτηριστικά της σχολικής ενδυμασίας, ομοιόμορφης ή μη, όπως, η ποιότητα του υφάσματος, η ένταση των χρωμάτων, οι λεπτομέρειες στη σχεδίαση, κ.ο.κ., όχι μόνο επηρεάζουν το τελικό αποτέλεσμα ως προς αντικειμενικά και υποκειμενικά χαρακτηριστικά, όπως, η συμμετρία, η αρμονία, η ισορροπία και το συναίσθημα που προκαλούν αντίστοιχα, αλλά εν τέλει, αντανακλούν την κοινωνική θέση του μαθητή και συνεπάγονται τον τρόπο αντιμετώπισης του, αποδοχής ή απόρριψης από το σύνολο. Όπως, εξάλλου, υποστηρίζει ο Bourdieu στο έργο του «Distinction», τα υφάσματα, τα χρώματα, τα «κοψίματα» και το τι θεωρείται «εκλεπτυσμένο» ή μη, στο ντύσιμο, αποτελούν παραμέτρους που αποδεικνύουν περίτρανα ότι, το ντύσιμο δεν είναι ούτε «προσωπικό», ούτε «κοινωνικά ουδέτερο» αλλά «ταξικά οργανωμένο» (Τσιράκης, 2021, 15-45).

Η ενδυμασία του ατόμου, αντανακλά φυσικά τις προτιμήσεις και την αισθητική του, αλλά πρωτίστως, αντανακλά ή καλύτερα αποκαλύπτει την οικονομική του δυνατότητα και μαζί με αυτή τη νοοτροπία απέναντι στα χρήματα, τη διαχείριση και την επίδειξή τους. Παρότι οι τρόποι με τους οποίους κανείς είναι σε θέση να προβάλλει την οικονομική του επιφάνεια είναι ποικίλοι, αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι, η δαπάνη για το ντύσιμο συνεπάγεται την άμεση έκθεση της εισοδηματικής υπόστασης του ατόμου σε ένα ευρύ κοινό και σε διάφορες εκφάνσεις της καθημερινότητας, όπως, για παράδειγμα, σε περιστάσεις δραστηριοτήτων ρουτίνας, σε επίσημες εκδηλώσεις, σε περιπτώσεις καθορισμένου κώδικα ενδυμασίας, κ.ο.κ. (Θάνος, 2014, 19-24). Αποτελεί, επίσης, κοινό τόπο ότι, οι οικογένειες χαμηλών και μεσαίων εισοδημάτων αισθάνονται περισσότερο έντονα την οικονομική τους στενότητα όταν στερούνται της δυνατότητας να δαπανήσουν τα χρήματα τους για ντύσιμο. Αναπόφευκτα, αυτή η πρακτική έλλειψη και αυτή η αίσθηση μεταφέρεται αφενός, σε εκείνους τους μαθητές που έχουν αποκλειστεί από το σχολείο εξαιτίας της αδυναμίας απόκτησης της υποχρεωτικής σχολικής ενδυμασίας και αφετέρου, σε εκείνους που εμφανίζονται στο σχολείο με ομοιόμορφη, με εκείνη των συμμαθητών τους, σχολική ενδυμασία, εμφανώς όμως κατώτερης ποιότητας (Veblen, 1982, 168-185). Σε κάθε περίπτωση, οι οικονομικές ανισότητες όχι μόνο αναδεικνύονται, αλλά και καθορίζουν την ψυχική

ανθεκτικότητα και τις προοπτικές μόρφωσης, κοινωνικοποίησης και εξέλιξης των μαθητών.

Αποτελεί, επίσης, κοινό τόπο ότι, η διαφοροποίηση του ατόμου ως προς τη θέση του στην κοινωνία, τους πόρους και τις υπηρεσίες που απολαμβάνει, καταδεικνύει την ύπαρξη ή μη κοινωνικών ανισοτήτων. Όταν, λοιπόν, η θέση του στη σχολική αίθουσα αντανακλά τη θέση του στην κοινωνία τότε δικαιολογημένα δημιουργείται άλλοτε η εντύπωση και άλλοτε η πεποίθηση ότι, το σχολείο λειτουργεί ως εργαλείο της κοινωνικής αναπαραγωγής. Σε αυτή την περίπτωση, η κοινωνική ανισότητα μετατρέπεται σε «σχολική ανισότητα» και οι διαφορές μεταξύ των μαθητών δεν περιορίζονται σε επίπεδο οικονομικό, αλλά αντανακλούν ίσως περισσότερο αισθητά από αυτό, την ανομοιογένεια του πολιτισμικού τους υποβάθρου (Θάνος, 2014).

Έτσι, τόσο κατά το παρελθόν όσο και σήμερα, είναι δυνατόν ακόμη και μεταξύ οικογενειών ίδιου οικονομικού επιπέδου, οι επιλογές, ως προς το ποσό που θα δαπανήσουν για τη σχολική ενδυμασία των παιδιών τους ή ως προς τον τρόπο που θα την αναδείξουν ή θα την υποβαθμίσουν να διαφέρουν σημαντικά. Αυτό συμβαίνει λόγω διαφορετικών προτεραιοτήτων που θέτουν, λόγω διαφορετικών πεποιθήσεων και εν τέλει διαφορετικών στάσεων που έχουν διαμορφώσει άλλοτε βάσει ψυχολογικών και ψυχοκοινωνικών παραμέτρων, άλλοτε βάσει του μεταξύ τους ανταγωνισμού και των προσδοκιών προσαρμογής των παιδιών τους στους ρόλους που μελλοντικά φιλοδοξούν να ασκήσουν, άλλοτε ανάλογα με τον βαθμό «υποταγής» στην κυρίαρχη ιδεολογία του κράτους και άλλοτε βάσει του πολιτισμικού τους κεφαλαίου (Τσιράκης, 2021, 15-45).

Η οικογένεια, ήδη από τη στιγμή της βιολογικής σύλληψης του ατόμου, ρητά ή άρρητα, μεταβιβάζει σε αυτό τις στάσεις και τις προτιμήσεις της. Το άτομο με τη σειρά του, ως ενεργός αποδέκτης αυτών των ερεθισμάτων εγχαράσσει στο «είναι» του ένα σύστημα προτιμήσεων και αξιών τις οποίες κατηγοριοποιεί, αξιολογεί και προτεραιοποιεί. Στα παραπάνω ερεθίσματα προστίθενται εκείνα άλλων οργανισμών όπως, επί παραδείγματι, το σχολείο, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς του. Έτσι, το άτομο ενσωματώνει στις ήδη υπάρχουσες, νέες αξίες, νόρμες και συμπεριφορές και σταδιακά αναπτύσσει το «πολιτισμικό του κεφάλαιο» μέσα από διαδικασίες εγχάραξης και αφομοίωσης και πάντα στη βάση της αρχικής του δομής (Θάνος, 2014, 40-41).

Ειδικά σε ό,τι αφορά την οικογένεια, οι μαθητές των προνομιούχων τάξεων, πέραν των οικονομικών και κοινωνικών προνομίων, κληρονομούν σημαντικά πολιτισμικά

αγαθά όπως γνώσεις, διαρκή πρόσβαση στην πληροφορία, γλωσσικές και κοινωνικές δεξιότητες, τεχνογνωσία, υψηλή αισθητική και εν τέλει ποιότητα και κουλτούρα. Αυτές οι διαφορετικές αφετηρίες των μαθητών «χρησιμοποιούνται» κατά την είσοδό τους στην εκπαίδευση και καθ' όλη την πορεία των σχολικών χρόνων προς όφελος της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων και οδηγούν, κατά την αποφοίτηση, στη διαιώνιση και νομιμοποίησή τους (Θάνος, 2014, 59-63).

Στο πέρασμα των χρόνων, έχει πολλάκις παρατηρηθεί η προσπάθεια του κοινωνικού συνόλου να ικανοποιήσει τις διάφορες ψυχοκοινωνικές του ανάγκες μέσα από την εκπαίδευση, χρησιμοποιώντας τή συχνά ως μια δραστηριότητα που θα διευκολύνει την κοινωνική του αναπαραγωγή. Έτσι, η εκπαίδευση δρα ως ένας κοινωνικοποιητικός μηχανισμός που επεμβαίνει άλλοτε μέσω της διάχυσης της γνώσης και άλλοτε μέσω της επιβολής της, προκειμένου το άτομο να ισορροπήσει μεταξύ των προσωπικών του προθέσεων και επιδιώξεων, -του λεγόμενου «υποσυστήματος της προσωπικότητας»-, του συστήματος των κανόνων και αξιών της κοινωνίας ή διαφορετικά του «πολιτισμικού υποσυστήματος» και του «κοινωνικού υποσυστήματος», ήτοι των στοιχείων της κοινωνικής ζωής, όπως, της συμμετοχής του σε ομάδες, της ανάληψης συγκεκριμένων ρόλων, κ.α. (Gerhardt, 2011, 1-10).

Με άλλα λόγια, το σχολείο λειτουργεί ως ο αξιολογητής, αφενός της σχολικής επίδοσης του μαθητή και αφετέρου της προσαρμογής του στους κανόνες του σχολείου, στα πρότυπα και στα ιδεώδη που πρεσβεύει η εκάστοτε εποχή και κοινωνία. Ο εκπαιδευτικός διαμορφώνει για τον κάθε μαθητή συγκεκριμένες προσδοκίες που αφορούν τόσο στον γνωστικό τομέα όσο και στην ηθική του διάπλαση και συμπεριφορά. Όταν, λοιπόν, εκείνος ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του, επιβραβεύεται ηθικά και αρκετά συχνά η ηθική επιβράβευση συνοδεύεται από υψηλή βαθμολογία, σχολική επιτυχία και εν τέλει τη διασφάλιση μιας συγκεκριμένης θέσης στην κοινωνική ιεραρχία. Έτσι, η κατανομή των μαθητών στους μελλοντικούς κοινωνικούς τους ρόλους επιτυγχάνεται χάρη στην πιστή ή μη τήρηση και εφαρμογή των κανόνων του σχολείου και είναι το αποτέλεσμα της εσωτερίκευσης ή μη αντιλήψεων, πεποιθήσεων και αξιών που έχουν καθοριστεί από τον κοινωνικοποιητικό μηχανισμό της εκπαίδευσης, με απώτερο σκοπό την προστασία της κοινωνικής σταθερότητας και συνοχής (Κωνσταντίνου, 2015, 162-167).

Η κοινωνία, λοιπόν, διαιρείται σε τάξεις και οι μαθητές κατανέμονται σε αυτές ανάλογα με το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τους κεφάλαιο. Το σχολείο δε, έχει την τάση να αναγνωρίζει στους κόλπους του μια μόνο μορφή πολιτισμικού

κεφαλαίου, εκείνο της κυρίαρχης τάξης και προσδοκά να συμπορευτεί μαζί της προσφέροντας στα μέλη της το σχολικό κεφάλαιο. Αυτό παρουσιάζεται ως επί το πλείστον, μέσω αναρίθμητων διαδικασιών εξετάσεων και αξιολόγησης οι οποίες επιβεβαιώνουν τις διαφορές των μαθητών, όχι απλά σε γνωστικό επίπεδο, αλλά κυριότερα, σε ζητήματα προτιμήσεων, αρχών και αξιών επικυρώνοντας εν τέλει τις προϋπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες. Οι μαθητές, αντιμετωπίζουν τα αποτελέσματα των διαφόρων εξετάσεων όχι απλά ως επικύρωση της κοινωνικής θέσης στην οποία τους κατατάσσουν, αλλά και ως διαδικασίες αντικειμενικές, δίκαιες και αξιοκρατικές. Μόνο που πριν την οποιαδήποτε εξέταση ή διαγώνισμα, την οποιαδήποτε με άλλα λόγια πρόφαση για την απονομή σχολικών τίτλων, οι μαθητές εισέρχονται στο σχολείο με τις προσωπικές τους εμπειρίες, ήτοι με ένα σύστημα γνωστικών δομών, αξιών και πεποιθήσεων που έχει ήδη καλλιεργηθεί μέσα από την οικογένεια (Τσιλεμάνη, 2019, 12-20).

Κατά τον Bourdieu, αυτές οι εμπειρίες μετασηματίζονται σε συνήθειες ή διαφορετικά «έξεις» και «... εξασφαλίζουν την ενεργητική παρουσία των παρελθουσών εμπειριών οι οποίες, αφού αποθηκευτούν σε κάθε οργανισμό με τη μορφή σχημάτων αντίληψης, σκέψης και δράσης, τείνουν με μεγαλύτερη βεβαιότητα απ' όλους τους αυστηρούς και ρητούς κανόνες να εγγυηθούν την ομοιομορφία των πρακτικών και τη συνέχειά τους μέσα στον χρόνο». Με άλλα λόγια, οι συνήθειες αυτές αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της προσωπικότητας του ατόμου, αδιαχώριστο από το σώμα του, παρών σε όλες τις στιγμές της ζωής του. Σύμφωνα με τον Bourdieu, οι έξεις του ατόμου λειτουργούν ως ένα σύστημα που εκφράζει τις διαθέσεις του, δηλαδή πέραν του τρόπου που σκέπτεται, επιλέγει, αποφασίζει και πράττει, τον τρόπο που κινείται, που στέκεται στον χώρο, που ντύνεται και αξιολογεί γενικότερα το ενδυματολογικό στυλ, αποδίδοντας του χαρακτηρισμούς όπως, «βολικό», «περιποιημένο», «κομψό», «χυδαίο», κ.ο.κ.. Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι η διαδικασία της ένδυσης, ως μια «ενσωματωμένη στρατηγική» που προκύπτει από την αλληλεπίδραση ατομικών διαθέσεων, κοινωνικών κανόνων και έμφυλων στερεοτύπων και ως μια προσπάθεια προσανατολισμού και προσαρμογής σε συγκεκριμένες συνθήκες, δεν συνιστά προσωπική βούληση ή διαφορετικά ελεύθερη επιλογή αλλά αποτύπωση βαθιά εσωτερικευμένων κοινωνικών δομών (Παναγιωτόπουλος, 2002, 229-243).

Οι έξεις, διαμορφώνουν τελικά αυτό που ο Bourdieu αποκάλεσε «πολιτισμικό κεφάλαιο» και συμπεριλαμβάνουν προτιμήσεις, κρίσεις, στάσεις και συμπεριφορές όπως, επί παραδείγματι, το επίπεδο καθαριότητας που διατηρεί κανείς στο σπίτι του,

την επιμέλεια απέναντι στα μαθήματά του όταν είναι παιδί, τη στάση του κατά την εξυπηρέτησή του σε μια υπηρεσία όπου η αναμονή είναι μεγάλη, το αν θα παρατηρήσει έναν πίνακα ζωγραφικής ή αν θα διαβάσει ένα λογοτεχνικό βιβλίο, αν και πώς θα συμπαρασταθεί σε κάποιον φίλο του, τον τρόπο που θα επιλέξει να ντυθεί. Περιλαμβάνουν, επίσης, τον τρόπο που το σώμα με το διευρυμένο του περιεχόμενο ως «σωματικό κεφάλαιο» μετατρέπεται, μέσω της στάσης, της ευκολίας κίνησης και του ντυσίματος, σε δείκτη κοινωνικής θέσης και κατ' επέκταση σε μέρος του πολιτισμικού κεφαλαίου. Ειδικά, σε ό,τι αφορά τις ενδυματολογικές επιλογές, καθώς αυτές απαιτούν γνώσεις, δεξιότητες και αισθητική, επιβραβεύουν συγκεκριμένα ενδυματολογικά στυλ, απορρίπτουν άλλα και εν τέλει, διαχωρίζουν ταξικά τα σώματα που τα φέρουν. Έτσι, παρότι η μόδα επιχειρεί να είναι «ανοιχτή σε όλους», οι κοινωνικά κατώτερες τάξεις φλερτάρουν συχνά με το ποιοτικά κατώτερο ή το κακόγουστο και οι ανώτερες με το «αβίαστο» στυλ, τη «φινέτσα», τη διακριτική κομψότητα με το σώμα να λειτουργεί τελικά ως φορέας κοινωνικών διακρίσεων (Παναγιωτόπουλος, 2002, 229-243).

2.6 Η σχολική ενδυμασία ως μέσο ανάδειξης των φυλετικών διακρίσεων

Βάσει των ανωτέρω, κατέστη σαφές ότι, σε αρκετές περιπτώσεις το σχολείο, ως ένας σημαντικός θεσμός αναπαραγωγής αντιλήψεων και αξιών, παρείχε με έμμεσο και κεκαλυμμένο τρόπο, σημασίες και ερμηνείες σε συγκεκριμένες πρακτικές, όπως, επί παραδείγματι, στην καθιέρωση της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, με απώτερο στόχο τη διασφάλιση της καθεστηκυίας κοινωνικής τάξης. Μέσω της άσκησης αυτής, της -κατά τον Bourdieu- «συμβολικής βίας» και με εφόδιο τη σχετική του αυτονομία επέβαλλε πολιτισμικές αυθαιρεσίες, οι οποίες όχι μόνο ανέδειξαν τις κοινωνικές ανισότητες αλλά υπερτόνισαν τις φυλετικές διακρίσεις (Αβδελά, κ.α., 2010, 257-271). Μια αναδρομή στην πορεία της σχολικής ενδυμασίας στην Ελλάδα αρκεί, για να διαπιστώσει κανείς ότι το φόρεμα υπήρξε η μόνη επιλογή ένδυσης για τα κορίτσια ως σαν να αποτελούσε ενσωματωμένο βιολογικό τους χαρακτηριστικό, ενώ η διατήρησή της για αρκετά χρόνια μόνο για τις μαθήτριες επιβεβαίωνε περίτρανα τα βαθιά ριζωμένα, στην ελληνική κοινωνία, έμφυλα στερεότυπα.

Έτσι, η διατήρηση της σχολικής ενδυμασίας αποκλειστικά για τις μαθήτριες ή οι αυστηρότερες προδιαγραφές της έναντι εκείνης των μαθητών που εφαρμόζονται ακόμη και σήμερα σε ορισμένες χώρες του κόσμου λειτουργούν ως συμβολισμοί της «θέσης» των δύο φύλων. Στην περίπτωση των μαθητριών, υπενθυμίζεται μέσω της σχολικής ενδυμασίας η μεγάλη σημασία της ευπρέπειας, της ηθικής αγωγής, της προσήλωσης

στην οικογένεια και σε πολλές περιπτώσεις στις αρχές συγκεκριμένης θρησκείας. Το μήκος της φούστας αυστηρά έως το γόνατο, που για χρόνια επικρατούσε ως προδιαγραφή της ελληνικής σχολικής ενδυμασίας, αντανakλούσε τη σεμνότητα, η παρότρυνση για αυστηρά χτενίσματα, όπως, επί παραδείγματι, κοτσίδα ή αλογοουρά, αντανakλούσε την πειθαρχία, ενώ η χρήση του hijab (μπούρκα- υφασμάτινο κάλυμμα κεφαλής μουσουλμάνων γυναικών) αποτελεί έκφραση της πολιτισμικής ταυτότητας των μουσουλμάνων μαθητριών αλλά και -ακόμη και σήμερα τρία χρόνια μετά τον θάνατο της Μαχσά Αμινί εξαιτίας της μη συμμόρφωσης της στον ενδυματολογικό κώδικα του Ισλάμ-, μέσο καταπίεσης, ελέγχου και καταπάτησης των προσωπικών τους ελευθεριών. Αναμφίβολα, λοιπόν, το σχολείο, ως θεμελιώδης χώρος της έμφυλης κοινωνικοποίησης, διαθέτει τη δυναμική, ακόμη και μέσα από τις πρακτικές περί σχολικής ενδυμασίας, άλλοτε να αναπαραγάγει στερεοτυποποιημένες αντιλήψεις περί φύλου και άλλοτε να συμβάλει στη διαμόρφωση προοδευτικών ταυτοτήτων (Francis & Skelton, 2001).

Μια σύντομη ανασκόπηση στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία καταδεικνύει ότι η εκπαίδευση ιστορικά συνδέεται στενά με την έννοια του «φύλου», τον προσδιορισμό των ρόλων ανδρών και γυναικών, τις κοινωνικές τους αναπαραστάσεις. Το αναλυτικό πρόγραμμα και ίσως ακόμη περισσότερο το «κρυφό πρόγραμμα», οι επιλογές των περιεχομένων των σχολικών εγχειριδίων, ο καταμερισμός ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών στις διοικητικές θέσεις της εκπαίδευσης, οι στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές και τις μαθήτριες και οι προσδοκίες που διαμορφώνουν γι' αυτούς, οι απαιτήσεις του σχολείου σε σχέση με την πιστή τήρηση ή μη, της σχολικής ενδυμασίας, όπου αυτή εφαρμόζεται, αντικατοπτρίζουν μερικώς μόνο τον τρόπο που το σχολείο συντηρεί και αναπαραγάγει τα έμφυλα στερεότυπα (Μηλιάδης, 2021, 14-29).

Παράλληλα, τα μέλη της σχολικής κοινότητας -μαθητές, εκπαιδευτικοί και γονείς- εμπλέκονται άλλοι περισσότερο και άλλοι λιγότερο ενεργά στις εκπαιδευτικές διαδικασίες, «κουβαλώντας» ο καθένας τις προσωπικές του αξίες και αρχές με τις οποίες έχει γαλουχηθεί. Αυτές μετατρέπονται στο σχολικό περιβάλλον σε στάσεις και συμπεριφορές οι οποίες αντανakλούν εσφαλμένες πεποιθήσεις, βασισμένες σε αρνητικά στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που προσδίδουν συγκεκριμένους ρόλους και ιδιότητες, συχνά εμφανώς διακριτούς ανάμεσα στα δύο φύλα (Frosi, Kouimtzi, & Papadimou, 2001, 19-52). Τελικά, τόσο το ίδιο το σχολείο ως θεσμός, αποτελώντας ένα εργαλείο αναπαραγωγής των κοινωνικών δομών που βασίζονται σε πατριαρχικά

πρότυπα όσο και οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές του, έχοντας εγχαράξει πεποιθήσεις και στάσεις που παγιώνουν τις αντιλήψεις περί «ασχυρού» και «ασθενούς» φύλου, συμβάλλουν στη διαιώνιση των έμφυλων ανισοτήτων. Έτσι, η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση περιορίζεται στη θεσμική της διάσταση, διαψεύδοντας η πράξη τη θεωρία με την άνιση μεταχείριση μεταξύ μαθητών και μαθητριών να αποτυπώνεται με την παροχή διαρκούς εύνοιας και προνομίων στους μαθητές και συνεχούς υπενθύμισης στις μαθήτριες της μειονεκτικής κοινωνικής θέσης και της άνισης πρόσβασης τους σε πόρους, ελευθερίες και δικαιώματα. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, το γεγονός ότι πληθώρα μελετών σχετικών με τις έμφυλες διακρίσεις στον χώρο της εκπαίδευσης έχει καταδείξει ότι, το επίπεδο εκπαίδευσης των μαθητριών δεν αντιστοιχεί πάντα στις δυνατότητές τους, όπως θα ανέμενε κανείς, αλλά στις προσδοκίες των «σημαντικών άλλων» για τη θέση τους στην κοινωνία (Gounias & Alexopoulos, 2016, 4-18). Έτσι, η επιλογή των σπουδών των κοριτσιών, ο επαγγελματικός προσανατολισμός, η διάρκεια της εκπαίδευσης και σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις ακόμη και η πρόσβαση σε αυτή εκφράζουν τις κοινωνικές αντιλήψεις -παραδοσιακές ή σύγχρονες- για το φύλο τους (Κιούση, Φλωράκος & Παπακίτσος, 2017, 95-111, Mesude & Ipek, 2012, 64-72).

Αποτελέσματα ερευνών που διεξήχθησαν στην Ελλάδα με σκοπό τη διερεύνηση της πολιτισμικής αντιμετώπισης του φύλου στον χώρο της εκπαίδευσης κατά τον 19^ο αιώνα, καταλήγουν στην κοινή διαπίστωση ότι, η εκπαίδευση του γυναικείου φύλου όχι απλά εξυπηρετούσε αλλά όφειλε να συμβαδίζει με τον κοινωνικό τους ρόλο. Προς επίρρωση των πρακτικών και φιλοδοξιών του θεσμού της οικογένειας, σε ό,τι αφορούσε τις προοπτικές εξέλιξης των κοριτσιών, η εκπαίδευσή τους εστίαζε στην ηθική τους διαπαιδαγώγηση παρά στη μεταλαμπάδευση γνώσεων και υπενθύμιζε σε κάθε ευκαιρία την «αποστολή» τους για τεκνοποίηση και φροντίδα της οικογένειας. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα παραμένει απρόθυμο να διαχειριστεί τις μαθήτριες ισότιμα με τους μαθητές, ενώ στα μέσα του η αναδυόμενη ιδεολογία για την ισότητα των φύλων επηρεάζει θετικά την αύξηση της παρουσίας των πρώτων στις ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες (Φουρναράκη, 1987, 17-27).

Μεταβαίνοντας από τον εκπαιδευτικό στον εργασιακό χώρο, αξίζει να σημειωθεί ότι τη δεκαετία του '60 αναδύεται ένας έντονος προβληματισμός αναφορικά με την αντιμετώπιση των δύο φύλων στην εργασία, για επαγγελματική ανέλιξη, τη δημιουργία καριέρας, κ.ο.κ.. Ήταν η εποχή όπου, παρατηρήθηκε μια αθρόα ενσωμάτωση των γυναικών στην αμειβόμενη απασχόληση και ταυτόχρονα η ανάγκη τους για

σταδιοδρομία, μια ανάγκη μέχρι πρότινος άρρηκτα συνυφασμένη με τους άνδρες. Σήμερα, μια μεγάλη μερίδα γυναικών καταλαμβάνει θέσεις εργασίας, ακόμη και θέσεις ηγεσίας, σε οργανισμούς, όπως, για παράδειγμα, σε ακαδημαϊκές κοινότητες ή σε πολυεθνικές εταιρείες, οι οποίοι για συνεχόμενες δεκαετίες χαρακτηρίζονταν από τη συστημική διάκριση λόγω φύλου (Αβδελά, κ.α., 2010, 225-245).

Έτσι, καθώς η υιοθέτηση μεροληπτικών πρακτικών οι οποίες αναδεικνύουν την επικράτηση της ανδρικής οπτικής και αποσκοπούν στην περιθωριοποίηση ή/και στον αποκλεισμό από την εργασία του γυναικείου φύλου τείνει να φθίνει, θα ανέμενε κανείς οι φυλετικές διακρίσεις να εξαλείφονται. Παρόλα αυτά, ακόμη και σήμερα έμφυλα στερεοτυπικά κατάλοιπα διατηρούνται και οι ανισότητες μεταξύ ανδρών και γυναικών στον εργασιακό χώρο αποτυπώνονται στις διαπραγματεύσεις του μισθού, στη διεκδίκηση της προαγωγής, στην ερευνητική παραγωγικότητα, στην αίσθηση αυτό-αποτελεσματικότητας και αυτοπεποίθησης, κ.α., παραγνωρίζοντας γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες, κλίσεις του γυναικείου φύλου (Αβδελά, κ.α., 2010, 225-245).

Στον 21^ο αιώνα των μεγάλων αντιφάσεων, αναπτυγμένες χώρες του κόσμου, επιδιώκουν να παρέχουν στους πολίτες τους, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας, οικονομικού και πολιτισμικού υποβάθρου, γνώσεις, δεξιότητες και εμπειρίες που έχουν ανάγκη για την προσωπική και κοινωνική τους πρόοδο και από την άλλη, χώρες όπως το Αφγανιστάν εφαρμόζουν πρακτικές όπως η απαγόρευση της εκπαίδευσης των κοριτσιών άνω των 12 ετών, οι οποίες μαρτυρούν το πόσο βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις σχετικές με τις φυλετικές διακρίσεις προκαθορίζουν ακόμη και σήμερα τις ζωές των ατόμων.

2.7 Η σχολική ενδυμασία ως αποτύπωση της κοινωνικής κατασκευής «φύλο»

Από την προσέγγιση του φιλελεύθερου φεμινισμού που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων στη βάση των ομοιοτήτων παρά των διαφορών μεταξύ ανδρών και γυναικών έως και τις αναχρονιστικές ρατσιστικές πρακτικές που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, αυτό που γίνεται αντιληπτό είναι ότι το φύλο ακόμη και στον χώρο της εκπαίδευσης δεν εξαρτάται απλά από το βιολογικό του περιεχόμενο αλλά ταυτόχρονα, σηματοδοτεί ρόλους και συμπεριφορές (Αβδελά, κ.α., 2010, 175-181). Αν αναλογιστεί κανείς ότι η σχολική ενδυμασία αποτελεί έναν σαφή τρόπο εξωτερίκευσης της πολιτισμικής ερμηνείας που προσλαμβάνουν τα βιολογικά χαρακτηριστικά του ατόμου, τότε γίνεται αντιληπτό ότι κατατάσσεται μεταξύ των διαφόρων εργαλείων

στον χώρο της εκπαίδευσης τα οποία αποτυπώνουν την κοινωνική κατασκευή του φύλου.

Είναι κοινά αποδεκτό, ούτως ή άλλως, ότι η ενδυμασία λειτουργεί ως μια συμβολική κοινωνική σήμανση που όχι μόνο προσδίδει συγκεκριμένες πληροφορίες για την ή τις ιδιότητες του ατόμου αλλά περισσότερο απ' αυτό προσφέρει σημαντικά στοιχεία για την ταυτότητά του. Οι ενδυματολογικές επιλογές του ατόμου αποτελούν έναν καθημερινό τρόπο ή διαφορετικά μια επαναλαμβανόμενη πράξη συγκρότησης της κοινωνικής πραγματικότητας του ατόμου συμβάλλοντας, μεταξύ άλλων, στην εγκαθίδρυση του φύλου ως ρόλου και ως σχέσης με τους άλλους. Η «στιλιστική συμμόρφωση» του σώματος μέσα από τις ενδυματολογικές παραστάσεις δημιουργεί την εντύπωση μιας σταθερής έμφυλης ταυτότητας και οδηγεί κατ' επέκταση στην κατασκευή του κοινωνικού φύλου. Με άλλα λόγια, η έμφυλη ταυτότητα δεν προϋπάρχει των πράξεων του ατόμου αλλά αποκτά υπόσταση μέσα από την επανάληψη τυποποιημένων διαδικασιών, συχνά επιβαλλόμενες από την κοινωνία και θεμελιώδεις θεσμούς της, όπως η οικογένεια, η εκκλησία, το σχολείο το σώμα, παρά τη φυσική του διάσταση, δεν αποτελεί απλά ένα «φυσικό είδος» αλλά όντας φορέας πολιτισμικών νοημάτων, αποτελεί μια ιστορική κατάσταση (Butler, 2006, 1-14).

Το σώμα μετατρέπεται σε ιδέα, με διαφορετικό για τον καθένα τρόπο και εκπληρώνει συγκεκριμένους προσωπικούς στόχους. Η σωματοποίηση αποτελεί σαφή έκφραση μιας σειράς δράσεων ή διαφορετικά, αποτελεί την -κατά τον Foucault- «στυλιστική της ύπαρξης» και υπό αυτή την έννοια το φύλο αποτελεί ένα «σωματικό στυλ», μια ιδέα, μια κοινωνική απόδοση και ερμηνεία. Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, ένας άνδρας, καθώς το σώμα του έχει μάθει να ανταποκρίνεται στις συνθήκες που διαμορφώνουν την ιστορική ιδέα γύρω από τον άνδρα, «γίνεται» άνδρας και επιβάλλει στην υλική του διάσταση να συμμορφωθεί με συγκεκριμένες δυνατότητες, σε μια προσπάθεια πολιτισμικής επιβίωσης. Το σώμα του άνδρα θεωρείται «ουδέτερο» και λόγω αυτού, το ανδρικό ντύσιμο θεωρείται, στους περισσότερους χώρους, κατάλληλο. Αντίθετα, το γυναικείο σώμα, απόλυτα «σεξουαλικοποιημένο» μετατρέπεται σε λεία των ανδρών. Τα υπερβολικά στενά φορέματα που δεν επιτρέπουν ελευθερία κινήσεων, οι εξαιρετικά κοντές φούστες που αντανakλούν, δικαιολογημένα ή όχι, προθέσεις και διαθέσεις, το υπερβολικό μακιγιάζ, τα ψηλά τακούνια που δυσκολεύουν το βάδισμα και τα περιττά αξεσουάρ, από τη μία πλευρά, συνθέτουν μια «σιλουέτα» που δρα ως στόχος των ανδρικών βλεμμάτων και από την άλλη, επηρεάζουν καθοριστικά την εικόνα που σχηματίζει η γυναίκα για το σώμα της, και μέσου αυτού για τα

συναίσθημα, τις σκέψεις, τις πεποιθήσεις της, τις πράξεις και τις συμπεριφορές που υιοθετεί (De Beauvoir, 1979, 394-428, Moehlecke, et al, 2009).

Όντας, εν τέλει, το φύλο ένας τρόπος επιβίωσης και προσαρμογής στο κοινωνικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι, βρίσκεται μονίμως σε καθεστώς ελέγχου και όσοι αδυνατούν να εκπληρώσουν τους προσδιορισμένους στόχους του φύλου τους, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, υφίστανται κυρώσεις. Για να τις αποφύγει, το άτομο επιχειρεί διαρκώς μέσα από επαναλαμβανόμενες στρατηγικές που παγιώνονται στον χρόνο, να καθιερώσει στο σώμα του την έμφυλη εμφάνισή του (Butler, 2006). Όταν δε η παιδική ηλικία δεν επιτρέπει τη λήψη σχετικών αποφάσεων, όπως επί παραδείγματι την επιλογή εκείνης της ενδυμασίας που θα εκφράσει την έμφυλη ταυτότητα, τότε αναλαμβάνουν δράση η οικογένεια, το σχολείο, οι «σημαντικοί άλλοι», ακόμη και η πολιτεία.

3^ο Κεφάλαιο: Ανασκόπηση άρθρων σχετικών με την πρακτική της ομοιόμορφης ενδυμασίας στα σχολεία

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα βασικότερα σημεία άρθρων που διαπραγματεύονται ζητήματα σχετικά με την καθιέρωση της σχολικής ενδυμασίας.

Η συγγραφέας Gereluk Dianne στο άρθρο της με τίτλο “Why Can’t I Wear This?! Banning Symbolic Clothing in Schools” (2006), διαπιστώνοντας την αντίφαση μεταξύ της επιτακτικής ανάγκης προσδιορισμού της «κατάλληλης» σχολικής ενδυμασίας και των λιγοστών μελετών επί του θέματος, διερευνά το ζήτημα της απαγόρευσης ενδυμάτων με συμβολικό χαρακτήρα στα σχολεία υπό το πρίσμα των εννοιών της «ελευθερίας έκφρασης», της «θρησκευτικής ελευθερίας» και του ρόλου που διαδραματίζει το σχολείο ως κοινωνικοποιητικός θεσμός.

Μέσα από τρεις μελέτες περιπτώσεις εξαιρετικά αντιπροσωπευτικές της αμφισημίας που επικρατεί κατά την απόδοση, καθιέρωση και ερμηνεία των ενδυματολογικών κανόνων, επιχειρεί να αναδείξει τη μεγάλη ασυνέπεια των σχολείων κατά την εφαρμογή των πολιτικών ένδυσης. Η δεκαεξάχρονη Βρετανίδα μαθήτρια Shabina Begum εξέφρασε την επιθυμία να αντικαταστήσει κατά την παρουσία της στο σχολείο την εγκεκριμένη ισλαμική στολή με το jilbab, ένα ένδυμα παρόμοιο με το hijab (μπούρκα- υφασμάτινο κάλυμμα κεφαλής μουσουλμάνων γυναικών) το οποίο, ωστόσο, καλύπτει πέραν της κεφαλής, το σώμα έως το ύψος των αστραγάλων. Το σχολείο της, δεν έκανε δεκτή την επιθυμία της χαρακτηρίζοντάς την ως υπερβολική

και υποστηρίχθηκε, μάλιστα, στην τοποθέτηση του αυτή από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Η επιχειρηματολογία του, ωστόσο, σχετικά με την υπεροχή της υιοθέτησης πολύ συγκεκριμένων στολών έναντι του δικαιώματος θρησκευτικής ελευθερίας, δεν έπεισε το εφετείο. Στις ΗΠΑ, δύο μαθητές τιμωρήθηκαν από τα σχολεία τους επειδή φορούσαν μπλούζες με πολιτικά μηνύματα. Για άλλη μια φορά, ωστόσο, οι αιτιάσεις τους για πρόκληση αναστάτωσης στον χώρο του σχολείου και η θέση τους ότι οι μαθητές δεν πρέπει να απολαμβάνουν το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης, δεν αξιολογήθηκαν ως ρεαλιστικές από τα δικαστήρια, τα οποία και ακύρωσαν τις αποφάσεις τους. Στις ΗΠΑ και στην Αγγλία, μαθητές με rastafarian dreadlocks, αποκλείστηκαν από τα σχολεία τους με την αιτιολογία ότι το συγκεκριμένο χτένισμα αφενός βρίσκεται εκτός ορίων αποδεκτής εμφάνισης και αφετέρου προτρέπει για συμμετοχή σε συμμορίες. Ο ιδιαίτερος συμβολισμός του εν λόγω χτενίσματος, ταυτόχρονα θρησκευτικός και πολιτισμικός, έχει οδηγήσει σε αποφάσεις εξαιρετικά ασυνεπείς μεταξύ των σχολείων (Gereluk, 2006).

Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι παρότι σε περιπτώσεις ενηλίκων τα αναφαίρετα ανθρώπινα δικαιώματα της ελευθερίας έκφρασης και της θρησκευτικής ελευθερίας θεωρούνται -από την πλειοψηφία τουλάχιστον των κρατών, των λαών και των κοινωνιών- ως αδιαπραγμάτευτα, όταν η συζήτηση αφορά παιδιά και δη στη μαθητική τους ιδιότητα, οι καταστάσεις περιπλέκονται. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα διαφοροποίησης, αποτελεί η εκπαιδευτική πολιτική της Γαλλίας σύμφωνα με την οποία οι μαθητές απαγορεύεται να φορούν στο σχολείο οποιοδήποτε τύπο ενδύματος παραπέμπει σε θρησκευτική ιδεολογία, με την αιτιολογία - ή πρόφαση κατά πολλούς- ότι κάτι τέτοιο διακυβεύει τη συλλογική ταυτότητα και την ουδετερότητα του σχολικού περιβάλλοντος.

Τα ενδύματα που υπόρρητα ή και έκδηλα συνοδεύονται από συμβολισμούς, κατηγοριοποιούνται σε εκείνα που αναδεικνύουν την προσωπική έκφραση του υποκειμένου, σε εκείνα που ενδεχομένως προσβάλλουν άλλους και σε εκείνα που λειτουργούν ως αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητάς τους. Στην πρώτη περίπτωση, για παράδειγμα, περιλαμβάνονται ρούχα με συνθήματα πολιτικής φύσης, στη δεύτερη ρούχα με ακατάλληλο, απρεπές έως και χυδαίο ύφος, κόψιμο, παράσταση, ενώ στην τρίτη περίπτωση, ενδύματα όπως το hijab (μπούρκα- υφασμάτινο κάλυμμα κεφαλής μουσουλμάνων γυναικών) και το Kippah (μικρό υφασμάτινο κάλυμμα κεφαλής Εβραίων ανδρών), τα οποία αποκαλύπτουν τη θρησκευτική ταυτότητα του υποκειμένου και ακόμη περισσότερο τη στάση του απέναντι σε αυτή. Τα σχολεία ως

λόγους απαγόρευσης αυτών των ενδυμάτων επικαλούνται την προστασία της υγείας και της ασφάλειας των μαθητών, την ελαχιστοποίηση των κοινωνικών διακρίσεων και τη διασφάλιση ομοιομορφίας και συνοχής του μαθητικού πληθυσμού.

Η Gereluk (2006), υποστηρίζει ότι οι παραπάνω λόγοι αποτελούν ξεκάθαρα «δικαιολογίες» των σχολείων καθώς:

- παραβλέπουν το γεγονός ότι η θρησκευτική ή πολιτισμική ταυτότητα του ατόμου δεν μπορεί να αποσπαστεί από το παζλ των ταυτοτήτων που συνθέτουν την προσωπικότητά του,
- παραγνωρίζουν ότι διαφορετικοί μαθητές διακατέχονται από διαφορετικές πεποιθήσεις ή βαθμούς θρησκευτικότητας,
- υποθέτουν αυθαίρετα ότι η αφαίρεση των συμβόλων συνεπάγεται ουδετερότητα,
- υποτιμούν τον καθοριστικό ρόλο της διαφορετικότητας στην αναγνώριση και αποδοχή του πλουραλισμού.

Οι θέσεις της εδράζονται τόσο στη θεωρία περί των ορίων κρατικής παρέμβασης του Rawls όσο και στο «κριτήριο της προσβολής» του Feinberg. Σύμφωνα με τον πολιτικό και φιλόσοφο John Rawls, ενός σπουδαίου υποστηρικτή του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης και της αυτοκυριαρχίας του ατόμου, το κράτος οφείλει να συμβάλλει -αν όχι να στοχεύει- στη διαμόρφωση εκείνων των κοινωνικών δομών που θα προωθούν στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό περιβάλλον την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη. Το κράτος, οφείλει να μεριμνά για τη διασφάλιση της ελευθερίας έκφρασης, της αυτονομίας και της αυτοκυριαρχίας του ατόμου, για την ενεργή συμμετοχή του στο κοινωνικό γίνεσθαι. Με άλλα λόγια, οι εκάστοτε κυβερνήσεις οφείλουν να προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι πολίτες οφείλουν να σέβονται τις αρχές και τους νόμους της πολιτείας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο παρεμβατικός ρόλος του κράτους θα πρέπει να γίνεται αποδεκτός, μόνο όταν αποβλέπει στην αποτροπή της βλάβης και η συγκεκριμένη συνθήκη θα πρέπει να εξετάζεται σε κάθε είδους περιορισμό που θέτει, πόσο δε μάλλον σε θρησκευτικούς και πολιτισμικούς περιορισμούς, οι οποίοι αντίκεινται στον πλουραλισμό και στην πολυφωνία (Κίκκη, 2007, 30-48).

Η Gereluk, αναγνωρίζοντας τις ηθικές και παιδαγωγικές διαστάσεις της παιδικής ηλικίας και του σχολικού πλαισίου αντίστοιχα, προσαρμόζει τις θέσεις του Rawls περί κρατικών περιορισμών στην ιδιαίτερη περίπτωση των μαθητών. Τα παιδιά, καθώς, βιώνουν στάδια ανάπτυξης που μεταβάλλονται συνεχώς όχι μόνο σωματικά, αλλά

επίσης ψυχοσυναισθηματικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και ηθικά δεν έχουν πλήρως ανεπτυγμένη την κριτική τους ικανότητα ούτε για τα οφέλη ούτε για τις συνέπειες των πράξεών τους. Από την άλλη πλευρά, το σχολείο ως ένας θεμελιώδης κοινωνικοποιητικός θεσμός έχει ρόλο πρωτίστως παιδαγωγικό και εν συνεχεία, ρυθμιστικό ή εποπτικό. Βάσει των εν λόγω συνθηκών, το κράτος, οφείλει να διασφαλίζει στους μαθητές δικαιώματα πρόνοιας και δικαιώματα δράσης ή επιλογής. Στην πρώτη περίπτωση, πρέπει να μεριμνά για την προστασία της υγείας και της ασφάλειάς τους και στη δεύτερη, να προάγει και εν τέλει, να διασφαλίζει την ελευθερία έκφρασης και λήψης αποφάσεων που αφορούν στην ταυτότητά τους. Περιορισμός των δικαιωμάτων δράσης ή επιλογής δικαιολογείται μόνο όταν απειλούνται τα δικαιώματα πρόνοιας (Gereluk, 2006).

Όσον αφορά το «κριτήριο της προσβολής», που συχνά επικαλούνται τα σχολεία προκειμένου να στηρίξουν αποφάσεις απαγόρευσης συγκεκριμένων τύπων ένδυσης, η Gereluk υποστηρίζει ότι οι συνιστώσες που συνθέτουν την εκδήλωση ή μη «σοβαρής προσβολής» είναι ασαφείς. Αποδέχεται, ως κριτήρια χαρακτηρισμού μιας συμπεριφοράς ως προσβλητικής, αυτά που ορίζει ο Feinberg, ήτοι την έκταση, τη διάρκεια, την κοινωνική αξία της έκφρασης, τον αριθμό των ατόμων που προσβάλλονται, την ένταση της προσβολής, τη δυνατότητα αποφυγής της και τα κίνητρα που εκφράζει, ταυτόχρονα, όμως, τα αξιολογεί ως ασαφή και «θολά». Αναγνωρίζοντας την έντονη ροπή των σημερινών κοινωνιών προς την υπεραισθησία απέναντι στην προσβολή, επισημαίνει ότι, προκειμένου η εφαρμογή του κριτηρίου της προσβολής ως λόγος περιορισμού της ελευθερίας έκφρασης να μην μετατραπεί σε επικίνδυνη πρακτική απαιτείται η διδασκαλία του σεβασμού και η καλλιέργεια της ικανότητας να μην προσβάλλεται κανείς εύκολα (Gereluk, 2006).

Συνοψίζοντας, η συγγραφέας καταλήγει στη διαπίστωση ότι το ουσιαστικότερο πρόβλημα που σχετίζεται με τις πρακτικές απαγόρευσης ενδυμάτων με συμβολικό χαρακτήρα στα σχολεία έγκειται στη χρήση δύο διαφορετικών κριτηρίων, στην επικράτηση «δύο μέτρων και δύο σταθμών». Ειδικότερα, το κριτήριο της προσβολής ως παράμετρος απαγόρευσης των πολιτικών και κοινωνικών συμβόλων στην ένδυση των μαθητών και από την άλλη πλευρά το κριτήριο της αυτονομίας ως παράμετρος απαγόρευσης ενδυμάτων με θρησκευτικό συμβολισμό, οδηγούν σε άνιση μεταχείριση των μαθητών, σε αντιφατικές πολιτικές και εν τέλει σε αυθαίρετες αποφάσεις που δημιουργούν σύγχυση και ασάφεια στον ψυχισμό και στην κρίση της εύθραυστης παιδικής ηλικίας (Gereluk, 2006).

Δύο χρόνια αργότερα, η Gereluk (2008), μέσα από το άρθρο της «What Not To Wear: Dress Codes and Uniform Policies in the Common School», επανέρχεται στο ζήτημα των κανόνων ένδυσης στα σχολεία προσδιορίζοντας εννοιολογικά και κυρίως κοινωνικά, τον όρο «συμβολική ένδυση» και αναλύει τους λόγους που η πλειοψηφία των χωρών επικαλούνται, προκειμένου να την περιορίσουν ή να την απαγορεύσουν στο σχολικό περιβάλλον. Αναγνωρίζοντας τη μακρόχρονη προσπάθεια των σχολείων να ισορροπήσουν, ανάμεσα στον σεβασμό, στη διαφορετικότητα και στην εμφύσηση ενός συνεκτικού κοινού ήθους, η συγγραφέας, θεωρεί σημαντικό να διευκρινίσει σημαντικές πτυχές μιας πολυσύνθετης έννοιας όπως είναι, η «συμβολική ένδυση» (Gereluk, 2008).

Ένα ρούχο με συμβολικό περιεχόμενο, δηλώνει μέρος της ταυτότητας ενός ατόμου, άλλοτε της εθνοτικής, άλλοτε της κοινωνικής ή πολιτισμικής και άλλοτε της θρησκευτικής. Το αντικείμενο ένδυσης, ρούχο ή αξεσουάρ, που φέρει τον συμβολισμό, μπορεί να έχει διαφορετικά σημασιολογικά επίπεδα για τον κάτοχό του. Για ορισμένους, μπορεί να λειτουργεί ως εξωτερική μιας συγκεκριμένης πεποίθησης και για άλλους να λειτουργεί ως ουσιώδες κομμάτι της ταυτότητας και κατ' επέκταση της προσωπικότητάς τους. Η κοινωνική σημασία της ένδυσης, μπορεί να αφορά την έκφραση του πένθους, όπως συμβαίνει με την επιλογή του μαύρου χρώματος στα ρούχα, στην πίστη σε ομάδα, η οποία εκφράζεται με την ένδυση «της συμμορίας», στην υποστήριξη διαφόρων κινήσεων και πρωτοβουλιών όπως συμβαίνει με τις κορδέλες συγκεκριμένου τύπου ή χρώματος. Η πολιτική σημασία της ένδυσης, εκδηλώνεται με πολιτικά σύμβολα, όπως συμβαίνει συχνά με την τύπωση πολιτικών συνθημάτων στα υφάσματα και η θρησκευτική σημασία της αποτυπώνεται με αντίστοιχα σύμβολα όπως το *yarmulke* (ή *Kippah* όπως προαναφέρθηκε και είναι μικρό υφασμάτινο κάλυμμα κεφαλής Εβραίων ανδρών) και το *jilbab* (μακρύ και φαρδύ παλτό ή εξωτερικό ένδυμα που φορούν οι μουσουλμάνες γυναίκες για να καλύψουν το σώμα τους). Επίσης, μια εμφάνιση με συμβολικό χαρακτήρα μπορεί να φέρει περισσότερες από δύο σημασίες, όπως συμβαίνει για παράδειγμα, με το χτένισμα *Rastafarian dreadlocks* το οποίο αντανάκλα συγκεκριμένη πολιτισμική και θρησκευτική ταυτότητα (Gereluk, 2008).

Οι χειρισμοί των διαφόρων χωρών σε σχέση με την ελευθερία έκφρασης μέσω της ένδυσης με συμβολικό χαρακτήρα και τους περιορισμούς αυτής, φαίνεται ότι καταλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα το οποίο επηρεάζει ανάλογα, τις κοινωνικές νόρμες και τις εκπαιδευτικές πολιτικές. Έτσι, υπάρχουν χώρες που απαγορεύουν ρητά το οποιοδήποτε εμφανές θρησκευτικό σύμβολο στα σχολεία τους, χώρες που

προστατεύουν την ελευθερία θρησκευτικής και πολιτισμικής έκφρασης μέσω της συμβολικής ένδυσης, προάγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον σεβασμό στην ταυτότητα του κάθε μαθητή και χώρες που οι ασυνεπείς και πολλές φορές αντιφατικές τους αποφάσεις σε σχετικά ζητήματα φανερώνει ότι δεν έχουν καταλήξει σε σαφή και αντικειμενικά κριτήρια για τις θέσεις τους (Gereluk, 2008).

Η συγγραφέας κατηγοριοποιεί τους λόγους που τα σχολεία χρησιμοποιούν, προκειμένου να υποστηρίξουν, τις αποφάσεις απαγόρευσης της συμβολικής ένδυσης στους εξής:

- διατήρηση της κοινής ταυτότητας,
- αποφυγή της προσβολής,
- μείωση της καταπίεσης,
- αποφυγή διατάραξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Gereluk, 2008).

Τα επιχειρήματα των σχολείων που συνδέονται με την προάσπιση της δημόσιας σφαίρας και της διαμόρφωσης στον χώρο του σχολείου κοινών προτύπων, αξιών και πεποιθήσεων, εστιάζουν στην ανάγκη δημιουργίας μιας ισχυρής εθνικής ταυτότητας. Για τους θιασώτες της απαγόρευσης της συμβολικής ένδυσης στα σχολεία, είναι σημαντική η προώθηση κοινών κανόνων και η διαμόρφωση κοινών παραδόσεων ενώ όσοι εναντιώνονται σε αυτή την πρακτική αντιπαραβάλλουν τον κίνδυνο της ομογενοποίησης των μαθητών, της ουδετερότητας του σχολικού πλαισίου και του περιορισμού της ικανότητάς τους να προωθούν μέσω του διδακτικού και παιδαγωγικού τους ρόλου την πολυπολιτισμικότητα και κυρίτερα τον κίνδυνο της πρόκλησης εντάσεων μεταξύ της πλειοψηφούσας ομάδας και των διαφόρων μειονοτήτων (Gereluk, 2008).

Ως προς το δεύτερο επιχείρημα των σχολείων, για την απαγόρευση ενδυμάτων με συμβολικό χαρακτήρα, η συγγραφέας τονίζει την αμφισημία της έννοιας της προσβολής παραθέτοντας δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα. Έτσι, η αφαίρεση της μαντήλας αποτελεί ένδειξη ασέβειας και επομένως προσβολή για τους φορείς της, ενώ η διατήρησή της στο σχολικό πλαίσιο θεωρείται από πολλούς προσβλητική καθώς κρύβοντας εκφράσεις, συναισθήματα και διαθέσεις δημιουργεί σοβαρές δυσχέρειες για την επίτευξη αμοιβαίας και ειλικρινούς επικοινωνίας μεταξύ των μαθητών. Τα όρια ανάμεσα στο τι θεωρείται και στο τι όχι προσβλητικό είναι, θα έλεγε κανείς, το ίδιο δυσδιάκριτα με τα όρια ανάμεσα στο τι θεωρείται και τι όχι καταπιεστικό αλλά και στο τι θεωρείται ή όχι αιτία πρόκλησης αναστάτωσης. Έτσι, πέραν σαφών περιπτώσεων

που δικαιολογούν την απαγόρευση συγκεκριμένων ενδυμάτων στο σχολικό περιβάλλον, όπως των ρούχων που παραπέμπουν στις εμφανίσεις συμμοριών, ο περιορισμός ή η απαγόρευση ενός ρούχου ως καταπιεστικού χωρίς αυτός ο χαρακτηρισμός να επιβεβαιώνεται από τον φορέα του, μπορεί να οδηγήσει σε εντελώς αντίθετα αποτελέσματα καθώς ο μαθητής αισθάνεται την ίδια την απαγόρευση ως καταπίεση και ως έμμεσο περιορισμό της προσωπικής του ελευθερίας έκφρασης (Gereluk, 2008).

Λεπτή γραμμή διαχωρίζει, επίσης, το «δυνητικά» από το «πραγματικά» διαταρακτικό. Στο σχολικό πλαίσιο και σε ό,τι αφορά τη διαχείριση της συμβολικής ένδυσης, όταν ο κίνδυνος αναταραχής είναι ορατός και σαφής, όπως συνέβη για παράδειγμα στη Βόρεια Ιρλανδία, όπου, η περιβολή των μαθητών με μαύρα περιβραχιόνια παρέπεμπε στη δράση παραστρατιωτικών οργανώσεων, ενδύματα ή αξεσουάρ που προκαλούν αναστάτωση απαγορεύονται ρητά. Από την άλλη πλευρά, ο φόβος για ενδεχόμενη διατάραξη δεν αρκεί ως κριτήριο για να δικαιολογήσει την απαγόρευση της συμβολικής ένδυσης. Το 1969, το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, στην υπόθεση *Tinker v. Des Moines*, υπερασπίστηκε με σθένος την ανάγκη των μαθητών να διαμαρτυρηθούν για τον πόλεμο στο Βιετνάμ μέσω της συμβολικής ένδυσης (μαύρες κορδέλες) και υπεραμύνθηκε του δικαιώματός τους για ελευθερία έκφρασης. Έκτοτε, έγινε σαφές σε κάθε σχολική αρχή ότι η δικαιοδοσία της να περιορίζει ή να απαγορεύει τους τρόπους έκφρασης των μαθητών είναι νόμιμη μόνο εφόσον μπορεί να αποδείξει ότι αυτοί προκαλούν πραγματικά ανησυχία, αναστάτωση και διατάραξη της εκπαιδευτικής λειτουργίας (Gereluk, 2008).

Μια εύλογη ρύθμιση των ενδυμάτων στο σχολικό περιβάλλον, γνωστή με τον όρο «reasonable accommodation», θα μπορούσε να αποτελέσει τη μέση οδό, ώστε αφενός ο μαθητής να διατηρεί το αναφαίρετο δικαίωμά του να εκφράζει μέσω της συμβολικής ένδυσης την ταυτότητα του και αφετέρου οι ενδυματολογικές επιλογές του να μην εγείρουν ζητήματα ασφάλειας, προσβολής ή καταπίεσης. Για παράδειγμα, η προσαρμογή στο hijab (μπούρκα- υφασμάτινο κάλυμμα κεφαλής μουσουλμάνων γυναικών), ελαστικού αντί για καρφίτσες, η τροποποίηση ενδυμάτων με θρησκευτικό συμβολισμό με τρόπο ώστε να μη δυσχεραίνουν τη συμμετοχή των μαθητών στις αθλητικές δραστηριότητες, η προσαρμογή αξεσουάρ όπως το niqab (μπούρκα που καλύπτει όλο το πρόσωπο, ακόμα και τα μάτια, ή αφήνει ένα μικρό περιθώριο γύρω από αυτά), με τρόπο που να διευκολύνει την έκφραση και την επικοινωνία χωρίς να αφαιρεί από τον συμβολισμό τους, αποτελούν απαραίτητες τεχνικές για τη διασφάλιση

του σεβασμού στην ελευθερία έκφρασης, στη διαφορετικότητα και εν τέλει των ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση (Gereluk, 2008).

Η συγγραφέας Auslander στο άρθρο της με τίτλο “Deploying material culture to write the history of gender and sexuality, the example of clothing and textiles” (2014), μελετά τον τρόπο που τα υφάσματα ως αντικείμενο του υλικού πολιτισμού και η ένδυση ως έκφραση και αξιοποίηση της παραγωγής τους συμβάλλουν στην κατανόηση της ιστορίας του φύλου και της σεξουαλικότητας. Υποστηρίζει, μάλιστα, ότι οι τεχνικές παραγωγής των ενδυμάτων, όπως η υφαντική, η ραπτική και το κέντημα δεν αποτελούν μόνο κοινωνικές διεργασίες αλλά συνάμα προσδιοριστικούς παράγοντες των έμφυλων ταυτοτήτων.

Σύμφωνα με τη συγγραφέα οι ιστορικοί της υλικής κουλτούρας που επιχειρούν να αποδείξουν τον ρόλο της ένδυσης ως δείκτη κοινωνικών σχέσεων, εξουσίας, επιτελέσεων φύλου και σεξουαλικής ταυτότητας, εδράζονται σε ιστορικές περιόδους και πλαίσια που αφορούν:

- στη διάκριση μεταξύ «ανδρικής» και «θηλυκής» εργασίας μέσα από τις πρακτικές της υφαντουργίας και της ραπτικής,
- στην πολιτική σημασία της ένδυσης κατά την περίοδο σημαντικών επαναστάσεων και στη συμβολή της στη διαμόρφωση δημοκρατικών ή εθνικών ταυτοτήτων,
- στην επιβολή των ενδυματολογικών κωδίκων από τα μπεριαλιστικά καθεστώτα στην αποικιοκρατία και στην αποαποικιοποίηση, και
- στην «ατίθαση» φύση των αντικειμένων που δείχνουν ότι η ένδυση ως στοιχείο του υλικού πολιτισμού δεν υπακούει πάντα στις πολιτικές ιδεολογίες αλλά έχουν τα ίδια τη δυναμική να «κόβουν και να ράβουν» τις έμφυλες ταυτότητες και τις κοινωνικές ιεραρχίες (Auslander, 2014).

Μορφές εργασίας όπως, η ύφανση, το πλέξιμο και το κέντημα, όπως και τα παραγόμενα προϊόντα τους έχουν συστηματικά χρησιμοποιηθεί κατά την κοινωνική κατασκευή του φύλου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτέλεσαν αφενός για τους άνδρες και για τη μεταβολή του ορισμού της αρρενωπότητας η σχεδίαση του κουστουμιού τον 19^ο αιώνα, αφετέρου για τις γυναίκες και ειδικότερα για το πρώιμο φεμινιστικό κίνημα, η διεκδίκηση τους να φορούν παντελόνια. Στα τέλη του ίδιου αιώνα, η μαζική παραγωγή και κατανάλωση ενδυμάτων συνέβαλε στη διαμόρφωση ομοφοβικών και ετεροφυλοφιλικών ταυτοτήτων. Στην πρώτη, μάλιστα, περίπτωση, όσοι αυτοπροσδιορίζονταν ως ομοφυλόφιλοι ή λεσβίες χρησιμοποιούσαν τις

ενδυματολογικές τους επιλογές ως μέσο αναγνώρισης μεταξύ ομοίων. Σε πολλά πολιτισμικά περιβάλλοντα, τα κορίτσια μετουσιώνονται σε γυναίκες μέσω των δραστηριοτήτων της ύφανσης, της ραπτικής, του πλεξίματος και του κεντήματος. Την ίδια στιγμή συμμετέχουν ενεργά στη δημιουργία της προίκας τους και προετοιμάζουν, όπως οι προσδοκίες των σημαντικών άλλων προστάζουν, την «αποκατάστασή» τους. Οι σπάνιες περιπτώσεις ενασχόλησης των ανδρών με τις τεχνικές κατασκευής ενδυμάτων, λειτουργούν ως ένδειξη αντίστασης στην κανονιστική αρρενωπότητα και υπενθυμίζουν ότι τα υφάσματα και η ένδυση αποκαλύπτουν τη σεξουαλικότητα και την ταυτότητα του φύλου (Auslander, 2014).

Η ενασχόληση των γυναικών με τα υφάσματα και την ένδυση, δεν περιορίζεται στο πλαίσιο της οικογένειας και της οικίας. Ο ρόλος τους στον σχεδιασμό, στην παραγωγή και στη διανομή υφασμάτων έχει εδώ και δεκαετίες διευρυνθεί στον εργασιακό χώρο, αποδεικνύοντας πως ο διαχωρισμός ανάμεσα στην οικιακή και στη βιομηχανική εργασία ή διαφορετικά στη «ραφή για ευχαρίστηση» και στη «ραφή για το κέρδος» έπαψε να είναι σαφής από τη στιγμή που τα κορίτσια διδάσκονταν να νηματοποιούν, να σχεδιάζουν ρούχα, να φτιάχνουν δαντέλες και ταυτόχρονα να μαθαίνουν την αλφάβητο όχι με τη χρήση πένας, αλλά κεντώντας τη, στα προϊόντα που οι ίδιες παρήγαγαν. Όσες γυναίκες ήταν ικανές να χρησιμοποιούν και την πένα και τη βελόνα μπορούσαν να εκφραστούν μέσα από τις λέξεις και τα νοήματά τους αποτυπώνοντάς τες σε «εκφραστικά και επικοινωνιακά» υφάσματα. Φαινομενικά ασήμαντες λεπτομέρειες σχεδίασης, όπως, οι τσέπες οι οποίες διευκόλυναν, μέσω της συγκράτησης των αντικειμένων, την ελευθερία των κινήσεων, υποδήλωναν την αυτονομία σε σχέση με την εξωτερική εμφάνιση, ενώ χρώματα, σύμβολα και κοψίματα των υφασμάτων που έφερε το σκλαβωμένο σώμα μαρτυρούσαν την έμφυλη διάσταση της δουλείας. Η αξιοποίηση των δεξιοτήτων που έμαθαν στο σπίτι και αργότερα στην εργασία, αποτέλεσαν τη φαρέτρα τους για διεκδικήσεις σχετικές με τη βελτίωση των όρων εργασίας αλλά και τη διασφάλιση της αυτονομίας τους απέναντι στους γονείς ή στον σύζυγό τους (Auslander, 2014).

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα την περίοδο των Ατλαντικών Επαναστάσεων, διάφοροι ιστορικοί έχουν εντοπίσει τον ρόλο της ένδυσης στις διεκδικήσεις των γυναικών για τη συμμετοχή τους σε αποφάσεις πολιτικής σημασίας, όπως, επί παραδείγματι, ο σχηματισμός νέων μορφών διακυβέρνησης. Η ενεργός εμπλοκή των γυναικών στην Αμερικανική επανάσταση, για παράδειγμα, εκδηλώνεται μέσω της παραγωγής των «χειροποίητων» υφασμάτων (“homerspun”) με σκοπό τη

χρήση τους από τους άνδρες των υψηλών κοινωνικών στρωμάτων. Όσον αφορά το έτερο φύλο, η καθιέρωση της ανδρικής περιβολής με χαρακτηριστικά όπως, οι σκουρόχρωμες αποχρώσεις, τα υφάσματα χωρίς γυαλάδα και η ελάχιστη διακόσμηση αποσκοπεί στην εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των ανδρών ώστε, αποτελώντας ένα ομοιόμορφο σύνολο, να σηματοδοτούν σαφέστερα τη διαφορά και ειδικότερα την υπεροχή τους από τις γυναίκες. Οι άνδρες, απολάμβαναν το δικαίωμα της συμμετοχής στα πολιτικά δρώμενα χάρη στην αρχή της νομιμοποίησης της καθολικής ανδρικής ψήφου και ντύνονταν κατάλληλα για τον δημόσιο χώρο της πολιτικής, ενώ οι γυναίκες, φορώντας ρούχα όπως οι κορσέδες που τόνιζαν τη θηλυκότητά τους, παρέμεναν εγκλωβισμένες στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας, του σπιτιού και της σεξουαλικότητας (Auslander, 2014).

Όλα, τέλος, τα αποικιακά και μετά-αποικιακά καθεστώτα αξιοποίησαν τη δυναμική της ένδυσης προκειμένου να διαμορφώσουν έμφυλες ταυτότητες που θεωρούσαν σύμφωνες με τις επιδιώξεις τους. Σε περιοχές όπου η δουλεία ήταν σύνηθες φαινόμενο οι σκλάβοι -άνδρες και γυναίκες- φορούσαν συγκεκριμένη ενδυμασία ενδεικτική του φύλου και της θέσης τους, ενώ και στα μετά-αποικιακά κράτη ήταν έκδηλη η προτροπή των γυναικών σε μορφές προ-αποικιακής ένδυσης, με την πρόφαση της ανάκτησης μιας αυθεντικής εθνικής κουλτούρας (Auslander, 2014).

Στον 20^ο αιώνα οι γυναίκες απελευθερώνονται από τα μέχρι πρότινος περιοριστικά ρούχα, αλλά εξακολουθούν να τονίζουν μέσω της ένδυσης τις σεξουαλικές τους ιδιαιτερότητες. Η ένδυση μετατρέπεται σε έκφραση, άλλοτε της αναπαραγωγής και άλλοτε της αμφισβήτησης των έμφυλων και σεξουαλικών στερεότυπων. Ο έντυπος τύπος, ο κινηματογράφος και η τηλεόραση διαδίδουν ενδυματολογικά πρότυπα για άνδρες και γυναίκες, ανάλογα με την ηλικία, το πλαίσιο, την κοινωνική τάξη και την φυλή. Τα υφάσματα, τα χρώματα και τα κοψίματα προσδιορίζουν την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα αλλά ανάλογα με την ιστορική περίοδο και τους χρήστες τους μπορούν να αλλάξουν νοήματα και συμβολισμούς. Έτσι, ενώ το τζιν χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως αποκλειστικό ρούχο των ανδρών, σταδιακά, όχι μόνο υιοθετήθηκε από τις γυναίκες αλλά αποτέλεσε και σύμβολο της σεξουαλικότητάς τους. Η ποδιά του υποδηματοποιού και η ποδιά της υπηρέτριας αποκαλύπτουν περίτρανα ότι, το ρούχο ως αντικείμενο του υλικού πολιτισμού λαμβάνει διαφοροποιημένες έμφυλες μορφές, ενώ τα ουδέτερα -unisex- ως προς το φύλο Fair Isle πουλόβερ, αποδεικνύουν ότι σε ορισμένες κοινωνίες, τα δύο φύλα είναι τόσο αυστηρά προσδιορισμένα ώστε δεν

χρειάζεται καμία ενδυματολογική διάκριση για να επισημάνει τις διαφορές τους (Auslander, 2014).

Η Samantha Deane στο άρθρο της με τίτλο “Dressing Diversity: Politics of Difference and the Case of School Uniforms” (2015), θεωρεί ως δεδομένο ότι, το σχολείο αποτελεί έναν δημοκρατικό θεσμό όπου ο σεβασμός στη διαφορετικότητα αποτελεί όρο εκ των ον ουκ άνευ και διατείνεται ότι η πολιτική της χρήσης της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας λειτουργεί εις βάρος της πολυφωνίας και του πλουραλισμού. Αντλώντας από τις θεωρίες των Rawls, Jouns και Fraser, για την κοινωνική δικαιοσύνη, επιχειρεί να καταδείξει ότι οι σχολικές στολές όχι μόνο δεν συμβάλλουν στη διαχείριση του πολυπολιτισμικού σχολείου αλλά τουναντίον, αποτελώντας τον «μανδύα» που αποκρύπτει τις κοινωνικές και εκπαιδευτικές ανισότητες, ενισχύουν τον στρουθοκαμηλισμό της εκπαίδευσης απέναντι στα καίρια ζητήματα του σεβασμού της ταυτότητας -προσωπικής, κοινωνικής, θρησκευτικής, κ.ο.κ.-, των μαθητών και των δικαιωμάτων τους για αυτονομία και ελευθερία έκφρασης.

Για τον Rawls, η επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης προϋποθέτει ότι τα μέλη κάθε κοινωνίας πρέπει να αισθάνονται ελεύθερα και ίσα μεταξύ τους. Για να καταστεί δυνατή η συνύπαρξη ή ακόμη καλύτερα, η συμφιλίωση μεταξύ ελευθερίας και ισότητας των ατόμων είναι απαραίτητος ο προσδιορισμός των όρων της δικαιοσύνης που θα επιτρέψουν την κοινωνική συνεργασία σε ένα πλαίσιο ισότητας, ελευθερίας, αμοιβαίου σεβασμού και εποικοδομητικού διαλόγου. Ο συγκερασμός της αποτελεσματικής διανομής των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων του ατόμου, των ελευθεριών και των καθηκόντων τους, όπως αυτά προσδιορίζονται από την ηθική υποχρέωση υπακοής στις κοινωνικές νόρμες και στους νόμους του κράτους, με την οικονομική αποτελεσματικότητα, θα διασφαλίσει την πολυπόθητη κοινωνική δικαιοσύνη (Κίκκη, 2007, 34-51).

Ο Rawls επινοεί την ιδέα του «Πέπλου της Άγνοιας», βάσει της οποίας εκπρόσωποι πολιτών, χωρίς καμία κοινωνική ή/και συναισθηματική σχέση μεταξύ τους, θα ορίσουν κοινωνικούς θεσμούς, θα προσδιορίσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών, θα επιλέξουν εν τέλει τις βασικές αρχές οργάνωσης της κοινωνίας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των εκπροσώπων είναι, η κάλυψη τους με το «πέπλο της άγνοιας» το οποίο, θα τους στερεί τη δυνατότητα απόκτησης πληροφοριών για τους ίδιους και επομένως αξιοποίησής τους προς όφελος των συμφερόντων τους. Το πέπλο αυτό, θα λειτουργεί ως ένα υλικό που δεν θα επιτρέπει την πρόσβαση του ατόμου στη

γνώση σχετικά με το φύλο, την ηλικία, την εμφάνιση, την καταγωγή, την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει, τις ικανότητες, τις αδυναμίες ή τις κλίσεις του. Με άλλα λόγια, το «πέπλο άγνοιας», θα αφαιρεί κάθε προσωπικό χαρακτηριστικό του ατόμου, θα τον απομονώνει από οποιαδήποτε κοινωνική εμπειρία και τελικά θα τον μετατρέπει σε υποκείμενο, σε ουδέτερο παρατηρητή των εξελίξεων και συνάμα σε ένα άτομο χωρίς επιθυμίες, επιδιώξεις, προκαταλήψεις. Έτσι, κανείς δεν θα πλεονεκτεί ή θα μειονεκτεί έναντι του συνανθρώπου του. Μόνο που, αυτή η «ουδετερότητα», δεν συνεπάγεται κοινωνική δικαιοσύνη, δεν αντιμετωπίζει κατά πρόσωπο τη διαφορετικότητα, δεν επινοεί τρόπους να τη διαχειριστεί αποτελεσματικά, παρά μόνο εφευρίσκει τρόπους να την αποκρύψει έως και επιδεικτικά να την αγνοήσει. Με αντίστοιχη λογική, η ομοιόμορφη σχολική ενδυμασία ούτε αναγνωρίζει, ούτε σέβεται τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές των μαθητών, παρά τις «προσπερνά» με το πρόσχημα της διασφάλισης της τάξης και της ομοιογένειας του μαθητικού πληθυσμού (Κίκικη, 2007, 34-51, Deanne, 2015).

Αντλώντας από το έργο του Young (1990), «Justice and the politics of Difference», στο οποίο αναγνωρίζονται τόσο οι διαφορές των κοινωνικών ομάδων όσο και η δυναμική της κυριαρχίας και της καταπίεσης, η Deanne, επιχειρεί να αναδείξει τον καθοριστικό ρόλο της διαφορετικότητας του ατόμου στην επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η διαφορετικότητα του ατόμου, συντίθεται από την προσωπική του πίστη, τις προσωπικές του αξίες, το προσωπικό του ιστορικό, μορφωτικό, πολιτισμικό, οικονομικό υπόβαθρο, τα ερεθίσματα, τις προσλαμβάνουσες τις βιωμένες εμπειρίες του και φυσικά τον ηθικό του κώδικα. Σύμφωνα, μάλιστα, με τη διαλογική ηθική, οι ηθικές αξίες, κινητήριοι μοχλός για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και ευημερίας, αναδύονται μέσα από τον διάλογο διαφορετικών αλλά μεταξύ τους ίσων ατόμων, μέσα από την ώσμωση και όχι την εξουδετέρωση των διαφορών τους. Σε αυτό το πλαίσιο, η πραγματική δημοκρατία επιτυγχάνεται μέσα από τον σεβασμό στην ποικιλομορφία, την αναγνώριση ότι το ιδανικό της αμεροληψίας δεν έχει ούτε λογική, ούτε χρησιμότητα σε μια κοινωνία όπου, ο καθένας συγκροτεί τη δική του ταυτότητα. Η εσφαλμένη ταύτιση αυτής της «ταυτότητας» με την «ενότητα», η οποία επιχειρείται μέσα από τις διάφορες πολιτικές χρήσης της κοινής σχολικής στολής όχι μόνο δεν προάγει τη δικαιοσύνη, αλλά υπονοώντας ότι η διαφορά είναι ανεπιθύμητη έως και επικίνδυνη, οδηγεί στην καλλιέργεια μιας ανώφελης ψευδούς ουδετερότητας (Deanne, 2015).

Η κοινωνική δικαιοσύνη οριοθετείται από τις διαστάσεις της αναδιανομής, της αναγνώρισης και της αναπαράστασης. Η πρώτη διάσταση, αφορά την αντιμετώπιση των υλικών ανισοτήτων, η δεύτερη, στη διαχείριση της πολιτισμικής υποτίμησης και των διακρίσεων βάσει ταυτότητας και η τρίτη, επικεντρώνεται στη συμμετοχή των ατόμων στην πολιτική σφαίρα και στην ισότιμη εκπροσώπησή τους. Βάσει των ανωτέρω, η κοινωνική αδικία προκύπτει λόγω της ανισότητας των πόρων (οικονομική - αναδιανεμητική όψη) και λόγω της συστηματικής απαξίωσης των διαφορών μεταξύ των ατόμων, ήτοι της μη αναγνώρισης της προσωπικής τους ταυτότητας (Deanne, 2015).

Η Deanne αναγνωρίζοντας ότι, η ισότιμη συμμετοχή των πολιτών στο δημόσιο βήμα προϋποθέτει την παράλληλη διασφάλιση υλικών πόρων και πολιτισμικού σεβασμού, υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση οφείλει να προσφέρει στον κάθε μαθητή τον προσωπικό του χώρο, κυριολεκτικά και μεταφορικά, από τον οποίο θα εκφράζεται και θα συμμετέχει στα κοινά, χωρίς να του επιβάλλεται οποιουδήποτε είδους «ομοιομορφία». Σε αυτό το πλαίσιο, οι πολιτικές των σχολικών στολών, ακόμη και όταν αποσκοπούν στην ισότητα ή στην εξάλειψη των διακρίσεων, αποτυγχάνουν να εξασφαλίσουν την ισότιμη συμμετοχή των μαθητών, καθώς αγνοούν τη διαφορετικότητα τους. Το σχολείο οφείλει να αναγνωρίσει, να αποδεχθεί και να σεβαστεί τη διαφορετικότητα των μαθητών, καθώς η διαφορετικότητα αντανακλά την ποικιλία και η ποικιλία είναι προϋπόθεση δημοκρατίας. Μόνο μέσα από τη διδασκαλία σεβασμού στη διαφορά θα κατορθώσει το σχολείο να αποτελέσει χώρο συνάντησης διαφορετικών, αυτόνομων, δίκαιων και ευτυχισμένων παιδιών (Deanne, 2015).

Η έρευνα των Shanks & McKinney (2022), με τίτλο “Cost and Affordability of School Uniform and Child Poverty”, διερευνά κατά πόσο το οικονομικό κόστος της σχολικής στολής επιβαρύνει τον προϋπολογισμό των οικογενειών χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων. Ως μελέτη περίπτωσης, ορίζεται η Σκωτία και συγκεκριμένα 357 δημόσια σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας και 32 τοπικές αρχές. Επιμέρους στόχους της έρευνας, αποτελούν ο προσδιορισμός των απαιτήσεων των πολιτικών σχολικής στολής, η εκτίμηση της προσιτότητας, του κόστους και του επιπέδου κάλυψης του μέσω της υποστήριξης των οικογενειών χαμηλού εισοδήματος.

Το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιρλανδία, η Κύπρος και η Μάλτα συμπεριλαμβάνονται στις χώρες που διατηρούν εδώ και δεκαετίες την πολιτική της σχολικής ενδυμασίας. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, ειδικότερα, αν και η εκπαίδευση αποτελεί ένα αγαθό που προσφέρεται δωρεάν από το κράτος, διαπιστώνει κανείς ότι το κόστος της σχολικής

στολής αποτελεί ένα σημαντικό «κρυφό κόστος». Δύο σημαντικές εκθέσεις του 2015 ανέδειξαν ότι, στη Σκωτία, η σχολική στολή αποτελεί για τους γονείς και κηδεμόνες μια σημαντικότερη οικονομική επιβάρυνση καθώς αφενός οι επιδοτήσεις δεν καλύπτουν όλο το κόστος της και αφετέρου παρότι αρκετές οικογένειες δεν πληρούν τις προδιαγραφές λήψης των επιδομάτων, εξακολουθούν να δυσκολεύονται οικονομικά. Τρία χρόνια αργότερα, το 2018, η κυβέρνηση της Σκωτίας και οι δήμοι αποφάσισαν τη θέσπιση ενός εθνικού ελάχιστου επιδόματος για την αγορά σχολικής στολής, το οποίο ξεκινούσε από το ποσό των £100 και θα αναπροσαρμοζόταν ανά διετία ώστε να αντανakλά το κόστος ζωής. Το 2021 το επίδομα ανήλθε σε £120 για τους μαθητές της πρωτοβάθμιας και σε £150 για τους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Shanks & McKinney, 2022).

Η έρευνα των Shanks & McKinney (2022), αφού μελέτησε τις πολιτικές σχολικής στολής, τις διάφορες ανακοινώσεις προς τους γονείς και τις πολιτικές των 32 δήμων αναφορικά με τα ποσά του σχετικού επιδόματος, των κριτηρίων επιλεξιμότητας και της δυνατότητας αυτοματοποιημένης χορήγησης διαπίστωσε ότι, υπήρχαν τρεις βαθμοί επισιμότητας της στολής, αρκετά σχολεία επέβαλαν χειμερινή και καλοκαιρινή στολή, ορισμένα απαιτούσαν ειδική στολή για τους μαθητές που αναλάμβαναν καθήκοντα προέδρου, η συντριπτική πλειοψηφία (96%) είχε καθιερώσει την υποχρεωτική σχολική ενδυμασία και ειδική στολή για το μάθημα της Φυσικής Αγωγής, το 90% επέβαλαν το αξεσουάρ της γραβάτας, ενώ σχεδόν σε όλα τα σχολεία απαγορεύονταν η περιβολή με τζιν, φούτερ, αθλητικά παπούτσια, έντονα λογότυπα, κοσμήματα, κ.α..

Οι παραπάνω πολιτικές σχολικής στολής εδράζονται, ως επί το πλείστον, σε τοποθετήσεις περί εξοικονόμησης χρημάτων, μείωσης του ανταγωνισμού, εξάλειψης των κοινωνικών διακρίσεων και των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Ωστόσο, θεωρίες όπως αυτές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της εκπαιδευτικής ισότητας, του κοινωνικού αποκλεισμού και της αναπαραγωγής των ταξικών διακρίσεων μέσω εκπαιδευτικών πολιτικών φανερώνουν ότι, η οικονομική επιβάρυνση συνδέεται στενά με την πρόσβαση στην εκπαίδευση και συνεπώς με τις ευκαιρίες εκπαίδευσης. Η ίδια η ζωή, εξάλλου, αποδεικνύει ότι, τα παιδιά βρίσκουν πάντα τον τρόπο, τον τόπο και τον χρόνο, ακόμη και όταν εμφανίζονται, συναντώνται και συζητούν φορώντας μια πανομοιότυπη περιβολή, να συγκρίνουν τα παπούτσια, τα παλτό, τα αξεσουάρ τους και να επιδεικνύουν τις μάρκες των ενδυμάτων τους. Στις περιπτώσεις επιβολής της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, οι μαθητές που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να την αποκτήσουν, τείνουν να απουσιάζουν συχνά από το σχολείο ενώ

όσοι για οικονομικούς λόγους συμβιβάζονται με κατώτερης ποιότητας περιβολή, αισθάνονται αμηχανία και ντροπή μπροστά στους συμμαθητές τους. Το κόστος της σχολικής στολής, τελικά, ως επιπρόσθετη οικονομική επιβάρυνση στα ήδη συσσωρευμένα κόστη που συνοδεύουν την έναρξη της σχολικής χρονιάς επιδεινώνει πρακτικά το βιοτικό επίπεδο των μαθητών και των οικογενειών τους και ως πρακτική που μέσω της υπογράμμισης των κοινωνικών ανισοτήτων επιφέρει τον στιγματισμό των μαθητών, οδηγεί στη συναισθηματική τους καταπίεση, στον κοινωνικό αποκλεισμό και στην υποβάθμιση της ποιότητας ζωής τους (Shanks & McKinney, 2022).

Μια σύντομη αλλά περιεκτική ανασκόπηση συζητήσεων γύρω από τους σχολικούς κανονισμούς ενδυμασίας αποτέλεσε το ερευνητικό ζητούμενο της Pendharkar (2022), στο άρθρο της “School Dress Code Debates, Explained”. Η συγγραφέας επεδίωξε να εξετάσει αν οι κανονισμοί για τη σχολική ενδυμασία αποσκοπούν στην προστασία της ασφάλειας των μαθητών ή οδηγούν στον περιορισμό της ατομικής τους έκφρασης και κατ’ επέκταση στην αποδυνάμωση των διαφόρων ειδών ταυτοτήτων, προσωπική, εθνική, θρησκευτική, κ.ο.κ.. Απώτερος στόχος της υπήρξε η ανάδειξη της σημασίας της δίκαιης μεταχείρισης όλων των μαθητών, ανεξαρτήτως φύλου, φυλής και σεξουαλικής ταυτότητας και των ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση.

Δεδομένα από έρευνες του οργανισμού Government Accountability Office (GAO) των ΗΠΑ, αποκαλύπτουν ότι, σε αρκετές περιπτώσεις οι κανονισμοί ένδυσης στα σχολεία μεροληπτούν εναντίον των μαθητριών, των μαύρων μαθητών και των μαθητών της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας. Έχει πολλάκις διαπιστωθεί ότι, σε διάφορα σχολεία η ιστορία, οι αξίες, το πολιτισμικό πλαίσιο και γενικότερα η κοσμοθεωρία και η κουλτούρα των λευκών μαθητών αποτελούν αντικείμενο διδασκαλίας και μάθησης και λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για το σύνολο των μαθητών. Οι αντιλήψεις, επιλογές, στάσεις και συμπεριφορές των λευκών μαθητών επιβάλλονται στη σχολική κοινότητα και οι μαθητές των άλλων φυλετικών ομάδων αναγκάζονται να κρατούν τη δική τους ιστορία, τις δικές τους μνήμες και εμπειρίες, τις δικές τους πεποιθήσεις και προτιμήσεις εκτός σχολικού περιβάλλοντος. Σε αυτό το πλαίσιο, ακόμη και οι κανονισμοί σχετικά με την ένδυση των μαθητών επιβεβαιώνουν την προώθηση της λευκοκεντρικής κουλτούρας και την ενίσχυση των φυλετικών διακρίσεων. Δεν είναι τυχαίο ότι σχεδόν πριν από μια δεκαετία (2016), μαθητές δημόσιων σχολείων του Portland εξέφρασαν τη δυσαρέσκεια και την απογοήτευσή τους για την στοχοποίηση

των μαθητριών, καθώς οι κανόνες ενδυμασίας εμμέσως πλην σαφώς σεξουαλικοποιούσαν τις ενδυματολογικές τους επιλογές (Pendharkar, 2022).

Όπως προκύπτει από τη μελέτη που πραγματοποίησε ο GAO, η απουσία ενός ενιαίου πλαισίου σχετικά με τους ενδυματολογικούς κώδικες των σχολείων, δυσχεραίνει τις προσπάθειες των σχολικών περιφερειών να θεσπίσουν ισότιμους και δίκαιους κώδικες ενδυμασίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκέντρωσε ο οργανισμός, η συντριπτική πλειοψηφία (93%) των σχολικών περιφερειών των ΗΠΑ διαθέτει κάποιο είδος κανονισμού και πιο συγκεκριμένα κάποιες κατευθυντήριες οδηγίες σχετικά με τα ενδύματα, τα αξεσουάρ, τα χτενίσματα και γενικότερα την εξωτερική εμφάνιση των μαθητών που θεωρείται κατάλληλη, επομένως και αποδεκτή από τα σχολεία. Οι κανονισμοί δεν είναι κοινοί μεταξύ των διαφόρων σχολικών μονάδων, αρκετά σχολεία επιβάλλουν την ομοιόμορφη σχολική ενδυμασία, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις οι κώδικες ενδυμασίας επικεντρώνονται σε ό,τι απαγορεύεται με τις «αποκαλυπτικές», τις «αμφιλεγόμενες» και τις «επικίνδυνες για την ασφάλεια των μαθητών» περιβολές να κατέχουν τις πρώτες θέσεις στη λίστα των μη επιτρεπόμενων τρόπων ένδυσης (Pendharkar, 2022).

Προς επίρρωση της διαπίστωσης της προκατάληψης που βιώνουν κυρίως οι μαθήτριες, αντιλαμβανόμενοι την προέκταση αυτού του φαινομένου και προς επίρρωση των έμφυλων διακρίσεων που ενισχύουν ορισμένοι κώδικες ενδυμασίας, αξίζει να αναφερθεί ότι, στις πιο συχνές απαγορεύσεις συγκαταλέγονται τα μπλουζάκια χωρίς τιράντες ή τα στράπλες, οι φούστες, τα φορέματα και τα σορτς πάνω από το μέσο του μηρού, τα κολάν και κάθε είδος ρούχου που θεωρείται «στενό» ή ακριβέστερα «εφαρμοστό» στο σώμα. Τέλος, το ¼ των σχολείων απαγορεύει την εμφάνιση των μαθητριών με «ντεκολτέ» και την αποκάλυψη της μέσης. Τα αγόρια, βρίσκονται αντιμέτωπα με απαγορεύσεις που αφορούν σε μπλούζες που τονίζουν το μυώδες σώμα και σε χαμηλοκάβαλα παντελόνια, ενώ οι μαθητές διαφορετικών της λευκής φυλής περιορίζονται συχνά ως προς τις επιλογές του χτενίσματος (Pendharkar, 2022).

Οι ιθύνοντες που βρίσκονται πίσω από τις κατευθύνσεις, τις αποφάσεις και εν τέλει τις απαγορεύσεις συγκεκριμένων τύπων ένδυσης στο σχολείο, επικαλούνται ως λόγο θέσπισής τους την προάσπιση της ασφάλειας των μαθητών. Έχοντας κατά νου αυτό το κριτήριο, τη δεκαετία του '90 οι κώδικες ενδυμασίας που εφαρμόστηκαν περιελάμβαναν την απαγόρευση οποιουδήποτε ενδύματος, αξεσουάρ ή τατουάζ παρέπεμπε σε συμμορία, ρούχα που κάλυπταν το πρόσωπο και ενδύματα που δυσχεραίναν την αναγνώριση εισβολέων στον σχολικό χώρο. Ωστόσο, καθώς οι

κοινωνίες σταδιακά έγιναν πολυπολιτισμικές και η εκπαίδευση συμπορευόμενη πάντα με το κοινωνικό και πολιτισμικό συγκείμενο απέκτησε ποικιλομορφία, η ανάγκη για επαναπροσδιορισμό των κανονισμών σχολικής ένδυσης κρίθηκε περισσότερο επιτακτική από ποτέ (Pendharkar, 2022).

Σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον, οι μέχρι πρότινος έμφυλοι και ρατσιστικοί κανονισμοί ενδυμασίας δεν έχουν θέση. Οι ΗΠΑ έχουν αντιληφθεί τις επιταγές της σύγχρονης εποχής και εργάζονται πάνω στη θέσπιση νέων, δίκαιων οδηγιών για τη μαθητική περιβολή. Σε αυτή τη νέα προσπάθεια, έννοιες σχετικές με το ντύσιμο, όπως «προκλητικό», «αποκαλυπτικό», «φθινό», κ.ο.κ., των οποίων τα υπόρρητα μηνύματα διαιωνίζουν έμφυλα και κοινωνικά στερεότυπα πρέπει να απορριφθούν. Αντ' αυτών, ευκαταίο είναι, να δοθεί η δέουσα μελέτη και προσοχή στην αξιολόγηση των ωφελειών και των συνεπειών που επέφεραν οι, έως τώρα, κώδικες ενδυμασίας, στις επιπτώσεις των ποινών που κατά καιρούς επιβλήθηκαν, στις ανάγκες του νέου πολυπολιτισμικού μαθητικού πληθυσμού και κυρίως στη «φωνή» τους, αυτή την φωνή που ηχεί την ιστορία, την καταγωγή, τη θρησκεία, τον πολιτισμό, την ταυτότητά τους και εν τέλει τα αναφαίρετα δικαιώματά τους για ελευθερία επιλογών και έκφρασης (Pendharkar, 2022).

Οι Friedrich & Shanks (2023), στο άρθρο τους με τίτλο “The prison of the body”: school uniforms between discipline and governmentality”, διερευνούν την πιθανή σύνδεση ή καλύτερα εμπλοκή του τρόπου λειτουργίας της εξουσίας στο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα και των πρακτικών σχετικά με τη θέσπιση, επιβολή και τελικά εφαρμογή της ομοιόμορφης ενδυμασίας στα σχολεία. Οι συγγραφείς επιλέγουν το ερευνητικό τους δείγμα από 357 δημόσια σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Σκωτίας και βασίζονται στη μελέτη τους στη θεωρία του Foucault για τη διάκριση της εξουσίας σε πειθαρχική εξουσία και κυβερνητικότητα.

Κατά τη φουκωική θεώρηση, η εννοιολογική αποσαφήνιση της εξουσίας καθώς αποτελεί μια έννοια πολυσύνθετη και πολυδιάστατη, θα μπορούσε να γίνει περισσότερο καταληπτή στο άτομο εφόσον προσδιοριζόταν το τί δεν είναι εξουσία. Στις περιόδους δουλείας, οι αλυσοδεμένοι εργάτες και η εικόνα του σωματικού εξαναγκασμού τους αποτελούσαν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της δύναμης και της αποτελεσματικότητας του νόμου. Ο νόμος, όμως, δεν αποτελούσε εξουσία όπως, επίσης, εξουσία δεν αποτελεί ο φυσικός εξαναγκασμός που δεν αφήνει κανένα περιθώριο αντίστασης. Μια συνθήκη απόλυτης απαγόρευσης όπως η λεκτική στην περίπτωση του νόμου ή η πρακτική στην περίπτωση του αλυσοδέματος δεν είναι

εξουσία. Έτσι, όταν ο νόμος απαγορεύει να κάνεις κάτι, πχ απαγορεύει το κάπνισμα στους δημόσιους χώρους, οι αντιδράσεις των υποκειμένων είναι λίγο έως πολύ αναμενόμενες, ειδικά όσων είναι γνώστες των συνεπειών του. Όταν, ωστόσο, ο νόμος επιβάλλει στα υποκείμενα να μην κάνουν κάτι, όταν πχ απαγορεύονται στους μαθητές οι ελεύθερες ενδυματολογικές επιλογές, τότε τα πράγματα γίνονται περισσότερο περίπλοκα. Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι η απαγόρευση του να μην κάνεις κάτι, είναι πολύ διαφορετική από την απαγόρευση του να κάνεις κάτι. Η δεύτερη περίπτωση, προϋποθέτει την παθητική στάση του ατόμου. Η πρώτη απαιτεί την ενεργό εμπλοκή του και αποκωδικοποιεί τη θέση του Foucault ότι, η εξουσία ασκείται σε ελεύθερα υποκείμενα, σε άτομα με σημαντικό βαθμό αυτοβουλίας των οποίων επιδιώκει να οριοθετήσει ή ακόμη πιο σωστά να περιορίσει τις σκέψεις και τις πράξεις τους (Friedrich & Shanks, 2023).

Ο Foucault διακρίνει την εξουσία σε δύο βασικές μορφές, στην πειθαρχική εξουσία και στην κυβερνητικότητα. Στην πρώτη περίπτωση, η εξουσία αναπτύσσεται μέσα από κοινωνικούς θεσμούς όπως, το σχολείο. Το άτομο έχει αποδεχθεί ότι βρίσκεται υπό διαρκή παρακολούθηση και έχει μάθει γι' αυτόν τον λόγο να ελέγχει το σώμα του. Το υπάκουο σώμα, γίνεται ο φορέας ενός πειθαρχημένου ατόμου και η σχολική στολή αποτελεί εργαλείο αυτής της πειθαρχίας. Η ομοιομορφία της στολής, οι κώδικες ενδυμασίας -στην πλειοψηφία τους εργαλεία και αυτοί ανάδειξης των έμφυλων διακρίσεων και των κοινωνικών ανισοτήτων- καθιστούν τους μαθητές ορατούς και αναγνωρίσιμους μέσα στην ιεραρχία του σχολείου, με τον τρόπο και τις προδιαγραφές που η εκάστοτε εξουσία έχει επιλέξει. Στην περίπτωση της κυβερνητικότητας, η πειθαρχία αλλάζει μορφή και ο εξωτερικός έλεγχος αντικαθίσταται από την καλλιέργεια εσωτερικευμένων μηχανισμών αυτοελέγχου. Έτσι, τα υποκείμενα μαθαίνουν να δρουν με τρόπο που να εξυπηρετούν κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα. Έχοντας, μάλιστα, την ψευδαίσθηση ότι ενεργούν ελεύθερα, από τη μια πλευρά αντιμετωπίζουν τον εαυτό τους ως κεφάλαιο που πρέπει να επενδύει στην αγορά μέσω της εκπαίδευσης, της καλλιέργειας δεξιοτήτων, της εμφάνισης, κ.ο.κ. και από την άλλη ερμηνεύουν επιβολές όπως η χρήση της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, ως προτροπή για «επαγγελματισμό» και «υπευθυνότητα» (Friedrich & Shanks, 2023).

Ο συγγραφέας του άρθρου, κατέγραψαν τις ακριβείς προδιαγραφές των σχολικών στολών στα 357 δημόσια δευτεροβάθμια σχολεία της Σκωτίας, τους λόγους που επικαλούνταν οι αρμόδιοι φορείς για τη θέσπισή τους και τις κυρώσεις που οι μαθητές

υφίσταντο σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τους κανονισμούς ένδυσης. Σύμφωνα με τις δικαιολογίες των σχολείων, η χρήση κοινής σχολικής ενδυμασίας συνέβαλε στην προετοιμασία των μαθητών για έξοδο στην αγορά εργασίας και γενικότερα στον επαγγελματικό βίο, στην καλλιέργεια αυτοπεποίθησης και υπευθυνότητας και στην προώθηση της θετικής εικόνας των σχολείων. Οι κανόνες ένδυσης στα σχολεία της Σκωτίας ομογενοποιούσαν τους μαθητές καθώς η οποιαδήποτε διαφορά τους -ακόμη και στοιχειώδεις όπως το φύλο και η ηλικία- ήταν επιμελώς «καλυμμένη» και ενίσχυαν τη διάσταση του φύλου στην πειθαρχία δεδομένου ότι οι μαθήτριες υποχρεώνονταν σε περισσότερους κανόνες «ευπρέπειας».

Η νεοφιλελεύθερη κυβερνητικότητα έχει επηρεάσει τον λόγο τόσο, ώστε ο μαθητής εσωτερίκευσε την πειθαρχία και «φορώντας της τον μανδύα», της κατ' επίφαση ελεύθερης επιλογής και αυτοβελτίωσης, θεώρησε ότι έπαψε να αποτελεί τη «φυλακή του σώματος του». Δυστυχώς οι μαθητές ακόμη και σήμερα αυταπατώνται ότι ελέγχουν το σώμα και την εμφάνισή τους βάσει των δικών τους επιλογών και προτιμήσεων ενώ στην ουσία υπακούουν στην εξουσία, που αόρατα αλλά αποτελεσματικά διαρκώς τους ασκείται (Friedrich & Shanks, 2023).

Ο όρος “Enclothed Cognition” ο οποίος αφορά τη συστηματική επίδραση της ένδυσης στον ψυχοσυναισθηματικό τομέα του ατόμου εισήχθη για πρώτη φορά από τους συγγραφείς Adam & Galinsky (2012), στο ομώνυμο άρθρο τους. Αξιοποιώντας δεδομένα προηγούμενων ερευνών και μελετώντας σύγχρονες αντιλήψεις για τη συμβολική σημασία του ρούχου προσδιόρισαν την «ενδυματολογική συνείδηση» (ελληνική απόδοση του όρου “enclothed cognition”) ως τη συνδυασμένη επίδραση στην ψυχολογία του, του συμβολικού νοήματος των ρούχων και της φυσικής εμπειρίας του να το φοράει κανείς.

Η τοποθέτηση του νομπελίστα συγγραφέα Singer ότι «τα ρούχα ενέχουν μια απίστευτη δύναμη» ικανή να επηρεάσει τον τρόπο που μας βλέπουν οι άλλοι αλλά και η άποψη του συγγραφέα Stone ότι επηρεάζουν, επίσης, τον τρόπο που οι ίδιοι βλέπουμε και αντιμετωπίζουμε τον εαυτό μας, αποτέλεσαν την αφορμή των συγγραφέων για τη διερεύνηση του ρόλου της ενδυματολογικής συνείδησης στις ψυχολογικές διεργασίες του φορέα του ενδύματος. Πληθώρα μελετών, έχει επιβεβαιώσει ότι, οι ενδυματολογικές επιλογές των ατόμων επηρεάζουν τις εντυπώσεις που σχηματίζει ο κοινωνικός περίγυρος για αυτούς, ενώ και το ίδιο το άτομο μέσω των προσωπικών του ενδυματολογικών προτιμήσεων ή/και απορρίψεων σηματοδοτεί την ταυτότητά του και συχνά προαναγγέλλει τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς του. Έτσι, ο τρόπος

ένδυσης των μαθητών επηρεάζει την αντίληψη των γονέων και των δασκάλων για τις ακαδημαϊκές τους επιδόσεις, διαμορφώνει προσδοκίες αλλά και προκαταλήψεις που όχι σπάνια, οδηγούν στο φαινόμενο της αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Οι εκπαιδευτικοί που ντύνονται με τρόπο επίσημο, αξιολογούνται ως περισσότερο έξυπνοι από όσους επιλέγουν πιο πρόχειρη ενδυμασία και οι δάσκαλοι που ντύνονται περισσότερο «προσεγμένα» κατά την άποψη των μαθητών αξιολογούνται από τους τελευταίους θετικότερα.

Από την άλλη πλευρά, έρευνες που εξετάζουν την επίδραση της ένδυσης στο ίδιο το άτομο είναι σε πολλές περιπτώσεις αντιφατικές. Ενδεικτικά, αξίζει να αναφερθεί ότι, ενώ στο πλαίσιο ερμηνείας της έννοιας της αποπροσωποποίησης έχει διαπιστωθεί ότι, τα άτομα που επιλέγουν να φοράνε κουκούλες επιλέγουν συμπεριφορές που δεν θα υιοθετούσαν υπό κανονικές συνθήκες, άλλα ευρήματα φανερώνουν ότι, γυναίκες που φορούν κουκούλες είναι περισσότερο επιθετικές σε σχέση με εκείνες που φορούν νοσηλευτική στολή.

Οι Adam & Galinsky (2012), λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, επιχείρησαν να διαμορφώσουν ένα ενιαίο πλαίσιο αποκωδικοποίησης των ποικίλων επιδράσεων της ενδυμασίας πάνω στον φορέα της. Με αυτή την προσδοκία, διερεύνησαν την επίδραση των στολών στην καλλιέργεια συγκεκριμένων ικανοτήτων και δεξιοτήτων οι οποίες επηρεάζουν την ψυχολογική, συναισθηματική και κοινωνική κατάσταση του υποκειμένου, όπως επί παραδείγματι η προσοχή και η επιμέλεια. Οι συγγραφείς βασίστηκαν στην υπόθεση ότι κατά τη διαδικασία της ένδυσης το ρούχο ενεργοποιεί το συμβολικό του νόημα και το μεταβιβάζει ή καλύτερα, ούσα η ένδυση μια ενσώματη πρακτική, το ενσωματώνει στον φορέα του. Η ενσάρκωση της συμβολικής διάστασης του ρούχου, έχει ως αποτέλεσμα την επίδραση των γνωστικών διεργασιών του φορέα του.

Στο πρώτο πείραμα, μελετήθηκε η πρώτη απαίτηση της *enclothed cognition* στην επίδραση των ψυχολογικών διεργασιών του ατόμου, δηλαδή, η φυσική εμπειρία του να φορά κανείς ένα ρούχο. Για τον έλεγχο της εν λόγω απαίτησης, μελετήθηκε η επίδραση που πιθανά έχει, στην επιλεκτική προσοχή του ατόμου, η ένδυσή του με παλτό εργαστηρίου. Σε αυτό συμμετείχαν 58 προπτυχιακοί φοιτητές, οι οποίοι κατανεμήθηκαν τυχαία στην πειραματική και στην ομάδα ελέγχου και εν συνεχεία συμμετείχαν σε ένα τεστ γνωστικών ικανοτήτων, το οποίο, εκτιμά τις δεξιότητες συγκέντρωσης, επιλεκτικής προσοχής και γνωστικής αναστολής. Διαπιστώθηκε συσχέτιση μεταξύ της κατηγορίας δοκιμασίας και της συνθήκης ένδυσης. Πιο

συγκεκριμένα, οι φοιτητές που φορούσαν το παλτό εργαστηρίου έκαναν στις ασύμφωνες δοκιμασίες περίπου 50% λιγότερα λάθη από τους συμφοιτητές τους, που δεν φορούσαν παλτό, ενώ στη δεύτερη κατηγορία δοκιμασιών, δηλαδή στις ασύμφωνες, δεν παρατηρήθηκε διαφορά μεταξύ της πειραματικής και της ομάδας ελέγχου.

Στο 2^ο πείραμα μελετήθηκε η δεύτερη απαίτηση της *encloded cognition* στην επίδραση των ψυχολογικών διεργασιών του ατόμου, δηλαδή ότι το συμβολικό νόημα του ρούχου επιδρά στο άτομο υπό την προϋπόθεση ότι, αυτό γίνεται ο φορέας του. Για να ικανοποιηθεί η συγκεκριμένη παράμετρος, το ένδυμα παρέμεινε ίδιο για όλους τους συμμετέχοντες, διαφοροποιήθηκε όμως ως προς τον συμβολισμό του, με κάποιους συμμετέχοντες να θεωρούν ότι το παλτό που φορούν είναι «παλτό ιατρού» και κάποιους να θεωρούν ότι είναι «παλτό ζωγράφου». Επιπλέον, μια τρίτη ομάδα συμμετεχόντων δεν φορούσε παλτό αλλά έβλεπε το «παλτό ιατρού» σε ένα τραπέζι. Στην πρώτη φάση, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να περιγράψουν το παλτό και να διατυπώσουν ορισμένες προτάσεις γι' αυτό, στη δεύτερη φάση, οι δύο ομάδες φόρεσαν το παλτό «ιατρού» και «ζωγράφου» και στην τρίτη φάση συμμετείχαν σε μια διαδικασία οπτικής αναζήτησης διαφορών με σκοπό την εκτίμηση της δεξιότητας της διαρκούς προσοχής. Διαπιστώθηκε, σημαντική επίδραση της ένδυσης, καθώς οι συμμετέχοντες που φορούσαν το παλτό ιατρού βρήκαν σημαντικά περισσότερες διαφορές από τις δύο άλλες ομάδες ενώ οι συμμετέχοντες που φορούσαν το παλτό ζωγράφου και εκείνοι που απλώς έβλεπαν το παλτό ιατρού πάνω στο τραπέζι είχαν παρόμοιες επιδόσεις.

Το τρίτο πείραμα συνέκρινε τη σημασία της φυσικής εμπειρίας του να φοράει κανείς ένα ρούχο με την επίδραση που ασκεί το συμβολικό νόημα του ρούχου σε ένα άτομο ακόμη και όταν δεν το φοράει. Στόχος ήταν, να διαπιστωθεί κατά πόσο η απλή ταύτιση ή η έκθεση στο ρούχο αρκούν για την επίδραση της γνωστικής λειτουργίας του ατόμου ή αν η ενσώματη εμπειρία του έχει πολύ μεγαλύτερη επιρροή στις γνωστικές του ικανότητες. Στο πείραμα συμμετείχαν, 99 φοιτητές οι οποίοι κατανεμήθηκαν σε τρεις ομάδες: σε εκείνους που φορούσαν παλτό ιατρού, σε εκείνους που φορούσαν παλτό ζωγράφου και σε εκείνους που ταυτίστηκαν με το παλτό ιατρού αλλά, δεν το φορούσαν. Οι δύο πρώτες ομάδες κλήθηκαν να γράψουν ένα σύντομο κείμενο για το παλτό που φορούσαν και η τρίτη ένα δοκίμιο σχετικά με τον τρόπο που το παλτό που έβλεπαν αντιπροσώπευε την προσωπικότητά τους, ενώ όλοι συμμετείχαν σε μια παρόμοια με το δεύτερο πείραμα διαδικασία εκτίμησης της διαρκούς προσοχής.

Διαπιστώθηκε, η κύρια επίδραση της συνθήκης ένδυσης καθώς οι φοιτητές που φορούσαν παλτό ιατρού εντόπισαν σημαντικά περισσότερες διαφορές από τις άλλες δύο ομάδες και οι συμμετέχοντες της τρίτης ομάδας βρήκαν περισσότερες διαφορές από εκείνους της δεύτερης ομάδας.

Συνοψίζοντας, από τα ευρήματα της εν λόγω μελέτης διαπιστώνεται ότι:

- ✓ η ενσώματη εμπειρία της ένδυσης έχει ισχυρό συμβολικό νόημα και είναι ικανή να βελτιώσει μια γνωστική λειτουργία που σχετίζεται με το νόημα αυτό,
- ✓ το ένδυμα επιδρά κάθε φορά διαφορετικά στις γνωστικές και ψυχολογικές διεργασίες του ατόμου ανάλογα με τον συμβολισμό που του αποδίδεται,
- ✓ η ταυτότητα που προσδίδεται στο άτομο προκαλεί διαφορετικές συμπεριφορές ανάλογα με το νόημα που μεταφέρει το ένδυμα που φορά,
- ✓ το ένδυμα λειτουργεί, τελικά, ως ένα καθοριστικό για την προσωπικότητα του φορέα του, ενσώματο σύμβολο (Adam & Galinsky, 2012).

4^ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία της έρευνας

4.1 Βασικός ερευνητικός σκοπός και επιμέρους στόχοι

Βασικό στόχο της παρούσας μελέτης αποτελεί, η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών και γονέων αναφορικά με τη σχολική ενδυμασία και ειδικότερα την προοπτική καθιέρωσης συγκεκριμένων ορίων στις ενδυματολογικές επιλογές των μαθητών.

Με γνώμονα το γεγονός ότι, η ενδυμασία, επομένως και η μαθητική περιβολή, ως ιδιαίτερη έκφασή της, αποτελεί ταυτόχρονα ενσώματη εμπειρία και αναπόσπαστο στοιχείο του υλικού πολιτισμού, λειτουργεί ως δηλωτική έκφραση των διαφόρων ταυτοτήτων του ατόμου και ενέχει ποικίλους συμβολισμούς, ως επιμέρους στόχους θέτουμε τις εξής καταγραφές των απόψεων εκπαιδευτικών και γονέων σχετικά με:

1. τη λειτουργία της σχολικής ενδυμασίας ως μέσο ελέγχου των μαθητών και διασφάλισης της πειθαρχίας,
2. τη λειτουργία της σχολικής ενδυμασίας ως εργαλείο αναπαραγωγής κοινωνικών ανισοτήτων ή/και φυλετικών διακρίσεων,
3. τον ρόλο που διαδραματίζει η σχολική ενδυμασία στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας των μαθητών και στη συγκρότηση της ταυτότητας τους,

4. τον ρόλο που διαδραματίζει η σχολική ενδυμασία στην «εικόνα» - αντίληψη που διαμορφώνουν οι «σημαντικοί άλλοι» για τον φορέα της.

4.2 Μεθοδολογική προσέγγιση

Η σχολική ενδυμασία αποτελεί ένα είδος ένδυσης που επιλέγεται, θεσπίζεται, καθιερώνεται ή επιβάλλεται στο συγκεκριμένο πλαίσιο του σχολείου και σε συγκεκριμένη ιδιότητα ατόμων, ήτοι εκείνη των μαθητών. Αποτελεί, με άλλα λόγια, κανόνα, τρόπο έκφρασης αλλά και κοινωνική συνθήκη. Άλλοτε επηρεάζει και άλλοτε διαμορφώνει τις κοινωνικές εξελίξεις και ως εκ τούτου μελετάται ως ένα ζήτημα κοινωνικό. Η παρούσα έρευνα, λοιπόν, είναι μια κοινωνική έρευνα και πιο συγκεκριμένα μια ποιοτική έρευνα, δεδομένου ότι, επιχειρεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει τη χρηστική και κοινωνική διάσταση της ενδυμασίας των μαθητών, μέσα από τις θέσεις, αντιλήψεις, πεποιθήσεις ακόμη τα συναισθήματα υποκειμένων που σχετίζονται άμεσα με τους φορείς της. Στην παρούσα μελέτη, αξία πολύ μεγαλύτερη από τους αριθμούς, τα ποσοστά ή τις στατιστικές αναλύσεις, έχουν οι λέξεις, τα νοήματα, οι σημασίες και οι ερμηνείες που οι συμμετέχοντες αποδίδουν, άλλοτε με σαφήνεια και άλλοτε υπόρρητα, πίσω από ένα επιφώνημα, έναν μορφασμό, με τη γλώσσα του σώματος και όσα όλα μπορεί να προσφέρει το μεθοδολογικό εργαλείο που επιλέχθηκε (Bryman, 2017, 410).

4.3 Το δείγμα της έρευνας

Με απώτερο σκοπό τη διεξαγωγή μιας μελέτης όσο το δυνατόν περισσότερο αντιπροσωπευτικής και αξιόπιστης, ερευνητικό δείγμα αποτέλεσε ο πιο στενός περίγυρος των φορέων της σχολικής ενδυμασίας, ήτοι γονείς και εκπαιδευτικοί μαθητών Δημοτικού. Αποτελεί κοινό τόπο, εξάλλου, ότι οι γονείς είναι για τα παιδιά τα σπουδαιότερα πρόσωπα αναφοράς και οι προσωπικοί στυλοβάτες τους. Αντίστοιχα, οι εκπαιδευτικοί λογίζονται ως «σημαντικοί άλλοι» και πρότυπα συμπεριφοράς. Μελετώντας τη σχέση παιδιού και γονέα/εκπαιδευτικού από την αντίθετη κατεύθυνση γίνεται, επίσης, σαφές ότι, οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί είναι εκείνοι που μπορούν περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ιδιότητα να κατανοήσουν τις ανάγκες των παιδιών, να αντιληφθούν τις κλίσεις, τα ταλέντα αλλά και τις αδυναμίες τους, να συναισθανθούν τα άγχη και τους προβληματισμούς τους, να προσεγγίσουν τον

συναισθηματικό τους κόσμο, να αποκωδικοποιήσουν τις αντιδράσεις και να ερμηνεύσουν τις συμπεριφορές τους.

Στην παρούσα έρευνα το δείγμα αποτέλεσαν 18 άτομα, κατανεμημένα ισότιμα στις δύο κατηγορίες «γονέας» και «εκπαιδευτικός». Αναφερόμενοι στα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος και σε ό,τι αφορά το φύλο, επισημαίνουμε ότι από τα δεκαοκτώ (18) άτομα οι δεκαπέντε (15) ήταν γυναίκες και κατά συνέπεια οι άνδρες που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση συμμετοχής στην έρευνα ήταν μόλις τρεις (3). Οι γυναίκες εκπαιδευτικοί ήταν οκτώ (8) και οι γυναίκες – μητέρες μαθητών επτά (7) ενώ από τους άνδρες ο ένας εκ των τριών συμμετείχε στην έρευνα με την ιδιότητα του εκπαιδευτικού και οι άλλοι δύο με την ιδιότητα του πατέρα μαθητή.

Αναφορικά με τον παράγοντα «ηλικία» είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι το σύνολο του δείγματος ανήκε στην ηλικιακή βαθμίδα 30 έως 50 ετών με τη μικρότερη συμμετέχουσα να είναι μια εκπαιδευτικός 33 ετών και τον μεγαλύτερο συμμετέχοντα να είναι 50 ετών, επίσης εκπαιδευτικός. Ανά ιδιότητα συμμετεχόντων οι μεν εκπαιδευτικοί ήταν μεταξύ 33 και 50 ετών και οι δε γονείς μεταξύ 35 και 47 ετών. Ως προς τις ειδικότητες των εκπαιδευτικών, οι πέντε συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν πτυχιούχοι Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΠΕ70), δύο συμμετέχουσες ήταν εκπαιδευτικοί ειδικής αγωγής (ΠΕ70&71), μια συμμετέχουσα νηπιαγωγός με παράλληλη ειδικότητα της εκπαιδευτικού Αγγλικής γλώσσας και μια ακόμη, κοινωνική λειτουργός (ΠΕ30). Από τους γονείς, οι πέντε ήταν ιδιωτικοί και οι τέσσερις δημόσιοι υπάλληλοι. Οι επτά από τους εννέα εκπαιδευτικούς εργάζονταν σε δημόσιο σχολείο και οι δύο σε ιδιωτικό, ενώ τα παιδιά των γονέων που συμμετείχαν στην έρευνα φοιτούσαν στο σύνολό τους σε δημόσια σχολεία.

Τα παραπάνω δεδομένα για τα υποκείμενα της έρευνας εμφανίζονται με τη βοήθεια πίνακα (Πίνακας 1) αμέσως παρακάτω:

Πίνακας 1: Δημογραφικά χαρακτηριστικά του ερευνητικού δείγματος		
Υποκείμενα έρευνας		
Φύλο	Γυναίκες	15
	Άνδρες	3
Ιδιότητα	Εκπαιδευτικοί	9

	Ειδικότητες εκπαιδευτικών	Πτυχιούχοι Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης	5
		Εκπαιδευτικοί Ειδικής Αγωγής	2
		Νηπιαγωγός	1
		Κοινωνική Λειτουργός	1
		Γονείς	9
Ηλικιακή κλάση	30-50 ετών	33-50 ετών οι εκπαιδευτικοί	9
		35-47 ετών οι γονείς	9
Σύνολο			18

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων της έρευνας

4.4 Μεθοδολογικό εργαλείο

Όχι από συνήθεια ή ρουτίνα αλλά για λόγους πρακτικούς και ωφέλιμους για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας και την επίτευξη του σκοπού της, το μεθοδολογικό εργαλείο που αξιοποιείται συχνά είναι η συνέντευξη. Στην παρούσα προσπάθεια, στην οποία οι απόψεις των συμμετεχόντων είναι σημαντικό να αποτυπωθούν με σαφήνεια, ακρίβεια και όσο το δυνατόν περιγραφικότερα, το εργαλείο που επιλέξαμε είναι η ημι-δομημένη συνέντευξη, μια μέθοδος άντλησης δεδομένων που προσφέρει αφενός στον συμμετέχοντα στην έρευνα τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης, αυθορμητισμού ακόμη και προβληματισμού και αφετέρου στο ζεύγος συνεντευκτή – συνεντευξιζόμενου, τη δυνατότητα για έναν εποικοδομητικό και ειλικρινή διάλογο. Καθώς η ημι-δομημένη συνέντευξη παρέχει τη δυνατότητα διευκρινιστικών ερωτήσεων, επανάληψης και σε περίπτωση που κριθεί απαραίτητο, ακόμη και αναδιατύπωσής τους, στην εν λόγω προσπάθεια όπου το υπό διερεύνηση ζήτημα είναι όχι απλά πολυσύνθετο αλλά και εντόνως αμφιλεγόμενο, κρίναμε την επιλογή της ως στρατηγικής συλλογής των ερευνητικών δεδομένων ως την καταλληλότερη (Bryman, 2017, 235).

Για τη δομή της συνέντευξης, ήτοι για το είδος των ερωτήσεων, λάβαμε υπόψη μας το θεωρητικό υπόβαθρο της μελέτης αλλά και την ιδιότητα του κάθε συμμετέχοντα, εάν δηλαδή επρόκειτο για εκπαιδευτικό δημόσιου σχολείου ή γονέα και για

εκπαιδευτικό ιδιωτικού σχολείου. Οι ερωτήσεις που απευθύναμε στους συμμετέχοντες ήταν κοινού περιεχομένου για τους εκπαιδευτικούς δημόσιων σχολείων και για τους γονείς και ελαφρώς διαφορετικές για τους εκπαιδευτικούς ιδιωτικών σχολείων καθώς, στη δεύτερη περίπτωση οι συμμετέχοντες βίωναν την ομοιόμορφη σχολική ενδυμασία ως καθημερινή πρακτική. Έτσι, αφενός μπορούσαν να αναφερθούν σε συγκεκριμένες λεπτομέρειες ή διαδικασίες που εφαρμόζονται στην πράξη, όπως, επί παραδείγματι, στο ύφος της στολής, στο κόστος της και στους τρόπους αντιμετώπισης περιστατικών μη συμμόρφωσης και αφετέρου, οι απόψεις ή πεποιθήσεις τους αναπόδραστα θα αποτελούσαν, όχι απλώς μια διαμορφούμενη θέση, όπως στην περίπτωση των εκπαιδευτικών δημόσιων σχολείων και των γονέων, αλλά τη συνισταμένη της προσωπικής τους οπτικής και όσων στην πράξη αναδύονται, από την εφαρμογή της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας. Και στις δύο κατηγορίες, όπου παρέστη ανάγκη, η αρχική διατύπωση διαφοροποιήθηκε, δώσαμε τις απαραίτητες επεξηγήσεις ή/και διευκρινίσεις και θέσαμε συμπληρωματικά ερωτήματα. Και στις δύο δομές συνεντεύξεων, εκείνη για τους εκπαιδευτικούς δημόσιων σχολείων και τους γονείς και εκείνη για τους εκπαιδευτικούς ιδιωτικών σχολείων, θέσαμε στην αρχή της διαδικασίας ορισμένες ερωτήσεις σχετικές με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους, ώστε αφενός, να αποτυπωθεί το προφίλ του δείγματος και αφετέρου, να γίνουν κατανοητές ενδεχόμενες επιδράσεις στις απόψεις και πεποιθήσεις τους από παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία τους, η ηλικία των παιδιών τους στην περίπτωση των γονέων, κ.α..

Στην πρώτη κατηγορία ερωτώμενων, ήτοι σε δεκαέξι (16) άτομα, επτά (7) εκπαιδευτικούς δημόσιων σχολείων και σε εννέα γονείς (9), θέσαμε συνολικά δεκαπέντε (15) ερωτήσεις μέσω των οποίων οι συνεντευξιαζόμενοι καλούνταν να καταθέσουν τις απόψεις και πεποιθήσεις τους για θέματα όπως:

- ο λόγος επιβολής της ομοιομορφίας στις περιπτώσεις καθιέρωσης της σχολικής ενδυμασίας (Ερ. 1),
- ο διαμεσολαβητικός ή μη ρόλος της στην αναπαραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων ή/και φυλετικών διακρίσεων (Ερ. 2, Ερ. 6, Ερ. 7, Ερ.9, Ερ. 10),
- ο βαθμός ελέγχου που εμμέσως ασκεί στον μαθητή (Ερ. 3, Ερ. 5),
- ο ρόλος της στον τρόπο που οι μαθητές αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους (Ερ. 16) και τέλος
- ο ρόλος της στην εικόνα που οι «σημαντικοί άλλοι» σχηματίζουν για τους μαθητές (Ερ. 4.).

Αποκλειστικά στους γονείς, θέσαμε επιπλέον ερωτήσεις αναφορικά με την επίδραση της σχολικής ενδυμασίας στην αυτοαντίληψη των μαθητών και στη συγκρότηση της ταυτότητάς τους (Ερ. 13, Ερ. 14) και μια ερώτηση για τον ρόλο της στην εικόνα που οι άλλοι διαμορφώνουν για τους φορείς της (Ερ. 11, Ερ. 12). Παρόμοια ερώτηση θέσαμε και σε εκπαιδευτικούς (Ερ.8).

Ο προσανατολισμός των εν λόγω ερωτημάτων στους επιμέρους στόχους της έρευνας παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 1).

Πίνακας 2: Ερωτήσεις συνέντευξης σε εκπαιδευτικούς δημοσίων σχολείων και σε γονείς, προσανατολισμένες στους επιμέρους στόχους της έρευνας		
A/a	Διατύπωση ερώτησης	Σύνδεση με επιμέρους στόχους της έρευνας
1	Ποια είναι η άποψή σας για την ομοιομορφία στη σχολική ενδυμασία; Εάν το σχολείο σας παρείχε κάποιας μορφής σχολική ενδυμασία, όπως φόρμες για την καθημερινότητα και μια επίσημη ενδυμασία για γιορτές και παρελάσεις) θα δεχόσασταν να την φορέσουν τα παιδιά σας; Γιατί;	Γενική ερώτηση
3	Πώς και ποιος μπορεί να ορίσει την ενδυμασία του παιδιού ;	Στόχος 1 (σχολική ενδυμασία και επιβολή πειθαρχίας)
5	Πρέπει να υπάρχει όριο στο ντύσιμο των παιδιών ; Πρέπει να υπάρχει ελευθερία ή καθοδήγηση ;	
2	Έχετε ακούσει για το περιστατικό που έγινε σε δημοτικό σχολείο στο Μαρκόπουλο Αττικής, όπου ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων ζήτησε για όποιον γονέα το επιθυμεί να γίνει επαναφορά μιας σχολικής ενδυμασίας (φόρμες και κονκάρδα σχολείου) ώστε να καταργηθούν οι ανισότητες και να αποφευχθούν προκλητικά ντυσίματα μαθητριών του δημοτικού σχολείου; Ποια είναι η άποψη σας;	Στόχος 2
6	Μπορεί η ενδυμασία να δημιουργήσει ταξικές διαιρέσεις ή έμφυλες διαφορές ;	

7	Έχετε βρεθεί σε περιστατικό διάκρισης λόγω ενδυματολογικών επιλογών; Πως το αντιμετωπίσατε;	(σχολική ενδυμασία και σχολικές ανισότητες / έμφυλες διαφορές)
9	Έχετε παρατηρήσει bullying μεταξύ παιδιών που να αφορά τις ενδυματολογικές επιλογές τους ;	
10	Έχετε παρατηρήσει γονείς που δεν έχουν την οικονομική επιφάνεια να αγοράζουν επώνυμα ρούχα στα παιδιά τους ; Σε τι πιστεύετε ότι εξυπηρετεί αυτό ; Πώς επηρεάζει γονείς και παιδιά ;	
13	Το παιδί επιλέγει μόνο του τι θα φορέσει το πρωί ή μέσα στη μέρα; (Ερώτηση μόνο για γονείς)	Στόχος 3 (σχολική ενδυμασία και αυτοεικόνα / ταυτότητα μαθητή)
14	Παρατηρείτε να νιώθει αυτοπεποίθηση ή να καταπιέζεται όταν φοράει συγκεκριμένα ρούχα; (Ερώτηση μόνο για γονείς)	
16	Η ενδυμασία παίζει ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού στο σχολείο; Επηρεάζει τις σχέσεις του με άλλα παιδιά;	
4	Υπάρχει κατάλληλο και αποδεκτό ντύσιμο για το σχολείο;	Στόχος 4 (σχολική ενδυμασία και εικόνα που διαμορφώνουν οι άλλοι για τον φορέα της)
8	Με ποιον τρόπο θα αντιμετωπίζατε έναν γονιό που θα έκανε παράπονα σχετικά με το ντύσιμο κάποιου παιδιού; (Ερώτηση μόνο για εκπαιδευτικούς)	
11	Εσείς ως γονιός ξοδεύετε αρκετά χρήματα για το ντύσιμο των παιδιών σας; Προτιμάτε επώνυμες μάρκες ή απλές καθημερινές; (Ερώτηση μόνο για γονείς)	
12	Με βάση ποια κριτήρια επιλέγετε τα ρούχα; (ΜΜΕ, συνομήλικοι, γούστο παιδιού, γούστο γονέα, άνεση, εμφάνιση). (Ερώτηση μόνο για γονείς)	

Στις δύο εκπαιδευτικούς που εργάζονταν σε ιδιωτικά σχολεία, όπου εφαρμόζεται η υποχρεωτική χρήση της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, θέσαμε δώδεκα (12) συνολικά ερωτήσεις. Δύο ερωτήσεις αποσκοπούσαν στην άντληση πληροφοριών

αναφορικά με την εν λόγω καθημερινή πρακτική (Ερ. 1, Ερ. 2), μια ερώτηση αφορούσε στη χρησιμότητα της σχολικής ενδυμασίας (Ερ. 6) και μια ακόμη στην αποτελεσματικότητα του κανονιστικού πλαισίου γύρω από τη σχολική ενδυμασία στις συγκεκριμένες σχολικές μονάδες (Ερ. 12). Οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν, επίσης, να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με τον ρόλο της σχολικής ενδυμασίας στην επιβολή της πειθαρχίας (Ερ. 4, Ερ.5), να καταθέσουν τις εμπειρίες και τις απόψεις τους αναφορικά με τον ρόλο της στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων (Ερ. 3, Ερ. 8), και να εκφράσουν τις πεποιθήσεις τους σχετικά με την επίδραση που ασκεί στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας και των διαφόρων ειδών ταυτοτήτων του μαθητή, ενώ τέλος, κλήθηκαν να αξιολογήσουν τη δυναμική της σχολικής ενδυμασίας στην εικόνα που σχηματίζουν οι άλλοι για τους φορείς τους και επομένως για τη σχολική μονάδα που εκπροσωπούν (Ερ. 7). Έτσι, οι ερωτήσεις που θέσαμε στις δύο εκπαιδευτικούς ιδιωτικών σχολείων συνδέονται με τους στόχους της μελέτης με τον τρόπο που παρουσιάζεται ακολούθως.

Πίνακας 3: Ερωτήσεις συνέντευξης σε εκπαιδευτικούς ιδιωτικών σχολείων προσανατολισμένες στους επιμέρους στόχους της έρευνας		
A/a	Διατύπωση ερώτησης	Σύνδεση με επιμέρους στόχους της έρευνας
1	Πόσα είδη στολής έχει το σχολείο; (επίσημη/καθημερινή, αγόρια/κορίτσια, βάσει ηλικίας.)	Εμπειρίες των εκπαιδευτικών σχετικά με το πλαίσιο εφαρμογής της σχολικής ενδυμασίας ως καθημερινής σχολικής πρακτικής
2	Υπάρχουν και συγκεκριμένοι κανόνες με περισσότερες λεπτομέρειες (χρήση συγκεκριμένων παπουτσιών, χρήση αξεσουάρ, μήκος φούστας, χρήση φουλαριού, γραβάτας, κονκάρδας) ; Τι από αυτά είναι υποχρεωτικό και τι αποτελεί επιλογή του παιδιού;	
6	Σε τι πιστεύετε ότι εξυπηρετεί η χρήση της ομοιομορφίας στη σχολική ενδυμασία; (Κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά)	Απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη χρησιμότητα της σχολικής ενδυμασίας
12	Θα αλλάζατε κάτι στους κανόνες που διέπουν τη σχολική ενδυμασία στο	Απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την αποτελεσματικότητα του

	σχολείο που εργάζεστε; Ναι ή όχι και γιατί;	κανονιστικού πλαισίου γύρω από τη σχολική ενδυμασία στις σχολικές μονάδες όπου εργάζονται
4	Έχετε παρατηρήσει περιστατικά μη συμμόρφωσης; Γιατί, πιστεύετε; Στις περιπτώσεις μη συμμόρφωσης, υπάρχει κάποια τιμωρία;	Στόχος 1 (σχολική ενδυμασία και επιβολή πειθαρχίας)
5	Θεωρείτε ότι η στολή καταπιέζει τα παιδιά που τη φοράνε;	
10	Υπάρχει περισσότερη πειθαρχία στη τάξη;	
3	Έχετε παρατηρήσει περιστατικά bullying για ενδυματολογικούς λόγους	Στόχος 2 (σχολική ενδυμασία και σχολικές ανισότητες / έμφυλες διαφορές)
8	Έχετε παρατηρήσει στερεοτυπικές συμπεριφορές παιδιών που να σχετίζονται με άλλα ζητήματα όπως παπούτσια, κινητό τελευταίας τεχνολογίας, σχολικά είδη;	
9	Φορώντας τη στολή ένα παιδί πιστεύετε ότι αποκτά και έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς; (πιο υπεύθυνο, πιο επαγγελματικό, πιο ώριμο;)	Στόχος 3 (σχολική ενδυμασία και αυτοεικόνα / ταυτότητα μαθητή)
11	Παρόλο που φοράνε τα ίδια ρούχα, έχετε παρατηρήσει να νιώθουν ανασφάλεια με την εικόνα τους; Τα αγόρια ή τα κορίτσια;	
7	Θεωρείτε ότι η ομοιομορφία στη σχολική ενδυμασία αυξάνει το κύρος του σχολείου που φέρει αυτήν την πολιτική;	Στόχος 4 (σχολική ενδυμασία και εικόνα που διαμορφώνουν οι άλλοι για τον φορέα της)

4.5 Σχεδιασμός της έρευνας

Μεριμνήσαμε ώστε, πριν τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων να ενημερωθούν για τους σκοπούς της έρευνας οι διευθυντές των σχολικών μονάδων που επισκεφτήκαμε και μέσω αυτών το εκπαιδευτικό προσωπικό και οι σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων. Αποστείλαμε, μάλιστα, προς ενημέρωση και διανομή στους εκπαιδευτικούς και γονείς

των μαθητών, έντυπο συναίνεσης διεξαγωγής στην έρευνα. Σε αυτό, αφενός ζητήσαμε την έγγραφη συγκατάθεσή τους και αφετέρου, ενημερώναμε για τους ερευνητικούς σκοπούς, για τη σπουδαιότητα της συμμετοχής, για την τήρηση της ανωνυμίας και των προσωπικών δεδομένων, για το δικαίωμα υπαναχώρησης από τη διαδικασία της συνέντευξης ανά πάσα στιγμή ο συνεντευξιαζόμενος το επιθυμούσε, για την καταγραφή και αποκωδικοποίηση των απαντήσεων μέσω μαγνητοφώνησης και απομαγνητοφώνησης αντίστοιχα, όπως επίσης και για την αξιοποίηση των ερευνητικών δεδομένων, αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς. Μετά από την πρόσκληση συμμετοχής στην έρευνα και αφού συλλέξαμε τα στοιχεία επικοινωνίας όσων ανταποκρίθηκαν θετικά σε αυτή, επικοινωνήσαμε μαζί τους και ορίσαμε από κοινού τις ημερομηνίες διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τόσο δια ζώσης, όσο και μέσω τηλεδιάσκεψης από τον Ιούνιο έως τον Δεκέμβριο του 2025.

5^ο Κεφάλαιο: Ευρήματα

Ένα από τα πρώτα ζητήματα στα οποία κλήθηκαν να εκφράσουν τις απόψεις τους οι συνεντευξιαζόμενοι ήταν κατά πόσο συμφωνούν με την καθιέρωση μιας ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, όχι με την παλαιότερη έννοια της σχολικής ποδιάς αλλά με την έννοια της παρουσίας των μαθητών στο σχολείο με δύο έως τρεις κοινές καθημερινές περιβολές και μια επίσημη για τις διάφορες εκδηλώσεις και επετείους. Υπήρξαν συμμετέχοντες που τάχθηκαν ξεκάθαρα υπέρ της καθιέρωσης της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας στο σχολείο, υπήρξαν συμμετέχοντες που τάχθηκαν κατά μιας τέτοιας προοπτικής και ορισμένοι που διέκριναν ότι μια τέτοια αλλαγή στη σχολική ζωή θα επέφερε τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα.

Τα επιχειρήματα υπέρ της καθιέρωσης μιας ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας αφορούν σε:

- αποφυγή μη ευπρεπών εμφανίσεων:
 - ΣΥΝ.1: «...Ναι, δεν είναι λίγες οι φορές που έχουμε δει, να το πω, όχι ευπρεπείς εμφανίσεις, για παράδειγμα στις παρελάσεις, συνήθως από τα κορίτσια, αλλά και στην καθημερινότητα μέσα στο σχολείο συμβαίνει αυτό...».

- εξάλειψη των οικονομικών, κοινωνικών και φυλετικών ανισοτήτων και ειδικότερα ως προς την τελευταία κατηγορία διακρίσεων, αποφυγή σεξουαλικοποίησης του ντυσίματος των μαθητριών:
 - ΣΥΝ. 2: *«...Δεν είμαι αρνητικός. Είναι και σε βοηθητικό πλαίσιο αυτό. Ίσως και στις οικογένειες που έχουν δυσκολίες. Αλλά είναι αυτό που συναντάμε και πολύ συχνά στα σχολεία επειδή υπάρχουν και ανομοιογένειες στις οικογένειες, δηλαδή σε οικονομικά επίπεδα...».*
 - ΣΥΝ. 3: *«...Νομίζω ότι έτσι έχουμε τη δυνατότητα να μειώσουμε και φυλετικές διακρίσεις, οικονομικές και κοινωνικές διακρίσεις».*
 - ΣΥΝ. 10: *«Συμφωνώ με αυτό. ... Όπως επίσης και το θέμα με τα κορίτσια πιο πολύ, ενδυμασίας που κάποιες φορές γίνεται πιο προκλητικό και δεν είναι ωραίο. Οπότε θα ήταν ωραίο να φοράνε όλα τα παιδάκια τα ίδια ρούχα ...».*
- εξοικείωση των μαθητών με την απαραίτητη για την ομαλή συνύπαρξη των ατόμων, συμμόρφωση στους κανόνες και συνειδητοποίηση ότι το σχολείο αποτελεί ένα πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο όπου υπάρχουν και πρέπει να τηρούνται κανονισμοί:
 - ΣΥΝ. 2: *«...το σχολείο το βλέπω σαν έναν χώρο συγκεκριμένο που έχει συγκεκριμένους κανόνες και δεν είναι πάντα κακό αυτό. Δηλαδή, να τηρούμε κανόνες».*
 - ΣΥΝ.11: *«θα μου άρεσε να ξέρουν ότι πηγαίνουν στο σχολείο και ότι έχουνε, δηλαδή όπως ήταν παλιά, ότι υπάρχει αυτός ο τύπος ενδυμασίας, να ξέρουν ότι για το σχολείο είναι αυτό, και ότι μετά από εκεί και πέρα ντυνόμαστε όπως θέλουμε. Αλλά για το σχολείο ότι θα υπάρχει αυτό το πρότυπο δηλαδή ενδυμασίας».*
- εξάλειψη των αντιζηλιών και συγκρούσεων μεταξύ των μαθητών:
 - ΣΥΝ.3: *«...με βρίσκεις θετική απέναντι σε αυτό... Δεν υπάρχουν πρότυπα και αντιζηλίες μεταξύ των παιδιών».*
- αποφυγή περιστατικών χλευασμού ή/και σχολικού εκφοβισμού:
 - ΣΥΝ. 10: *«...Συμφωνώ με αυτό. Θα ήθελα τα παιδιά να φοράνε όλοι τα ίδια ρούχα στο σχολείο, γιατί υπάρχουν παιδιά που κάνουν bullying σε αυτό το κομμάτι, δηλαδή όχι εσύ φοράς την φόρμα την*

Nike, όχι εσύ φοράς παπούτσια adidas, και κάποια παιδιά δεν έχουν αυτή την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν».

- ανάδυση της αίσθησης του ανήκειν σε μια ομάδα:
 - ΣΥΝ.3: *«...Αυτή η ομοιομορφία που υπάρχει από τη σχολική ενδυμασία δημιουργεί μια εικόνα ομάδας».*
- εξοικονόμηση χρόνου καθώς δεν θα καταναλώνεται κάθε πρωί ιδιαίτερη σκέψη τόσο από τους μαθητές όσο και από το γονείς για το τί θα φορεθεί στο σχολείο:
 - ΣΥΝ.4: *«...είναι πρακτικό γιατί, εντάξει, είναι δύσκολο και για τους γονείς καθημερινά να σκέφτονται τι ανάγκες έχουν τα παιδιά...».*
 - ΣΥΝ. 13: *«...είναι και κάτι πρακτικό γιατί τις περισσότερες ημέρες γιατί δεν σπαταλούνε χρόνο το πρωί».*
 - ΣΥΝ.18: *«Νομίζω αυτό θα ήταν βολικό. Θα ήταν βολικό. Ναι. Συγκεκριμένες φόρμες, μία η άλλη, για να μην έχει και το παιδί την ίδια σκέψη».*
- αποφυγή εκδήλωσης από την πλευρά των μαθητών συμπεριφορών καταναλωτισμού:
 - ΣΥΝ.6: *«... Θα ήταν πιο απλοποιημένα τα πράγματα. Δεν θα ζητούσαν ότι έβλεπαν στους γύρω τους, θα ήταν όπως στη παρέλαση».*
- ευκολία εντοπισμού των μαθητών κατά τις σχολικές εκδρομές:
 - ΣΥΝ.4: *«...θεωρώ ότι είναι θετικό να έχουμε συγκεκριμένη ενδυμασία και φαντάζομαι ότι σε μια εκδρομή είναι πιο εύκολο να τα αναγνωρίσουν οι εκπαιδευτικοί, τα παιδιά, οπότε και αυτό βοηθάει».*

Τα επιχειρήματα εκείνων που προβληματίζονται σχετικά με το κατά πόσο η ομοιομορφη σχολική ενδυμασία θα αποτελέσει μια ωφέλιμη πρακτική και εκείνων που διαφωνούν, θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως ακολούθως:

- Περιορίζει ή/και την αυτονομία και την πρωτοβουλία των μαθητών:
 - ΣΥΝ. 2: *«Το μόνο που ίσως θα με προβλημάτιζε σε όλο αυτό είναι ότι ίσως χάνεται σε έναν βαθμό η ελευθερία έκφρασης όπως θέλει ο καθένας να ντύνεται ή να παρουσιάζει τον εαυτό του».*
 - ΣΥΝ.4: *«... η ενδυμασία είναι ένας τρόπος έκφρασης. Εντάξει, σίγουρα τα παιδάκια είναι πολύ μικρά στο δημοτικό, αλλά είναι ένας τρόπος έκφρασης που φαντάζομαι ότι μπορεί να περιορίζει, γιατί ακόμα και να*

πηγαίνει στο δημοτικό, φαντάζομαι ότι έχει άποψη και μπορεί να πει στην μαμά ή στον μπαμπά σου τι ρούχα θέλει να φορέσει».

ΣΥΝ.7: «... δεν συμφωνώ. Δηλαδή, θεωρώ ότι κάθε παιδί μπορεί να επιλέξει να φοράει αυτά που θέλει, αυτά που το εκφράζουν, όπως αισθάνεται».

- Καταπατά το δικαίωμα των μαθητών να εκφράζουν ελεύθερα, μέσω των προσωπικών τους ενδυματολογικών επιλογών, τις απόψεις και πεποιθήσεις τους :
 - *ΣΥΝ. 16: «Η ομοιομορφία γενικά θεωρώ σαν άνθρωπος και σαν δασκάλα ότι δεν είναι κάτι με το οποίο συμφωνώ. Θεωρώ ότι ο κάθε άνθρωπος μέσα από τα ρούχα του εκφράζεται, εκφράζει κι άλλα πράγματα πέρα από τον ίδιο τον ρουχισμό, εκφράζει τις απόψεις του, τις κοινωνικές, τις πολιτικές, τις θρησκευτικές».*
 - Υποτιμά την ανάγκη πολυφωνίας και σεβασμού της διαφορετικότητας:
 - *ΣΥΝ.16: «...ακόμα και σε μια ομοιόμορφη ενδυμασία, το κάθε άτομο, το individual το άτομο βρίσκει τρόπο να ξεφύγει... ποτέ κανένας άνθρωπος ιστορικά δεν δέχεται την ομοιομορφία, γιατί τον καταπατά, τον περιορίζει και θεωρώ ότι το να υπάρχει μια πολυφωνία και ένας πλουραλισμός στο πώς ντύνεται το κάθε παιδί είναι υγιές και εκφράζει πάρα πολλά πράγματα και εκφράζει πάνω από όλα τον εαυτό του».*

Στην επόμενη ερώτηση, οι συμμετέχοντες στην έρευνα, κλήθηκαν να καταθέσουν τις απόψεις τους σχετικά με περιστατικό σε δημοτικό σχολείο στο Μαρκόπουλο Αττικής, όπου, ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων πρότεινε την επαναφορά της σχολικής ενδυμασίας με απώτερο σκοπό την κατάργηση των ανισοτήτων και την αποφυγή προκλητικής ένδυσης των μαθητριών.

Όπως διαπιστώθηκε από τις απαντήσεις ορισμένων συμμετεχόντων, ένα σημαντικό ζήτημα που τίθεται είναι το, κατά πόσο μπορεί κάποιος να προσδιορίσει με αντικειμενικότητα το τί θεωρείται προκλητικό. Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις τους, καθώς η έννοια του προκλητικού είναι «υποκειμενική» δεν δύναται να αποτελεί κριτήριο για την επιστροφή της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας αλλά και γενικότερα για την αξιολόγηση της προσωπικότητας ενός ανθρώπου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν τρεις εκ των συμμετεχόντων:

- ΣΥΝ. 2 «...Το προκλητικό είναι και υποκειμενικό. Δεν ξέρω ποιο ήταν το προκλητικό και τι είναι προκλητικό για τον καθένα».
- ΣΥΝ.4 «...θεωρώ ότι τα παιδιά και οι γονείς του δημοτικού και τα κοριτσάκια ... δεν μπορεί το ντύσιμο τους να είναι προκλητικό. Δεν νομίζω ότι το πιστεύω αυτό, δηλαδή, και δεν θεωρώ ότι θα έπρεπε να το κάνουμε θέμα. Είναι παιδάκια, οπότε μπορούν να φοράνε ό,τι θέλουν στο σχολείο και γενικότερα κάθε άνθρωπος και σε κάθε ηλικία μπορεί να φοράει ό,τι θέλει χωρίς αυτό να σημαίνει τίποτα για την προσωπικότητα ή για την χαρακτήρα του».
- ΣΥΝ.8: «.... Δεν θεωρώ ότι αυτός είναι λόγος για να γίνει επαναφορά μιας ενδυμασίας που θα πρέπει να φοράνε όλοι, επειδή κάποια κορίτσια θεώρησαν κάποιοι ότι ντύθηκαν προκλητικά. Εν τέλει, ποιο είναι το προκλητικό, ποιος το θεωρεί προκλητικό».

Για ορισμένους συμμετέχοντες, η πρόταση του συλλόγου γονέων και κηδεμόνων στο δημοτικό του Μαρκόπουλου, ήταν τόσο άστοχη όσο και αναχρονιστική καθώς, κατά την άποψή τους, τα όρια στο ντύσιμο και γενικότερα στη συμπεριφορά του μαθητή, θα πρέπει να μπαίνουν από την οικογένεια. Η ευπρέπεια στο ντύσιμο είναι μια προσωπική επιλογή που προκύπτει ή όχι, ανάλογα με τη διαπαιδαγώγηση που έχει λάβει το παιδί από την οικογένεια και από το σχολείο και όχι από «επιφανειακά τρικ» σαν αυτό της καθιέρωσης της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μια εκπαιδευτικός. Ενδεικτικά, ορισμένες σχετικές διατυπώσεις παρουσιάζονται ακολούθως:

- ΣΥΝ.7: «...θεωρώ ότι πρέπει να είναι ευπρεπώς ντυμένα... Βασικά, όμως, για μένα ξεκινάει από κάτι άλλο, το πώς θα πάει το δικό μου το παιδί σε κάθε σχολείο είναι θέμα, ξεκινάει από την οικογένεια».
- ΣΥΝ. 16: «Και εγώ είμαι σύμφωνη στο να μην ντύνονται προκλητικά οι μαθητές, απλά θεωρώ ότι ο τρόπος για να μην ντύνονται προκλητικά οι μαθητές ξεκινάει από την οικογένεια, το σχολείο και την κοινωνία. Ξεκινάει από τις αρχές που βρίσκονται στο κάθε σπίτι, στην κάθε οικογένεια, στο κάθε πατέρα και στη κάθε μητέρα. Θεωρώ ότι οι ίδιοι γονείς και εμείς στο σχολείο, ακόμα και τα κοινωνικά πρότυπα της μόδας και όλα αυτά που προβάλλονται στη τηλεόραση και στα μέσα δικτύωσης, είναι ο τρόπος που πρέπει να αλλάξει γενικότερα, ώστε οι μαθήτριάς και οι μαθητές γενικότερα να ντύνονται πιο ευπρεπώς και όχι να επαναφέρουμε τη σχολική ποδιά, που τη θεωρώ ένα απαρχαιωμένο τρόπο αντίληψης διαχείρισης

των μαθητών στο σχολικό χώρο. Θεωρώ ότι θα έπρεπε να κοιτάζουν περισσότερο να διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά τους οι γονείς, ακόμα και οι δάσκαλοι, στο κομμάτι που τους αντιστοιχεί στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών ...».

Ορισμένοι εκ των συνεντευξιαζόμενων τάχθηκαν υπέρ μιας ενδιάμεσης λύσης, υποστηρίζοντας πως ο προσδιορισμός συγκεκριμένων ορίων στη σχολική ενδυμασία με σκοπό την αποφυγή εμφανίσεων που προκαλούν αναστάτωση ή φανερώνουν έλλειψη σεβασμού θα ήταν αποδεκτός, όχι όμως ένα τόσο «αυστηρό» και «αναχρονιστικό», μέτρο όπως αυτό που προτάθηκε. Συγκεκριμένα, αναφέρουν:

- ΣΥΝ. 9: «*Η αλήθεια είναι κάπου, στη μέση, κατά τη γνώμη μου είναι μια δύσκολη κατάσταση, ούτε να υπάρχει ακραία περιστατικά συντηρητισμού, γιατί αυτό φτάσαμε εκεί, να συντηρηκοποιηθεί μια κατάσταση, αλλά ούτε και τα παιδιά ή οι άνθρωποι γενικώς να φτάνουν έξω από το πλαίσιο που κινούνται, να υπάρχει ένας σεβασμός. Δηλαδή τώρα, στο σχολείο, ναι, ας μην πάμε με φούστα μέχρι τον αστράγαλο, αλλά δεν χρειάζεται να πάμε και με το καυτό σορτς. Υπάρχουν και μέσες λύσεις*».
- ΣΥΝ. 10: «*...Η γνώμη μου είναι ότι, καλό είναι να γίνεται μια σύσταση γενικά από τους εκπαιδευτικούς και λοιπά, ότι δεν πρέπει να ντυνόμαστε στο σχολείο προκλητικά*».
- ΣΥΝ.15: «*Να σας πω γενικά, θεωρώ, όχι ότι πρέπει να επιβληθεί, ότι εντάξει, θα ήταν καλό να υπάρχει μια ομοιομορφία σχετικά με το ντύσιμο των μαθητών, αλλά όχι να επιβληθεί...*».
- ΣΥΝ. 17: «*...διαφωνώ με το να γίνει τόσο αυστηρά. Να υπάρχει κάτι ενδιάμεσο, να καθιερωθεί, ας πούμε, να μην υπάρχουν φανέλες ποδοσφαίρου, να μην υπάρχουν ομάδες μέσα που να πλαισιώνουν κάτι άλλο και να δημιουργείται ο σχολικός εκφοβισμός*».

Δύο γονείς είδαν με θετική ματιά την πρόταση του συλλόγου γονέων και κηδεμόνων καθώς κατά την άποψή τους:

- ΣΥΝ. 6: «*....δεν ήταν παράλογο, δεν μπορεί τώρα δέκα, δώδεκα, δεκαπέντε χρονών να ντύνονται έτσι, πως να σου πω, προκλητικά. Δεν είναι ωραίο. Δεν είναι έτσι. Χαλάει η εικόνα της γυναίκας*», και
- ΣΥΝ.11: «*Εντάξει συμφωνώ με αυτό γιατί έχει ξεφύγει η κατάσταση σε όλες τις βαθμίδες*»,

ενώ εντελώς αντίθετη είναι μια εκπαιδευτικός καθώς όπως υποστηρίζει:

- ΣΥΝ. 4: *«Δεν θα μου άρεσε, δεν θα επέλεγα, νομίζω, το παιδί μου να πάει σ' ένα σχολείο το οποίο θα υπήρχε η επαναφορά της στολής, της σχολικής ενδυμασίας... Γιατί μπορεί ένα άτομο να θέλει να ντύνεται κάπως διαφορετικά και αν κάποιος βάλει, ας πούμε, κανόνες ενδυμασίας, σίγουρα θεωρώ ότι αυτό θα έχει επιπτώσεις και στην ψυχολογία του ατόμου, στο οποίο επιβάλλεται να φοράει ένα συγκεκριμένο ρούχο ή μια στολή».*

Δύο συμμετέχοντες κατανοούν την πρόταση του συλλόγου γονέων και κηδεμόνων ως έναν τρόπο προστασίας του θεσμικού ρόλου του σχολείου, καθώς όπως αναφέρουν:

- ΣΥΝ. 5: *«...Όπως προσαρμοζόμαστε ανάλογα με τις συνθήκες, έτσι και στο σχολείο είναι ένας χώρος που θα πρέπει να ντυθούμε ανάλογα με το που είμαστε».*
- ΣΥΝ.7: *«...Να φοράει ένα τζιν το οποίο να είναι, λέμε τώρα όταν ανοίξει ο καιρός, να είναι πολύ χαμηλό ή με μια φούστα η οποία να είναι πολύ προκλητική. Δεν θα της επιτρέψω έτσι να πάει σχολείο. Θεωρώ ότι στο σχολείο πρέπει όλοι μας να πηγαίνουμε όπως πρέπει να πάμε στο σχολείο».*

Τέλος, δύο συμμετέχοντες παρότι δεν συμφωνούν απόλυτα με την πρόταση του συλλόγου γονέων και κηδεμόνων περί επιστροφής της σχολικής στολής αναγνωρίζουν ως θετικό μιας τέτοιας εξέλιξης, τον περιορισμό των κοινωνικών ανισοτήτων, με τον έναν να αναφέρει χαρακτηριστικά:

- ΣΥΝ.15: *«...Γενικά όμως, ότι όντως υπάρχουν μαθητές-μαθήτριες που ντύνονται πιο προκλητικά ή που φοράνε μάρκες ρούχα και κοροϊδεύουν τους άλλους, και αυτό όντως δημιουργεί επιπλέον ανισότητες στις ήδη υπάρχουσες, είναι όντως γεγονός».*

Η συζήτηση συνεχίστηκε με την απεύθυνση ερωτήματος σχετικά με το πώς και ποιος μπορεί να ορίσει την ενδυμασία του παιδιού. Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις τόσο εκπαιδευτικών όσο και γονέων, η ευθύνη για τον προσδιορισμό των ορίων της ενδυμασίας των μαθητών ανήκει στην οικογένεια και ειδικότερα στους γονείς. Όπως τονίζουν, η εν λόγω οριοθέτηση θα πρέπει να αποτελεί απόρροια της ευρύτερης διαπαιδαγώγησης των παιδιών τους σχετικά με τα σωστά πρότυπα συμπεριφοράς, τις ηθικές αξίες αλλά και την αναγνώριση του σπουδαίου ρόλου του σχολείου ως ενός ιδιαίτερου θεσμού. Χαρακτηριστικά ορισμένοι συμμετέχοντες αναφέρουν:

- ΣΥΝ. 1. «Θεωρώ ότι σε αυτό ευθύνεται πρώτα η οικογένεια. Για το πράγμα που έφερα και στην αρχή της συνέντευξης, ότι από την οικογένεια θα μάθουμε το πώς χρειάζεται να ντυνόμαστε ανάλογα με την περίπτωση»
- ΣΥΝ. 6. «... Αυτό ξεκινάει μέσα στο σπίτι, Μαρία. Δηλαδή, άμα εγώ βλέπω τώρα την Β.... να πηγαίνει στο σχολείο, εν μέρει προκλητικά, δεν υπάρχει περίπτωση να το αφήσω αυτό το πράγμα. Δεν θέλω... Όσο και να φωνάζει, όσο και να κάνει. Τι να πάμε να κάνουμε στο σχολείο, σε ποιον θα το δείξουμε. Γι' αυτό μετά συνεπάγεται και προβλήματα που δημιουργούνται με τους καθηγητές. Κι άλλα πολλά τα οποία φαντάζεται ο καθένας. Όλα αυτά. Ενώ αν θα ήταν όλοι με κάποια ενδυμασία σωστή, που θα έβγαινε από το σπίτι πχ αν υπήρχαν οι ποδιές αυτά που φορούσαν παλιά, τα πράγματα θα ήταν καλύτερα. Το πιστεύω αυτό το πράγμα. Αλλά έχει ξεφύγει η κατάσταση από το ίδιο το σπίτι. ...».
- ΣΥΝ. 7. «...φυσικά και επηρεάζεται από το περιβάλλον, από το πώς θα ντυθεί η φίλη της, τι θα κάνει η φίλη της, πώς θα είναι η φίλη της, αλλά αυτό που θα επιλέξω να πάρω εγώ σαν γονιός, είναι, ας πούμε, μια μάρκα... Αλλά αυτή η φόρμα θα τη δω πρώτα εγώ, θα δω αν είναι αυτή έτσι όπως πρέπει να είναι και μετά θα την πάρω... Δεν θα επιτρέψω στο παιδί μου, επειδή η φίλη της π.χ. φοράει το μπουστάκι, ότι πρέπει και εμείς να πάμε στο σχολείο με μπουστάκι.

Διατυπώνεται, επίσης, η άποψη, ότι πέραν της οικογένειας ή σε συνεργασία με αυτή, θα ήταν ευκαταίοι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, τόσο με τη συζήτηση όσο και με το παράδειγμά τους, να βοηθούν τους μαθητές να αντιληφθούν τότε μια ένδυση θεωρείται κατάλληλη και τότε όχι. Δύο, μάλιστα, εκ των συμμετεχόντων επισημαίνουν ότι:

- ΣΥΝ. 1 «...Και στη συνέχεια, εννοείται πως έχουν και μια ευθύνη και οι εκπαιδευτικοί, γιατί και οι εκπαιδευτικοί δεν μπορούν να ντύνονται όπως θα ντυθούν όταν θα πάνε σε μια βόλτα- έξοδο, για παράδειγμα. Οπότε, θεωρώ, μόνο από τον τρόπο τους, περνάνε τα μηνύματα που χρειάζεται να περάσουν».
- ΣΥΝ. 9 «...θα μπορούσαμε να έχουμε κοινή συζήτηση, πρότασημε την εκπαιδευτική κοινότητα. Δηλαδή, με τους εκπαιδευτικούς, το βασικό, οι εκπαιδευτικοί, οι ίδιοι μαθητές τι προτείνουν και φυσικά και οι γονείς. Και τα βάζω ακριβώς με τη σειρά που θα ήθελα να έχουμε.
- ΣΥΝ. 10 «.... Να εξηγήσουμε πως πρέπει να ντυνόμαστε, γιατί πρέπει να ντυνόμαστε με συγκεκριμένο τρόπο και επίσης και στο σχολείο να γίνεται αυτό. Να υπάρχει

μια κοινή γραμμή να λένε όλοι οι δάσκαλοι πως πρέπει να ντυνόμαστε ανάλογα τον χώρο που βρισκόμαστε».

Αξίζει να σημειωθεί ότι για δύο συμμετέχοντες υπεύθυνη για την ενδυμασία των μαθητών είναι η ίδια η κοινωνία και ο διαμορφούμενος σε αυτή πολιτισμός, καθώς όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ένας γονέας:

- ΣΥΝ. 8 *«...Νομίζω ότι προέρχεται την ίδια την κοινωνία στην οποία ζούμε. Δηλαδή, στον ευρωπαϊκό πολιτισμό που έχουμε αυτά τα πρότυπα, έχουμε συγκεκριμένα, ας πούμε, συγκεκριμένα όρια στην ενδυμασία σε ένα σχολείο. Αν είμαστε στην Τουρκία. Εκεί έχουν κάποια άλλα. Οπότε, σίγουρα, παίζει ρόλο η κουλτούρα που έχουν σαν λαός».*

Εκφράζεται, επίσης, η άποψη ότι ο προσδιορισμός της ενδυμασίας των μαθητών αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα, το οποίο, ίσως, έχει νόημα σε πολύ συγκεκριμένα πλαίσια, όπως, λόγου χάρη οι παρελάσεις, μα όχι σε καθημερινή βάση. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα λεγόμενα ενός εκπαιδευτικού:

- ΣΥΝ. 4 *«...Θεωρώ ότι όλες οι ενδυμασίες για τα παιδιά είναι αποδεκτές. Δηλαδή, δεν θέλω ότι υπάρχει κάποιο μέτρο που μπορούμε να λάβουμε ή δεν βρίσκω το λόγο για την ενδυμασία, να πρέπει να βάλουμε στα καλούπι σε εισαγωγικά την ενδυμασία των παιδιών. Καταλαβαίνω αν σε κάποια φάση, σε μια παρέλαση που χρειάζεται να έχουν συγκεκριμένα χρώματα ή σε ένα θεατρικό ή κάτι που το έχουν προαποφασίσει όλοι. Αλλά στην καθημερινότητα, θεωρώ ότι τα παιδιά μπορούν να ντύνονται όπως θέλουν».*

Τέλος, μια γονέας προτείνει να μεριμνήσει το Υπουργείο σχετικά, καθώς όπως υποστηρίζει:

- ΣΥΝ. 11 *«Πιστεύω ότι το υπουργείο θα μπορούσε να βοηθήσει τα σχολεία να κάνουν κάποιες δράσεις, ενημέρωση κλπ ώστε να οριοθετηθεί η ενδυμασία στο σχολικό περιβάλλον».*

Η ερώτηση «Υπάρχει κατάλληλο και αποδεκτό ντύσιμο για το σχολείο;» που ακολούθησε, προέκυψε σε έξι περιπτώσεις, κατά κύριο λόγο ως διευκρινιστική, και αυτό που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι, στις τέσσερις από αυτές οι συνεντευξιαζόμενοι συνέδεσαν την καταλληλότητα της ενδυμασίας με την προκλητικότητα, ειδικότερα με την ερωτική διάσταση της έννοιας και ακόμη ειδικότερα με τη σεξουαλικοποίηση του γυναικείου ντυσίματος. Πιο συγκεκριμένα εκφράστηκαν οι κάτωθι πεποιθήσεις:

- ΣΥΝ. 1 «...Θεωρώ ότι ένα παιδί δεν μπορεί να προκαλέσει. Θεωρώ ότι ένα παιδί, ένα κορίτσι, θέλει να φορέσει ένα κοντο μπλουζάκι πρώτον επειδή είναι μόδα, και δεύτερον επειδή μπορεί να θέλει έτσι να αρέσει στον εαυτό της και στις φίλες της και σε κάποιον, για παράδειγμα, και στο αγόρι που την ενδιαφέρει... Θεωρώ ότι οι ενήλικες... το εκλαμβάνουν... ...σεξουαλικοποιουν τις εμφανίσεις των παιδιών».
- ΣΥΝ. 10 «...όλοι μας να ασχοληθούμε με το κομμάτι των ενδυμασίας στο σχολείο. Ειδικά των κοριτσιών πιο πολύ. Δεν βγάζω τα αγόρια εκτός αλλά ντύνονται πιο απλά, μια φόρμα, ένα τζιν, δεν μπορεί να ντυθεί προκλητικά...».
- ΣΥΝ. 15 «...Έχουμε φτάσει σε ασυδοσία, δεν υπάρχουν τιμωρίες, δεν υπάρχουν ποινές για τίποτα. Οπότε όλοι κάνουν ό,τι θέλουν πλέον. Το έχουν καταλάβει οι μαθητές αυτό πλέον και ενδυματολογικά σίγουρα Τα κορίτσια ... πιο προκλητικά. Όπως δηλαδή κοντά μπλουζάκια, πάνω από τον ομφαλό, πιο πολύ κολάν ή τζιν, όχι τόσο δηλαδή φόρμες και τα λοιπά, πιο άνετα ρούχα. Θα δω στο σχολείο ας πούμε ότι μπορεί κάποια μαθήτρια να έχει φέρει μαζί της και καλλυντικά»
- ΣΥΝ.17 «...Θεωρώ μια ενδυμασία που δεν προκαλεί, όπως ας πούμε πάρα πολύ κοντές φούστες, πολύ έντονα ντυμένες ενδυμασίες που να έχουν μία αθλητική ομάδα, ας πούμε. Γιατί προκαλούν. Να είναι τα κορίτσια βαμμένα πάρα πολύ έντονα...».

Ένας εκ των ερωτηθέντων, τέλος, συνδέει την καταλληλότητα της ένδυσης με την ευπρέπεια και υποστηρίζει ότι η ομοιομορφία της σχολικής ενδυμασίας θα μπορούσε να αποτελέσει θετική εξέλιξη εφόσον αντιμετωπιστεί ως ένα είδος κοινού κώδικα μεταξύ των μαθητών και όχι ως περιορισμός ή επιβολή. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι:

- ΣΥΝ. 10 «...Πιστεύω ότι πρέπει να γίνει μια συζήτηση σε γενικά πλαίσια για την ενδυμασία στο σχολείο, όχι να πάμε με τις ποδιές, όπως παλιά, απλά να υπάρχει μια συγκεκριμένη ενδυμασία, να υπάρχει κάτι που να είναι όμορφο για όλα τα παιδιά... Καλό θα ήταν για όλη τη διάρκεια, όχι βέβαια με τη μορφή ποδιάς, να υπάρχει ένας κώδικας, δηλαδή καθαρά και περιποιημένα ρούχα, μια φόρμα, ένα τζιν, όχι ακριβά ρούχα και παπούτσια. Σε όλες τις βαθμίδες. Είναι μικρά τα παιδιά, να μη φοράνε σορτσάκια, μπουστάκια...».

Στη συνέχεια της συζήτησης, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με την αναγκαιότητα ή μη της θέσπισης ορίων στην ενδυμασία

των μαθητών όπως επίσης και σχετικά με το αν είναι προτιμητέα η καθοδήγηση ή ο απόλυτος σεβασμός στην ελευθερία της γνώμης τους κατά τις ενδυματολογικές τους επιλογές. Το σύνολο των συμμετεχόντων που απάντησαν στην ερώτηση, με μοναδική εξαίρεση μια εκπαιδευτικό, εξέφρασαν την άποψη ότι θα πρέπει να υπάρχουν όρια στο ντύσιμο των μαθητών. Όπως προκύπτει από τις διατυπώσεις τους, δύο από τα βασικότερα ζητήματα που συνδέονται με τη θέσπιση ορίων στη σχολική ενδυμασία είναι η διασφάλιση του σεβασμού, σε συγκεκριμένα πλαίσια, όπως λόγου χάρη το σχολείο και η εκκλησία και η συνειδητοποίηση ότι το στυλ ντυσίματος θα πρέπει να αντανακλά την περίσταση για την οποία επιλέγεται. Χαρακτηριστικά είναι τα λεγόμενα τριών εκ των ερωτηθέντων, σύμφωνα με τους οποίους:

- ΣΥΝ. 1 «Ναι, το πιστεύω πως πρέπει να υπάρχουν όρια. Σίγουρα, εντάξει, και τα δικά τους ρούχα να φοράνε, πάντα χρειάζεται να υπάρχει ο γνώμονάς του σεβασμού του συνόλου απέναντι στην εκπαιδευτική κοινότητα...».
- ΣΥΝ. 3 «...ίσως το καθημερινό, αλλά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, εγώ θα ήθελα να βλέπω τους μαθητές μας ας πούμε στη γυμναστική να φοράνε τις φόρμες. Σε μία επίσημη σχολική εκδήλωση να έχουν επίσης μια αντίστοιχη ενδυμασία, την ανάλογη».
- ΣΥΝ. 16 «...Πρέπει να μάθουν τα παιδιά ήδη από το σχολικό χώρο, από τις πρώτες τάξεις του σχολείου, ότι ντυνόμαστε με έναν συγκεκριμένο τρόπο ανάλογα με την περίσταση. Χρειάζονται καθοδήγηση και όχι ελευθερία. Δεν μπορούν να είναι όλα ευέλικτα. Από την ενήλικη ζωή μας αλλά και την παιδική ζωή μας, ντυνόμαστε στον κάθε χώρο διαφορετικά. Αλλιώς θα ντυθεί ένα παιδί όταν θα πάει για παρέλαση, αλλιώς θα ντυθεί ένα παιδί όταν θα πάει στην εκκλησία, αλλιώς θα ντυθεί ένα παιδί όταν θα βγει για ένα καφέ ή για μια βόλτα με τους φίλους του, αλλιώς θα ντυθεί σε ένα πάρτι και αλλιώς θα ντυθεί σε μεγαλύτερη ηλικία όταν θα βγουν το βράδυ. Επομένως οι γονείς πρέπει να είναι καθοδηγητές στα παιδιά, πρέπει να τους εξηγήσουν ότι το ντύσιμό μας παρουσιάζεται ανάλογα την περίσταση...».

Ορισμένοι συμμετέχοντες, φαίνεται να ταυτίζουν το ακατάλληλο ντύσιμο των μαθητών με το προκλητικό ντύσιμο και γι' αυτούς ο περιορισμός προκλητικών εμφανίσεων στον χώρο του σχολείου αποτελεί έναν σημαντικό λόγο για την οριοθέτηση της σχολικής ενδυμασίας. Όπως υποστηρίζουν:

- ΣΥΝ. 3 «...Νομίζω πως ναι, πρέπει να υπάρχουν όρια. Γιατί κάθε, ας πούμε, εκδήλωση, μάθημα, οτιδήποτε, θα πρέπει να συνοδεύεται και από την κατάλληλη ενδυμασία. Δηλαδή δεν μπορούμε να πάμε σε μια σχολική γιορτή ντυμένοι με κάτι πολύ προκλητικό ή κάτι πάρα πολύ χύμα».
- ΣΥΝ. 7 «...Εννοείται ότι πρέπει να υπάρχουν. Δεν μπορούν οι παιδιά να πηγαίνουν όπως θέλουν, να είναι γυμνές και να πηγαίνουν σχολείο. Μέσα σε εισαγωγικά γυμνές, έτσι».
- ΣΥΝ. 8 «Όρια, εντάξει. Θεωρώ ότι, ας πούμε, εντάξει. Υπάρχει ένας κώδικας σε όλα αυτά, μέσα στην κοινωνία μας. Δηλαδή, δεν μπορείς να πας με μαγιό στο σχολείο...».
- ΣΥΝ. 11 «... δεν υπάρχει ένα όριο να πεις ότι ξέρεις τι, να υπάρχει σεβασμός, να μην φορέσω πολύ κοντό σορτσάκι, να μην φαίνεται το πόδι μέχρι πάνω, να μην βάλω τη μπλούζα τη κοντή το μπουστάκι, κλπ. Δηλαδή δεν υπάρχει μια αξιοπρέπεια, ένας σεβασμός...».

Δύο συνεντευξιαζόμενοι διευκρινίζουν ότι, γι' αυτούς η οριοθέτηση της ενδυμασίας των μαθητών είναι κατανοητή και ωφέλιμη όταν αφορά τη θέσπιση ενός κώδικα ενδυμασίας ή διαφορετικά ορισμένων κανόνων οι οποίοι θα τη διέπουν και όχι στην θέσπιση μιας αυστηρά ομοιομορφης στολής. Ένας, μάλιστα, σημειώνει:

- ΣΥΝ. 9 «Προφανώς, προφανώς. Αυτό είναι μόνο σίγουρο. Τώρα, εάν είναι ομοιογενές ένα πράγμα ή απλά υπάρχουν κάποιοι κανόνες, εγώ αναφέρομαι μόνο στην ένδυση. Δηλαδή, το ότι να αποβληθεί ένα παιδί γιατί φοράει σκουλαρίκι, γιατί έχει ένα τατουάζ. Μιλάω για μεγαλύτερα παιδιά. Ή οτιδήποτε, όχι. Το θεωρώ λίγο τραβηγμένο για την εποχή μας. Δεν είμαστε στο 60, ούτε στο 70, ούτε στο 80. Η εμφάνιση δεν είναι το καθοριστικό για να χαρακτηρίσουμε ένα παιδί ή έναν άνθρωπο συνολικά. Το να σεβόμαστε όμως το χώρο και να μην προκαλούμε είναι άλλη ιστορία. Δηλαδή, έχω την ειδοποιό διαφορά εκεί, εγώ».

Ο ερωτηθείς ο οποίος σε αντίθεση με τους υπόλοιπους συμμετέχοντες εξέφρασε την πεποίθηση ότι, δεν πρέπει να υπάρχουν όρια στο ντύσιμο των μαθητών υποστηρίζει ότι κάτι τέτοιο θα καταπίεζε την ελευθερία έκφρασης των μαθητών αλλά και θα μεγέθυνε στερεότυπα, όπως, επί παραδείγματι, τα έμφυλα στερεότυπα, τα οποία εξακολουθούν και σήμερα να περιορίζουν τις ενδυματολογικές επιλογές του ατόμου. Όπως αναφέρει:

- ΣΥΝ. 4 «...Όχι, δεν θεωρώ ότι πρέπει να υπάρχουν όρια. Είναι ότι... Εντάξει, σίγουρα κάθε παιδί, γιατί όλα είναι παιδιά, όταν μιλάμε για το δημοτικό, μπορεί να φοράει ό,τι θέλει. Και το αγοράκι και τα κοριτσάκια, δηλαδή. Δηλαδή, ούτε στα χρώματα θα πρέπει να υπάρχει κάποια διαφοροποίηση, ούτε θα με πείραζε αν ένα αγοράκι και φορούσε, σωστά, ένα ρούχο που μπορεί από κάποιον να θεωρείται λίγο πιο θηλυκό, σε εισαγωγικά, κάτι πιο κοριτσίστικο, για παράδειγμα, ένα χρώμα το οποίο μπορεί να παραπέμπει σε κορίτσια. Θεωρώ ότι τα χρώματα και ο διαχωρισμός, είναι στερεότυπο. Οπότε, θεωρώ ότι το κάθε παιδάκι και ο κάθε άνθρωπος, μπορεί να φοράει ό,τι θέλει και το εκφράζει και το κάνει να αισθάνεται χαρούμενος και άνετος με αυτό που φοράει και να του αρέσει γενικότερα».

Τέλος, μια εκ των συμμετεχόντων εκφράζει την άποψη ότι, τα όρια στο ντύσιμο των μαθητών, μπορούν να επιτευχθούν έμμεσα μέσω της σωστής καθοδήγησης η οποία, θα τους επιτρέψει να αντιληφθούν τη σημασία και τον ρόλο της ένδυσης στη ζωή τους. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει:

- ΣΥΝ. 12: «... Καταρχάς, θεωρώ ότι χρειάζονται καθοδήγηση έτσι κι αλλιώς και σε αυτόν τον τομέα. Με την έννοια ότι διαλέγουμε τα ρούχα μας ώστε να νιώθουμε άνετα, ώστε να εκφράζουν κάτι από τη προσωπικότητά μας, ώστε να μπορούν να ανταποκρίνονται στο οικονομικό μας επίπεδο και όπως σε όλους τους τομείς...δεν πρέπει να συγκρινόμαστε... έχει να κάνει με το τι μπορώ εγώ να έχω και τι μου αρέσει...».

Εν συνεχεία, οι συνεντευξιαζόμενοι κλήθηκαν να καταθέσουν τις απόψεις τους σχετικά με το εάν, η σχολική ενδυμασία αποτελεί μέσο αναπαραγωγής ή/και διαμόρφωσης ταξικών διαφορών. Με εξαίρεση μια εκπαιδευτικό, η οποία δεν θεωρεί ότι το διαφορετικό ντύσιμο στα παιδιά είναι ικανό να αναδείξει τις μεταξύ τους κοινωνικοοικονομικές διαφορές, οι υπόλοιποι συμμετέχοντες υποστηρίζουν ότι αυτό συμβαίνει και μάλιστα αναδύεται πλέον μέσω του υψηλού κόστους και της επωνυμίας των ενδυμάτων και όχι τόσο εξαιτίας της πληθώρας ενδυμάτων που ενδεχομένως διαθέτει ο μαθητής. Ενδεικτικές είναι οι τοποθετήσεις που παρατίθενται παρακάτω:

- ΣΥΝ. 4 «...Αν όμως οι γονείς τους, για παράδειγμα, δίνουν πολύ μεγάλη αξία στην ενδυμασία των παιδιών τους και, για παράδειγμα, αν ένα ρούχο είναι πολύ ακριβό, το τονίζουν πολύ, το περνάνε στα παιδιά τους ότι πρέπει να αγοράζουν ακριβά ρούχα, τότε και τα παιδιά μαθαίνουν και μπορεί, αντίστοιχα, οι γονείς

των παιδιών αυτών χαρακτηρίζουν και σχολιάζουν μπροστά στα παιδιά ή μαζί με τα παιδιά, τα ρούχα άλλων παιδιών, τα οποία μπορεί να είναι πιο... να μην είναι μάρκες ή μπορεί να είναι πιο οικονομικά ή όχι τόσο καλής ποιότητας. Αυτό θεωρώ ότι είναι κάτι το οποίο βάζει τα παιδιά, σε μια διαδικασία και σε μία σκέψη και μπορεί μετά να επέρθει ένας διαχωρισμός στο σχολείο και κάποια παιδιά, για παράδειγμα, να κοροϊδεύουν, κάποια άλλα παιδιά για τα ρούχα που φοράνε...».

- ΣΥΝ. 5 «...θα σου αναφέρω ένα περιστατικό..., «Μαμά, έχουν πολλά λεφτά αυτοί, ναι». Του λέω, «Ξέρω ότι είναι καλά οικονομικά, αλλά πως το κατάλαβες». Και μου λέει, «Είδα, τα παπούτσια που φορούσαν οι κόρες της έκαναν τόσα». Μου λέει, «Αυτά έκαναν τόσα, η τσάντα που είχε η κυρία έκανε τόσα». ... Και σου τα λέει, «Δημιουργείται κάτι». Τώρα, αν μου πεις «ταξική διαφορά», τι δημιουργείται πάντως, φαντάζομαι από τόσο πρώιμες ηλικίες, τα παρατηρούν, τα βλέπουν, τα εντοπίζουν, και δημιουργείται, ξέρω εγώ, μία εικόνα του ατόμου από πίσω».
- ΣΥΝ. 11 «...σίγουρα. Είναι όλα το ίδιο πλέον. Όλα φοράνε μάρκες, όλα έχουν ακριβό κινητό. Το παιδάκι που έχουν οικονομικές δυσκολίες οι δικοί του και δεν έχει όλα τα παραπάνω ξεχωρίζει, κάνει μπαμ καθώς όλα είναι ίδια πλέον...».
- ΣΥΝ. 16 «...Το βλέπω από την εμπειρία μου ως δασκάλα από το 16 χρόνια, ότι τα παιδιά που είναι πιο εύπορα φορούν πιο περισσότερες μάρκες και τις επιδεικνύουν στα υπόλοιπα παιδιά που μπορεί να φοράνε κάτι το οποίο να είναι ανώνυμης μόδας. Θεωρώ ότι δημιουργούνται ταξικές διαφορές...».

Τρεις συμμετέχοντες οι οποίοι συμφωνούν απόλυτα με την παραδοχή ότι η ενδυμασία μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο ανάδειξης των ταξικών διαφορών μεταξύ των μαθητών επισημαίνουν τον σημαντικό ρόλο της διαπαιδαγώγησης των μαθητών, της μεταλαμπάδευσης αξιών και ηθικών αρχών βάσει των οποίων θα είναι σε θέση να αντιληφθούν ότι το ρούχο δεν σηματοδοτεί τον χαρακτήρα του ατόμου και ούτε βεβαίως θα πρέπει να σηματοδοτεί τη συμπεριφορά του. Ειδικότερα, δύο συμμετέχοντες τοποθετούνται ως εξής:

- ΣΥΝ. 4 «Αυτό θεωρώ ότι το κάνει ο άνθρωπος που φοράει το ρούχο. Μπορεί, ας πούμε, να το κάνει αυτό και όχι το ίδιο το ρούχο καθ' αυτό. Δηλαδή, θεωρώ ότι είναι λίγο πιο βαθύτερο. Για παράδειγμα, αν ένα παιδί, γιατί μιλάμε τώρα για παιδιά, φοράει συγκεκριμένες μάρκες και έχει μάθει και ξέρει, γιατί τα παιδιά δεν

αγοράζουν τα μικρούλια, δεν αγοράζουν τα ίδια τα ρούχα τους, δεν χρειάζεται καν να ξέρουν το κόστος που μπορεί να έχει ένα μπλουζάκι ή μάρκα, τι μπορεί να πρεσβεύει...»

- ΣΥΝ. 8 «...Το θέμα είναι ότι εσύ πρέπει να φτιάξεις το παιδί σου, ήδη από το δημοτικό, που ξεκινά να γίνεται η ταυτότητά σου αυτό το πράγμα, γιατί το παιδί ασχολείται με την εξωτερική του εμφάνιση σε αυτή την ηλικία, ούτως ώστε να μην το βλέπει ως ότι είναι κάτι αρνητικό όταν ένα άλλο παιδί δεν έχει το αντίστοιχο ντύσιμο. Και αντίστοιχα όταν ένα άλλο παιδί το κοροϊδεύει, για το ντύσιμό του, γιατί μπορεί να μην είσαι καλά οικονομικά, το παιδί αυτό να έχει χτίσει γερές βάσεις μέσα του, ώστε να μην τον επηρεάζει αυτό το πράγμα».

Μια εκπαιδευτικός επισημαίνει ότι, στον χώρο του σχολείου είναι έντονες πέραν των κοινωνικοοικονομικών, και οι έμφυλες διαφορές, ενώ, τέλος, η κοινωνική λειτουργός που συμμετείχε στην έρευνα υποστηρίζει ότι η δωρεάν παροχή ορισμένων, έστω, ειδών ένδυσης από το σχολείο, κοινών για όλους τους μαθητές, θα μπορούσε να συμβάλει στον περιορισμό της αναπαραγωγής των ταξικών διαφορών. Πιο συγκεκριμένα:

- ΣΥΝ. 16 «...Έμφυλες διαφορές δημιουργούνται σίγουρα, γιατί είμαστε πάλι στο 2025, υπάρχουν και τα τρανς άτομα, υπάρχουν και τα άτομα που είναι ομοφυλόφιλα, υπάρχουν και τα άτομα σε διάφορες κοινωνικές διαβαθμίσεις ως προς την ετερότητα με το άλλο φύλο. Επομένως, θεωρώ ότι ναι, υπάρχει αυτό στη σημερινή εποχή, μιλώντας για την Ελλάδα, το βλέπω και στα σχολεία, το βλέπω να υφίσταται τα περισσότερα χρόνια...».
- ΣΥΝ. 1 «...δεν μπορούμε να κρίνουμε έναν άνθρωπο πόσο ακριβά ρούχα ή παπούτσια φοράει. Δεν μπορούμε να κρίνουμε μια ολόκληρη προσωπικότητα. Οπότε φυσικά και με ενοχλεί και γι' αυτόν τον λόγο σαν ιδέα θα μου άρεσε να παρέχονταν από το σχολείο κάποια ρούχα».

Προκειμένου μαζί με τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα να καταγραφούν και οι προσωπικές τους εμπειρίες σε ένα ζήτημα τόσο σημαντικό όσο ο ρόλος της ενδυμασίας στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων, κλήθηκαν στη συνέχεια να περιγράψουν, εφόσον είχαν βιώσει οι ίδιοι ή κάποιος άλλος τους είχε αφηγηθεί, κάποιο περιστατικό διάκρισης λόγω ενδυματολογικών επιλογών.

Η κοινωνική λειτουργός που συμμετέχει στην έρευνα, ανέφερε ότι, κατά το παρελθόν που εργαζόταν σε ειδικό σχολείο είχε έρθει αντιμέτωπη με ένα περιστατικό

χλευασμού ενός κοριτσιού επειδή το ρούχο που φορούσε δεν αντιστοιχούσε στο μέγεθός της, ενώ ένας εκπαιδευτικός από εκείνους που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφερε ότι βρέθηκε μπροστά σε περιστατικό έντονου αρνητικού σχολιασμού ενός παιδιού επειδή τα παπούτσια του ήταν πολυφορεμένα και δεν ήταν επώνυμα. Η κοινωνική λειτουργός ανέφερε το ζήτημα στον φροντιστή του παιδιού προτείνοντας να της προσφέρουν ένα νέο ένδυμα από αυτά που το σχολείο διέθετε, ενώ ο εκπαιδευτικός είχε μια εποικοδομητική συζήτηση τόσο με τους γονείς του παιδιού που σχολιάστηκε όσο και τους γονείς των παιδιών που του συμπεριφέρθηκαν άδικα και προσβλητικά. Ειδικότερα αναφέρουν:

- ΣΥΝ.1 «...έτυχε μια φορά ένα κοριτσάκι που ήρθε με σχισμένο καλσόν του ερχότανε μικρό και φαινότανε και το κορόιδευαν από το διπλανό σχολείο... Πρότεινα στους φροντιστές του σχολείου. Υπάρχουν και φροντιστές που έχουν την αρμοδιότητα να αλλάζουν τα παιδιά. Και εφόσον υπήρχανε ρούχα, αλλάξαμε το παιδί και βάλουμε ένα κολανάκι».
- ΣΥΝ. 2 «.... Έγιναν κάποια πολύ αρνητικά σχόλια για τα παπούτσια ενός παιδιού, το οποίο ο παιδί, όντως, φορούσε τα ίδια παπούτσια πολύ καιρό, δεν ήταν κάποια μάρκα, ήταν κάποιο παπούτσι, τέλος πάντων δεν γνωρίζω... οι γονείς των παιδιών που δέχτηκαν τέλος πάντων μπουλινγκ και οι γονείς των παιδιών που έκαναν στο παιδί ήταν πολύ θετικοί ο καθένας από την πλευρά του».

Μια δασκάλα που αυτή τη στιγμή εργάζεται σε Μη Κυβερνητική Οργάνωση ως δασκάλα ελληνικής γλώσσας, σημειώνει ότι ενώ στο δημοτικό δεν έχει διαπιστώσει έντονες διακρίσεις μεταξύ των μαθητών, σε ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης, όπως στο γυμνάσιο και στο λύκειο, τα περιστατικά χλευασμού λόγω των ενδυματολογικών επιλογών είναι συχνά και πολλές φορές στις αιτίες συμπεριλαμβάνονται πέραν της ένδυσης, η διαφορετικότητα ως προς την καταγωγή, το πολιτισμικό υπόβαθρο, τη γλώσσα ομιλίας, κ.ο.κ..

- ΣΥΝ. 4 «...μπορεί να μην είχαν κάθε μέρα να φορούσαν καινούργια ρούχα ή τα ρούχα που μπορεί να μην ήτανε μάρκες, αλλά πραγματικά έβλεπα ότι στα παιδιά του δημοτικού δεν υπήρχε διαχωρισμός Παρ' όλα αυτά, όσο μεγάλωνε η βαθμίδα εκπαίδευσης, θυμάμαι για παράδειγμα παιδιά του γυμνασίου και του λυκείου, τα οποία δεν ήθελαν να πάνε στο σχολείο γιατί αντίστοιχα συμμαθητές τους από την Ελλάδα για παράδειγμα, τους κορόιδευαν όχι μόνο όμως για τα

ρούχα τους, υπήρχαν βασικά σχόλια και για τα ρούχα τους και για το κινητό τους, αλλά γενικότερα και για την χώρα τους και για τη γλώσσα που μιλούσαν».

Αξίζει να επισημανθούν τα λεγόμενα μιας μητέρας σύμφωνα με τα οποία ο κοινωνικός της περίγυρος επιμένει να εστιάζει στην κριτική της ένδυσης των μαθητών βάσει του φύλου τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει:

- *ΣΥΝ. 12: «Ναι έχω ακούσει πάρα πολλά και σε σχέση με το αγορίστικο – κοριτσίστικο κλπ... Έχω ακούσει στον κύκλο μου να λένε γονείς δεν γίνεται να φοράει συνέχεια φόρμες το κορίτσι... επίσης τα χρώματα τα οποία τα κρίνουν ειδικά στα αγόρια, το ροζ σίγουρα, το κόκκινο πάει κι έρχεται...τα οποία χρώματα για μένα φύλο δεν έχουν».*

Μια άλλη εκπαιδευτικός περιγράφει, εν συντομία, συγκεκριμένο περιστατικό διάκρισης λόγω ενδυματολογικών επιλογών στο οποίο ήταν παρούσα και εστιάζει στις περιορισμένες δυνατότητες που έχουν οι εκπαιδευτικοί να επιβάλλουν την οποιαδήποτε ποινή σε όσους μαθητές συμπεριφέρονται ανάρμοστα και ως εκ τούτου την αδυναμία αποτελεσματικής αντιμετώπισης παρόμοιων ζητημάτων. Σύμφωνα με όσα αφηγείται:

- *ΣΥΝ. 15: «...για το περιστατικό που ήμουν εγώ μπροστά με τα παιδάκια τα Ρομά που τα κοροΐδευαν, τέλος πάντων, για τα ρούχα τους που ήταν εκείνη την ημέρα νομίζω ήταν λερωμένα. Εγώ έκανα απλά την παρατήρηση αυτή, ότι δεν κρίνουμε τι φοράει ο άλλος, ότι καθένας έχει το δικό του στυλ και φοράει ό,τι θέλει και νιώθει άνετα... Δεν μπορούσα να κάνω πολλά πράγματα. Έκανα μόνο παρατήρηση, είπα ότι δεν είναι σωστό να κρίνουμε το τι φοράει άλλος και δεν μας ενδιαφέρει η ενδυμασία. Αλλά δεν μπορεί να γίνει κάτι άλλο, δηλαδή δεν μπορώ να επιβάλλω κάποια ποινή... είναι πολλές οι κυρώσεις που υπάρχουν, από σύλλογο, από την ΕΔΙ, από ό,τι θέλετε εσείς, από τους γονείς κυρίως».*

Τέλος, εκπαιδευτικός με προϋπηρεσία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση μεγαλύτερη από 15 χρόνια αναφέρει ότι τα περιστατικά διάκρισης στα οποία ήταν παρούσα και τα οποία συσχετιζόνταν με την ενδυμασία αφορούσαν φαινόμενα επίδειξης μαθητών που υπερείχαν κοινωνικοοικονομικά και είχαν τη δυνατότητα να ντύνονται καθημερινά με επώνυμα ρούχα και όχι φαινόμενα χλευασμού των μαθητών χαμηλότερων κοινωνικοοικονομικά τάξεων.

- *ΣΥΝ. 16: «...Δεν έχουν βρεθεί σε τέτοιο περιστατικό, μόνο μπροστά σε περιστατικό επιδεκτικότητας έχω βρεθεί, αλλά σε ελαφρά μορφή ... υπήρξε μια*

δυσαρέσκεια από τα υπόλοιπα παιδιά και ίσως μια προσβλητική συμπεριφορά από το παιδί...».

Σε συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης, οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα, κλήθηκαν να αναφέρουν αν έχει χρειαστεί να διαχειριστούν τα παράπονα κάποιου γονέα για τις ενδυματολογικές επιλογές συγκεκριμένου μαθητή ή μαθήτριας και αν όχι, να αναφέρουν με ποιον τρόπο θα αντιμετώπιζαν τέτοιους είδους περιστατικά. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι, από τους εννέα εκπαιδευτικούς που αναφέρθηκαν στο εν λόγω ζήτημα, οι πέντε συσχέτισαν τα παράπονα των γονέων με το προκλητικό ντύσιμο και δύο από αυτούς υπεραμύνθηκαν της άποψης ότι, ο χαρακτηρισμός «προκλητικό» όταν προσδιορίζει το ντύσιμο παιδιών είναι τουλάχιστον ακατάλληλος. Μια εκπαιδευτικός ειδικότερα εξηγεί ότι αυτό που για ορισμένους θεωρείται προκλητικό αποτελεί στυλ και μάλιστα στυλ που χαρακτηρίζει την ψυχολογία παιδιών που βιώνουν τα αναπτυξιακά στάδια της προεφηβείας και της εφηβείας. Ενδεικτικά παρατίθενται τα παρακάτω :

- ΣΥΝ. 1: *«...Καταρχάς, δεν θεωρώ ότι υπάρχει προκλητικό ντύσιμο όταν μιλάμε για παιδιά...».*
- ΣΥΝ. 4: *«... Αλλά πάνω από όλα θα υπερασπιστώ το παιδί γιατί δεν πιστεύω ότι μπορεί να έχει ένα πιο προκλητικό ντύσιμο ένα παιδί...»*
- ΣΥΝ. 3: *«...Απλά μου έχει τύχει με συνάδελφο σε ένα σχολείο, που μάλιστα ήταν εκπαιδευτικός γυμνάστρια, να κάνει παρατήρηση σε μία μαθήτρια της Πέμπτης Δημοτικού, ήταν τότε, ... για το προκλητικό ντύσιμο που είχε. Φορούσε ένα πολύ κοντό σόρτς και μία μπλούζα, έτσι αυτές τις crop-top, ... που θεωρούσε η γυμνάστρια ότι ήταν λίγο προκλητική και για την ηλικία αλλά και για το μάθημα στο οποίο έπρεπε να ανταποκριθεί... νομίζω ότι αυτό το στυλ χαρακτηρίζει τα παιδιά της προεφηβείας και της εφηβείας».*

Ένας εκπαιδευτικός καταθέτει την προσωπική του εμπειρία και αποκαλύπτει ότι είχε δεχθεί ο ίδιος παρατήρηση από τον διευθυντή του και είχε επίσης, αποτελέσει αντικείμενο σχολιασμού από γονέα, για την επιλογή του να φορά συγκεκριμένο αξεσουάρ. Όπως παραστατικά αναφέρει:

- ΣΥΝ. 2: *«...Είχα δεχτεί, δηλαδή, και από το διευθυντή μου, τότε, μου είχε πει «Βγάλε το σκουλαρίκι», από την πρώτη χρονιά που το βλέπεις, δεν ήταν και πολύ μακριά, ήταν 2010. Όπως και πέρυσι, στο σχολείο που πήγα, μια μητέρα, το*

έμαθα από άλλη δασκάλα, που ήταν φίλη μου, είπε χαρακτηριστικά, «τί δάσκαλος είναι αυτός με το σκουλαρίκι!!!».

Ως προς τον τρόπο διαχείρισης παραπόνων που αφορούν στις ενδυματολογικές επιλογές των μαθητών οι εκπαιδευτικοί σε αρκετές περιπτώσεις προέκριναν τη συζήτηση, την ανταλλαγή απόψεων και τον διάλογο χωρίς να παραλείψουν να σημειώσουν ότι ο τρόπος που ντύνεται ένας μαθητής δεν θα πρέπει να αφορά έναν άλλον γονιό πέραν του δικού του. Χαρακτηριστικά αναφέρουν:

- *ΣΥΝ. 4 : «...θα άκουγα μεν τον γονιό τι είχε να μου πει, αλλά θα έθετα σίγουρα τα όρια μου και θα προστάτευα τον μαθητή ή τη μαθήτριά μου, και ανάλογα την περίπτωση, γιατί γενικότερα δεν θα μου άρεσε κανένας γονιός να μου κάνει σχόλια για κανέναν μαθητή μου ούτε για την ενδυμασία του, ούτε για τη συμπεριφορά του, ενώ ένας γονιός ο οποίος δεν είναι ο γονέας του παιδιού, δεν τον αφορά...».*
- *ΣΥΝ. 5 : «Θα του έλεγα πως δεν είναι δουλειά σου. Δεν είναι δουλειά σου το πώς θα είναι. Εντάξει, η άποψή μου είναι αυτή. Ότι καλό είναι να ασχολούμαστε με τα δικά μας παιδιά. Παρόλο αυτά, δεν έχει κανένας γονέας, κανένα δικαίωμα να ασχολείται με το τι θα κάνει κάποιος άλλος...».*

Ένας εκπαιδευτικός αναφέρεται σε ένα πραγματικό περιστατικό όπου, εκπαιδευτικός παραπονέθηκε για το ντύσιμο μαθητή και ένας άλλος καταθέτει την προσωπική του άποψη για το πώς υποθετικά θα αντιμετώπιζε ο ίδιος έναν εκπαιδευτικό που θα έκρινε την ενδυμασία του παιδιού του. Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις τους:

- *ΣΥΝ. 3: «...νομίζω ότι θα μπορούσε το σχόλιο να έχει αποφευχθεί από την εκπαιδευτικό, να μην μπει καν στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή να μην κάνει την αρχή και να δημιουργήσει μια τέτοια αντιπαράθεση».*
- *ΣΥΝ. 8: «.... Και για έναν εκπαιδευτικό, αν το έκανε νομίζω ότι θα πήγαινα στον διευθυντή. Αν κάποιος ήταν επιθετικός απέναντί μου για τον τρόπο που ντύνεται το παιδί μου. Το θεωρώ για έναν εκπαιδευτικό που έχει διαβάσει, υπάρχει μια παιδεία πιο πίσω και ένα background που δεν μπορεί να έχει τέτοιες απόψεις. Και αν έχει θα πρέπει να το συζητήσω με κάποιον ανώτερό του».*

Ένας εκπαιδευτικός, τέλος, με αφορμή το εν λόγω ερώτημα, επισημαίνει ότι, παράπονα, σχόλια ή κριτική που αφορούν στην ενδυμασία των παιδιών καλό θα ήταν να αποφεύγονται καθώς προκαλούν σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχολογία τους και κατ'

επέκταση στην αυτοεικόνα και εν τέλει, στη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους.

Όπως επισημαίνει:

- ΣΥΝ. 5: «...έχει κοινωνικές συνέπειες και προεκτάσεις για το ίδιο το παιδί. Δηλαδή, θα αρχίσουν να το σχολιάζουν, θα δίνουν μια λανθασμένη εντύπωση στον κύκλο, είτε αυτό είναι των συνομηλίκων ή των γονέων των συνομηλίκων του και δημιουργείται μια κατάσταση που δεν είναι ωφέλιμη προς το ίδιο το άτομο, προς το παιδάκι...».

Στη συνέχεια της συνέντευξης, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αναφέρουν εάν έχουν παρατηρήσει μεταξύ των μαθητών περιστατικά εκφοβισμού ή χλευασμού εξαιτίας της μαθητικής τους περιβολής. Είναι χαρακτηριστικό ότι, εννέα ερωτηθέντες απάντησαν αρνητικά και οι ερμηνείες που αποδόθηκαν για την απουσία περιστατικών bullying αφορούσαν:

- στις στενές σχέσεις των κατοίκων με την τοπική κοινότητα και τον τρόπο διαπαιδαγώγησης των παιδιών από τις οικογένειες τους,
 - ΣΥΝ. 3: «Όχι, όχι, όχι. Κανένα παιδί. Απολύτως κανένα. Και μάλιστα στο σχολείο αυτό που εργαζόμουν, επειδή έτυχε να είχε και μια εμποροπανήγυρη κάποια στιγμή εκεί σε ένα διπλανό χωριό, πολλά παιδιά μάλιστα βρέθηκαν εκεί και αγόρασαν αθλητικά παπούτσια που δεν ήταν αυθεντικά των εταιριών, αλλά δεν ακούστηκε ποτέ το παραμικρό σχόλιο. Ίσως έχει να κάνει και με την τοπική κοινότητα και με το πώς διαχειρίζονται οι οικογένειες και οι μαθητές αλλά και οι εκπαιδευτικοί τέτοιες διακρίσεις και καταστάσεις»,
- στη μικρή ηλικία των μαθητών,
 - ΣΥΝ. 4: «Όχι, η αλήθεια είναι πως επειδή ήταν μια μικρή τάξη, ήταν δευτέρα δημοτικού. Δεν ξέρω τι μπορεί να γίνει με τις μεγαλύτερες τάξεις»,
 - ΣΥΝ. 8: «Δεν μου έχει πει να της έχει πει κάποιος κάτι για το ντύσιμο της ακόμη. Είναι, νομίζω, πολύ μικρά πρώτη δημοτικού»,
- στον μικρό μαθητικό πληθυσμό του σχολείου και στις σχέσεις εμπιστοσύνης των οικογενειών με την εκπαιδευτική κοινότητα,
 - ΣΥΝ. 9: «...Όχι, γιατί μένουμε σε ένα μέρος που το σχολείο των παιδιών δημοτικού είναι 85 παιδιά. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί σε πολύ μεγάλα

σχολεία, απρόσωπα κλπ... εμείς εδώ πέρα είμαστε μια πολύ μεγάλη οικογένεια με ότι αυτό συνεπάγεται».

- στους ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς των μαθητών της τάξης
 - ΣΥΝ. 11: *«Δεν μου έχει τύχει μέχρι στιγμής. Είναι αγαπημένη τάξη».*

Μια εκπαιδευτικός που απάντησε ότι έχει διαπιστώσει bullying απέναντι σε ένα κοριτσάκι για το ντύσιμό του, τόνισε ότι, όπως και σε πολλές ακόμη περιπτώσεις, οι μαθητές που αρέσκονται σε συμπεριφορές χλευασμού δικαιολογούν τις πράξεις τους υποτιμώντας τη σοβαρότητά τους και αγνοώντας τον αντίκτυπο που αυτές επιφέρουν στον ψυχοσυναισθηματικό κόσμο του παιδιού. Χαρακτηριστικά σημειώνει:

- ΣΥΝ. 2: *«...Το θεωρώ πολύ βαθύ αυτό το πράγμα. Τα ίδια τα παιδιά εξήγησαν ότι πλάκα κάναμε, ή έτσι κάναμε, ή ήταν πολύ χαρακτηριστικό, ή δεν τον πειράζει. Δηλαδή, πάντα προσπαθούσαν να το απλοποιήσουν ότι ναι, εμείς έτσι κάνουμε, τέτοια λέμε. Όχι, δεν θεωρώ ότι είναι τόσο απλό, του στυλ βαρέθηκα και τώρα θα κάνω αυτό ή θα πω το άλλο. Εγώ θεωρώ ότι έχει μεγάλο βάθος όλο αυτό ψυχοσυναισθηματικό...είναι σημαντικό για όλα αυτά τα παιδιά, τα οποία προσπαθούν να καλύψουν, αλλά και να... με το να επιβληθούν σε άλλους συμμαθητές...».*

Μια μητέρα της οποίας ούτε το παιδί της έχει δεχθεί bullying ούτε της έχει μεταφέρει να έχει σημειωθεί κάποιο τέτοιο περιστατικό στο σχολείο όπου φοιτά, αφορμώμενη από τη συγκεκριμένη ερώτηση, επισημαίνει ότι, τα παιδιά εκφράζουν την επιθυμία να ανήκουν σε μια ομάδα και η απόκτηση κοινών υλικών αγαθών, από τα σχολικά είδη έως την ένδυση, αποτελεί έναν συνήθη τρόπο για να ικανοποιήσουν αυτή τους την ανάγκη. Υπονοεί, επίσης, ότι ένα παιδί που για διάφορους λόγους, άλλοτε οικονομικούς, άλλοτε πολιτισμικούς, κ.ο.κ., δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε αυτή τη συνθήκη, είτε απλά δεν εντάσσεται στην ομάδα, είτε ακόμη χειρότερα, μπορεί να υποστεί bullying. Σύμφωνα με τα λεγόμενά της, λοιπόν:

- ΣΥΝ. 8: *«...Τώρα όμως που πάει στο Δημοτικό και βλέπει τα άλλα κοριτσάκια που φοράνε όλες αυτά τα ακουστικά, τα ωραία, μου ζήτησε και αυτήν για να νιώσει ότι ανήκει και αυτήν στην ίδια ομάδα και της τα πήρα...».*

Δεν είναι τυχαίο ότι, μια άλλη μητέρα που αναφέρεται στην εκδήλωση έντονου ανταγωνισμού μεταξύ των μαθητών και ειδικότερα μεταξύ των μαθητριών, υποστηρίζει ότι αυτός αναδύεται εξαιτίας της ανάγκης τους να ανήκουν στην ίδια παρέα. Χαρακτηριστικά σημειώνει:

- ΣΥΝ. 10: «...γενικά υπάρχει ανταγωνισμός ειδικά μεταξύ των κοριτσιών, εσύ έχεις αυτή τη μπλούζα, θα την πάρω κι εγώ! Πάρε κι εσύ αυτή τη μπλούζα για να είμαστε όλες μαζί μια παρέα, να έχουμε την ίδια μπλούζα, Και αυτό συμβαίνει και με τις κασετίνες και τα μολύβια. Για να είμαστε κολλητές φίλες πρέπει να έχουμε τα ίδια».

Μια εκπαιδευτικός, τέλος, αναφέρεται σε περιστατικό εκφοβισμού μαθήτριας εξαιτίας των ενδυματολογικών της επιλογών και συγκεκριμένα, εξαιτίας του ότι, το ντύσιμό της εθεωρείτο «προκλητικό» με τη διευκρίνιση ότι, αυτό συνέβη την προηγούμενη δεκαετία όπου οι ηθικές αρχές και τα κοινωνικά πρότυπα ήταν περισσότερο αυστηρά. Όπως αναφέρει:

- ΣΥΝ. 16: «...Έχω ακούσει, αλλά πριν από μια δεκαετία που ήταν ακόμα πιο στενά τότε τα κοινωνικά πρότυπα, το οποίο με έβρισκε σύμφωνη να πω την αλήθεια, γιατί ήταν πολύ προκλητικό το ντύσιμο της μαθήτριας. Δεν άρμοζε σε σχολικό χώρο και αυτό με την καθοδήγηση που αναφέρθηκε πριν, θα έπρεπε να υπάρχει από το σπίτι».

Στο ίδιο πλαίσιο με τις τρεις προηγούμενες ερωτήσεις, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς που συμμετείχαν στην έρευνα κλήθηκαν να απαντήσουν κατά πόσο γνωρίζουν περιπτώσεις γονέων, οι οποίοι, παρότι δεν διαθέτουν οικονομική άνεση επιλέγουν να διαθέτουν ένα σημαντικό μέρος των χρημάτων τους για την αγορά επώνυμης ένδυσης στα παιδιά τους. Κλήθηκαν, επίσης, να διατυπώσουν τις σκέψεις τους σχετικά με τους λόγους που πιθανά συμβαίνει αυτό, όπως επίσης και σχετικά με τον τρόπο που η εν λόγω στάση επηρεάζει τους ίδιους και τα παιδιά.

Από τους 17 συμμετέχοντες στους οποίους υποβλήθηκε η εν λόγω ερώτηση μόνο δύο απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν γονείς που, παρότι δεν διαθέτουν το αντίστοιχο οικονομικό υπόβαθρο, αγοράζουν επώνυμα ρούχα στα παιδιά τους στερούμενοι την ικανοποίηση άλλων αναγκών. Οι υπόλοιποι 15 ερωτηθέντες, δηλώνουν ότι γνωρίζουν να συμβαίνει κάτι τέτοιο και μάλιστα τα σχόλια επ' αυτού και οι ερμηνείες που αποδίδουν στη συγκεκριμένη στάση των γονιών αναδύουν σημαντικά ζητήματα, όπως την συσχέτιση της επώνυμης ένδυσης με την εικόνα που σχηματίζει ο φορέας της για τον εαυτό του αλλά και οι άλλοι για τον ίδιο, την ανάγκη των γονέων να προβάλουν την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση αλλά και την πεποίθησή τους ότι, μέσω αυτού του τρόπου αποδεικνύουν έμπρακτα την αγάπη τους στα παιδιά τους. Χαρακτηριστική είναι, επίσης, η θέση ενός εκπαιδευτικού ο οποίος υποστηρίζει ότι

παρότι οι γονείς αντιλαμβάνονται ότι, το να διαθέσουν περισσότερα χρήματα από την πραγματική οικονομική τους δυνατότητα προκειμένου να αγοράσουν στο παιδί τους επώνυμη ένδυση είναι από περιττή κίνηση έως υπερβολή, το πράττουν μόνο και μόνο για να ικανοποιήσουν την επιθυμία του. Συγκεκριμένα σημειώνει:

- ΣΥΝ.2 : «... Και πολλές φορές και εμείς παίρνουμε πράγματα στα παιδιά μας που δεν... Τα χρειάζονται. Και δεν τα χρειάζονται και δεν αντικατοπτρίζουν και το πραγματικό οικονομικό μας υπόβαθρο αλλά το κάνουμε για να ικανοποιήσουμε το παιδί. Αν και προσπαθούμε να κρατήσουμε μια ισορροπία. Πάντως, ναι, έχω συναντήσει αρκετά περιστατικά παιδιών...».

Μια εκπαιδευτικός και μητέρα έχει και η ίδια διαπιστώσει την τάση των γονέων να αγοράζουν για τα παιδιά τους ρούχα, των οποίων το κόστος ξεφεύγει από τις οικονομικές τους δυνατότητες και παρότι παραδέχεται ότι και η ίδια το πράττει, υποστηρίζει ότι δεν πρόκειται για σωστή τακτική πόσο μάλλον για σωστή επένδυση. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

- ΣΥΝ. 5: «Ναι, το πιστεύω ... Παρ' όλα αυτά ακόμη και εγώ, γιατί δεν πιστεύω ότι αξίζει να επενδύσεις χρήματα. ... Εντάξει, μπορώ να τα αγοράζω, όχι ότι μου τρέχουν από τα παντζάκια, αλλά μπορώ να τα αγοράσω αυτά για τα παιδιά μου. Αλλά θα προτιμούσα να μην τα είχα δώσει, αν μπορούσα, γιατί θα έβρισκα εξίσου no-brand προϊόντα. Αλλά, ναι, οι γονείς επενδύουν και δεν είμαι η μόνη...».

Η «κρυφή δύναμη» των ρούχων στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας των μαθητών είναι έκδηλη στα λεγόμενα ενός γονέα, ο οποίος υποστηρίζει ότι, πλέον τα παιδιά θυσιάζουν την ποσότητα και την ποικιλία στα ρούχα τους για χάρη της επωνυμίας, όπως επίσης και στις περιγραφές μιας μητέρας σύμφωνα με την οποία τα παιδιά αισθάνονται τόσο έντονη την ανάγκη ένδυσης με επώνυμα ρούχα ώστε φτάνουν στο σημείο να χειρίζονται ψυχολογικά τους γονείς τους στα εμπορικά καταστήματα προκειμένου να τα αποκτήσουν. Όπως υποστηρίζουν:

- ΣΥΝ. 7: «..., προτιμούν να έχουν ένα κομμάτι επώνυμο και τίποτα άλλο, ενώ δεν έχουν και κάποια οικονομική δυνατότητα, προτιμούν όμως να έχουν ένα παντελόνι, μία μπλούζα, ένα μπουφάν, ένα ζευγάρι παπούτσια, τα οποία όμως να είναι επώνυμα».
- ΣΥΝ. 8: «...έτυχε να μιλήσω με ένα παιδί που δουλεύει σε μαγαζί, είναι υπεύθυνος σε μαγαζί με αθλητικά, και μου έλεγε ότι τα παιδιά κλαίνε στο

ταμείο, πραγματικά, προτιμούν να μην αγοράσουν τίποτα άλλο, αρκεί να έχουν iPhone και north face...».

Ο πρώτος μάλιστα εκ των ανωτέρω ερωτηθέντων, υποστηρίζει ότι, η τάση των γονέων να καταναλώνουν, σε επώνυμα ρούχα των παιδιών τους, περισσότερα από όσα πραγματικά μπορούν έγκειται σε μια έμφυτη αγωνία, προερχόμενη από δικές τους εμπειρίες και προσλαμβάνουσες, να μην λείψει τίποτε στα παιδιά τους, να μην αισθανθούν ότι στερούνται πράγματα που οι συμμαθητές τους έχουν, να μη βιώσουν το αίσθημα της ζήλειας. Στην ίδια λογική, ο δεύτερος εκ των ανωτέρω ερωτηθέντων, αποδίδει την αναντιστοιχία μεταξύ εισοδήματος και εξόδων σε επώνυμα ρούχα των παιδιών, στην ανάγκη των γονέων να τους αποδείξουν τη στοργή, τη φροντίδα και την αγάπη τους. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζουν:

- ΣΥΝ. 7: *«Κοιτάζτε, ναι, σίγουρα,εγώ έχω μια αρχή την οποία την είχα και από τους γονείς μου ... Δεν λέω ότι είμαι αυτό. Απλώς θέλω τα παιδιά μου να έχουν αυτό που δεν μπορούσα να είχα εγώ κάποτε το επώνυμο ή τέλος πάντων αυτό, θέλω τα παιδιά μου να μη ζηλέψουν τίποτα»*
- ΣΥΝ. 8: *«...Οι γονείς το κάνουν, γιατί πραγματικά κάθε γονέας προσπαθεί να προσφέρει ό,τι μπορεί στο παιδί του. Δηλαδή, αν βλέπει ότι το παιδί του έχει τόσο πολύ ανάγκη, θα προτιμήσει να μην πάρει αυτός για να πάρει το παιδί του. Οπότε, θεωρώ ότι οι γονείς το κάνουν από υπερβολική αγάπη...».*

Μια μητέρα, επισημαίνει ότι, η επένδυση των γονέων σε επώνυμα ρούχα των παιδιών τους, καλύπτει την ανούσια επιθυμία των πρώτων για κοινωνική αναγνώριση μέσω της έμμεσης επίδειξης του οικονομικού υποβάθρου και του υλικού τους κεφαλαίου. Η συμμετέχουσα στην έρευνα σχολιάζει, μάλιστα, ότι η ματαιοδοξία των γονέων είναι τόσο έντονη, ώστε δε μπορούν να αντιληφθούν ότι, το να εστιάζουν στην ικανοποίηση μόνο των υλικών αναγκών των παιδιών τους όχι απλά δεν προεξοφλεί την ευτυχία τους, αλλά ενέχει τον κίνδυνο να γίνουν άπληστα και ανικανοποίητα. Βάσει των λεγομένων της:

- ΣΥΝ. 9: *«Φυσικά, εγώ θεωρώ ότι η ματαιοδοξία των γονιών κυρίως περνάει μέσα από αυτό το πράγμα στα παιδιά. Δηλαδή το ότι μπορεί να ντύσεις ένα παιδί με πολύ ακριβά ρούχα, παπούτσια ή να έχει τα άπειρα πράγματα, δεν σημαίνει ότι είναι επιτυχημένο παιδί. Και η λογική, κατά εμέ, είναι να μάθουμε στους ανθρώπους ... να μπορούν και να μοιράζονται και να μπορούν να εκτιμούν αυτά που έχουν. Γιατί ένα παιδί που του τα δίνεις όλα απλόχερα*

...Μακάρι όλοι γονείς να μπορούσαν να το κάνουν. Ευλογία είναι αυτό. Αλλά τα παιδιά που δεν μπορούν, ή τέλος πάντων τους τα δίνεις και τους καλύπτεις μόνο το κομμάτι του φαίνεσθαι, τα κάνεις δυστυχημένα και δυστυχώς δεν τα κάνεις δυστυχημένα παιδιά, τα κάνεις δυστυχημένους ενήλικες. Και διαιωνίζεται αυτό το πράγμα».

Μια μητέρα και μια εκπαιδευτικός υποστηρίζουν ότι, η επιλογή των γονέων να στερούνται την ικανοποίηση άλλων αναγκών προκειμένου να προσφέρουν στα παιδιά τους επώνυμα ρούχα, οφείλεται στην πεποίθησή τους ότι, με αυτόν τον τρόπο τα τελευταία κρίνονται από τους άλλους και γενικά από την κοινωνία θετικά, γίνονται αποδεκτά, εντάσσονται χωρίς προσκόμματα σε ομάδες και εν τέλει κοινωνικοποιούνται πιο εύκολα. Όπως αναφέρουν:

- ΣΥΝ. 14: *«Νομίζω ξεκινάει από τον γονιό και το άγχος του να ενταχθεί το παιδί και να ζήσει κάπως καλύτερα, λίγο πιο μετά ίσως, ότι πχ κάποιος που φοράει μάρκες έχει και πιο καλή αναγνώριση στη κοινωνία ... φυσικά αυτό περνάει στο παιδί ...οπότε το ζητάει μετά και το παιδί».*
- ΣΥΝ. 17: *«Ναι, γιατί πιστεύουν ότι θεωρούν πως μέσα από αυτό τα παιδιά τους θα γίνουν αποδεκτά».*

Μια εκπαιδευτικός, τέλος, με αφορμή την εν λόγω ερώτηση, επισημαίνει την ανάγκη ορισμένων γονέων να προβάλλουν στο σχολείο την καλή οικονομική τους κατάσταση, τόσο μέσω της προσωπικής τους ένδυσης, όσο και μέσω εκείνης των παιδιών τους και τονίζει ότι αυτή η νοοτροπία αφενός, υιοθετείται από τα παιδιά τους και αφετέρου, έχει αρνητικές προεκτάσεις καθώς τονίζει τις κοινωνικές ανισότητες που υπάρχουν και προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα σε όσους μαθητές ανήκουν στις χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Σύμφωνα με τις περιγραφές της:

- ΣΥΝ. 15: *«...Είναι οι μαμάδες γενικά που κυρίως που ελέγχουν τα πράγματα και κατευθύνουν. Είναι κάποιες οι οποίες έρχονται, ας πούμε, πολύ έτσι κομψά ντυμένες, απλά και μόνο για να πάρουν το παιδί τους από το σχολείο. Πολύ υπερπαραγωγή δηλαδή, όχι απλά κομψά.... Και αντίστοιχα έχει κάνει και το παιδάκι της έτσι, θυμάμαι χαρακτηριστική περίπτωση που το παιδάκι είναι πρώτη δημοτικού κιόλας. Και κάθε μέρα σχεδόν είναι και με διαφορετικό συνολάκι ή έχει διαφορετικά πράγματα, ας πούμε, μικρά παιχνιδάκια έτσι και τα φέρνει στο σχολείο. Και τα δίνεις στους άλλους και ζηλεύουν τα άλλα μετά. Τώρα, για ποιον λόγο να το κάνουνε, δεν μπορώ να*

καταλάβω, δεν μπορώ να βρω δηλαδή κάποιον σκοπό που να ντύνεις το παιδάκι σου με μάρκες, ειδικά σε αυτή την ηλικία που είναι παιδί, θα τρέξει, θα λερωθεί, θα τα σκίσει. Δεν μπορώ να το καταλάβω, για να σας το πω».

Στη συνέχεια, σε δύο ερωτήματα παραπλήσια με το προηγούμενο απευθυνόμενα αποκλειστικά στους γονείς, καταγράφονται οι στάσεις και οι συνήθειες τους αναφορικά με τα χρήματα που διαθέτουν στην ένδυση των παιδιών τους, τους λόγους που τους οδηγούν στις σχετικές αποφάσεις και τα κριτήρια στα οποία θεωρούν ότι τα παιδιά τους βασίζονται για την επιλογή των ρούχων τους. Από τις διατυπώσεις τους προκύπτουν ενδιαφέροντα ζητήματα, όπως ότι:

- βασικό κριτήριο για την επιθυμία των παιδιών να ντύνονται με συγκεκριμένα ενδύματα ή ειδικότερα με επώνυμη ένδυση αποτελεί η ανάγκη τους να μιμηθούν παρέες, φίλους και συμμαθητές,
 - ΣΥΝ. 3: *«...Αλλά περισσότεροι επιρροή νομίζω ότι έχουν οι φίλοι, η παρέα, παρά οι γονείς. Δηλαδή δεν νομίζω ότι τα παιδιά πλέον ακούνε τους γονείς στο πώς πρέπει να ντυθούν. Νομίζω ότι η παρέα είναι αυτή που επηρεάζει κατά κύριο λόγο το ντύσιμο του κάθε παιδιού».*
 - ΣΥΝ. 5 : *«...Γιατί όταν βλέπουν ότι η τάδε φίλη ή ο τάδε φίλος το έχει το θέλει και το δικό μου παιδί, και αν έχουμε απορρίψει κάποιες φορές αντιδράνε πλέον...».*
 - ΣΥΝ. 10 : *«...Ξέρω γιατί το έκανε φέτος γιατί έβλεπε όλους τους φίλους του να φοράνε nike και ήταν ο μόνος που δεν φορούσε και τα πήρα γιατί ποτέ δεν μου είχε ξαναζητήσει κάτι στο παρελθόν.*
- οι γονείς προσπαθούν μέσω συζητήσεων να εξηγήσουν στα παιδιά ότι οι οικογενειακές δαπάνες σε ντύσιμο θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις οικονομικές τους δυνατότητες, ότι το ντύσιμο και ειδικότερα το κόστος της ενδυμασίας δεν προσδιορίζει τον άνθρωπο και ότι σκοπός των ενδυμάτων είναι η ικανοποίηση της πραγματικής ανάγκης για ευπρεπή ένδυση και όχι η επίδειξη πολυτέλειας,
 - ΣΥΝ. 5: *«...Εντάξει, γίνονται διαρκώς συζητήσεις και εγώ κάνω διαρκώς συζητήσεις με τα παιδιά μου ότι αυτό θα τα πάρουμε ενδεχομένως ίσως κάποια άλλη στιγμή. Όχι, και το οικονομικό είναι τα χρήματα που θα δώσεις, αλλά και τη στάση τους γενικότερα. Το ότι*

δεν προσδιορίζει τον άνθρωπο, το ντύσιμο και...Εγώ, προσωπικά, δεν το επιλέγω...».

- *ΣΥΝ. 9: «..Με ενδιαφέρει να έχετε καθαρά ρούχα και όχι τρύπια και όχι φθαρμένα ρούχα, από να πάρετε ένα επώνυμο, Οπότε είμαι λίγο κάθετη με αυτά τα πράγματα. Προτιμώ τα παιδιά μου να μάθουν να είναι επαρκή, να είναι επαρκή αλλά όχι στη λογική του λούσου, το παίρνω αυτό γιατί υπάρχει ανάγκη να ντυθούμε. Δεν το παίρνουμε για να το έχουμε... Γιατί τους έχουμε μάθει από μικρά την αυτάρκεια. Δηλαδή, ναι, το έχουμε το παντελόνι, βεβαίως, δεν χρειάζεται να το πάρουμε για να είναι επώνυμο επειδή το φόρεσε αυτός. Εμείς καλύπτουμε την ανάγκη μας με αυτό που έχουμε».*
- *ΣΥΝ. 10: «Έχουμε μιλήσει και έχουμε πει ότι θα πάρουμε αυτά που σαν οικογένεια οικονομικά εμείς μπορούμε να ανταπεξέλθουμε. Μπορούμε να πάρουμε δηλαδή άλλα πιο οικονομικά να είναι παρόμοια. Αυτό που έχω πει πολλές φορές είναι να είμαστε καθαροί και αξιοπρεπείς και να αισθανόμαστε όμορφα μέσα στα ρούχα μας. Δεν μπορούμε όλοι οι γονείς να δίνουμε τόσα λεφτά σε παπούτσια και ρούχα...».*
- *οι γονείς έχουν την πεποίθηση ότι ο τρόπος ένδυσης των παιδιών είναι καθοριστικός στην κοινωνικοποίησή τους.*
 - *ΣΥΝ. 5: «...Παρ' όλα αυτά, επειδή σε αυτή τη διαδικασία των παιδιών, προκειμένου να κοινωνικοποιηθούν, έχουν να αντιμετωπίσουν άπειρες προκλήσεις και πολλές δυσκολίες, αν μπορώ κάπως να τα υποστηρίξω να μην έχουν και αυτό και σιγά-σιγά, ναι, το αγοράζουμε, ...».*
 - *ΣΥΝ. 10: «...Πρέπει να μιλήσεις με το παιδί για τις παρέες του και γενικά προσπαθώ να μιλάω για να καταλαβαίνω αν πράγματι θέλει κάτι γιατί αυτό την κάνει να νιώθει ωραία ή όντως δημιουργεί πρόβλημα στην κοινωνικοποίηση. Αν ήταν αυτό, θα αναγκαζόμουν να το πάρω για να μην νιώθει μειονεκτικά στο σχολείο».*
 - *ΣΥΝ. 16: «...Εξυπηρετεί στο να φαίνεται ο ίδιος πιο δημοφιλής».*

Στην επόμενη ερώτηση, οι γονείς καλούνται να αναφέρουν κατά πόσο τα παιδιά τους επιλέγουν μόνα ή με τη βοήθεια των γονέων τα ρούχα που θα φορέσουν μέσα στη

μέρα. Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους η πλειοψηφία των παιδιών, τόσο παιδιά Δημοτικού όσο και μεγαλύτερα, ακόμη κι αν δέχονται το πρωί να ετοιμάσουν οι μητέρες τους τα ρούχα που θα φορέσουν στο σχολείο, αυτό γίνεται για πρακτικούς λόγους, ως επί το πλείστον, για εξοικονόμηση χρόνου. Αυτό που, σχεδόν όλοι οι γονείς, τονίζουν είναι ότι, τα παιδιά τους έχουν διαμορφώσει άποψη για ό,τι τους αρέσει, σχετικά με την ένδυση, από πολύ μικρή ηλικία. Πολλά από αυτά, έχουν εκφράσει τις προσωπικές τους προτιμήσεις στους γονείς τους, όπως, επί παραδείγματι, την προτίμηση αθλητικών ρούχων αντί για φούστες, την προτίμηση συγκεκριμένων χρωμάτων και υφάνσεων και σε περιπτώσεις που οι γονείς τους επιλέξουν κάτι άλλο μπορεί να συμβιβαστούν χωρίς ωστόσο να μεταβάλλουν τις προσωπικές τους προτιμήσεις, μπορεί και να εκφράσουν σθεναρές αντιρρήσεις. Ενδεικτικές είναι ορισμένες από τις παρακάτω περιγραφές:

- ΣΥΝ. 8: *«Όχι, επιλέγει πάντα μόνη της. Όταν καμιά φορά κάτι δεν είναι πλυμένο και πάω εγώ να της βάλω κάτι, δεν το δέχεται, προτιμάει να βάλει το άλλο που είναι άπλυτο, γι' αυτό έχουν πολλά περίεργα τα παιδιά σε αυτή την ηλικία, γιατί ξεκινάει και η ταυτότητά τους, που θέλουν να έχουν το δικό τους στύλ. Της αρέσει να ντύνεται πιο με cargo, πιο χύμα, δεν της αρέσουν τα τόσο κοριτσιίστικα. Δεν θα μπορούσε να τη βάλω σε μια διαδικασία να φοράει φούστα, ... όπως βλέπεις, σε μερικά σχολεία, οπότε δεν νομίζω ότι αυτό θα μπορούσε να είναι εφικτό... ο γιος μου θέλει να φοράει μόνο φόρμα. Αλλά φόρμα συγκεκριμένη, χωρίς να έχει χνούδι μέσα γιατί ζεσταίνεται».*
- ΣΥΝ. 9: *«Από τεσσάρων, από εκεί, έχουν γνώμη, εννοώ...».*
- ΣΥΝ. 10: *«...Η μικρή μου από πέρυσι, από την τετάρτη Δημοτικού, άρχισε να συνδυάζει τα ρούχα της και να τα διαλέγει. Μέχρι την τετάρτη Δημοτικού τα έβγαζα εγώ. Τα έβγαζα εγώ, έλεγα αύριο θα βάλεις αυτή τη φόρμα με αυτό το μπλουζάκι, έτσι είχα τα ρούχα της έτοιμα, γιατί και εγώ μπορεί να έφευγα πιο νωρίς για δουλειά. Και ήξερε ότι θα βάλει αυτά που της έχω ετοιμάσει εγώ. Τώρα όμως, θέλει μόνη της να τα βρει από το βράδυ, να τα βάλει, να τα ετοιμάσει για να βάλει το πρωί αυτά που θέλει αυτή..., ήταν ανεξάρτητη πολύ...».*
- ΣΥΝ. 11: *«.... Ο μικρός φόρμες φοράει. Όχι κάτι άλλο. Κάποιες αντιδράσεις μόνο τον τελευταίο έναν χρόνο πολύ έντονα φέρνει αντίρρηση σχετικά με τα ρούχα που του βγάζω. Μόνα τους ξεκίνησαν να ντύνονται επίσης από μικρά 7-8 ετών περίπου».*

Τέλος, ως προς τη στάση των γονέων, διαφαίνεται ότι, αφενός, προσπαθούν να διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά τους σχετικά με την καταλληλότητα της ένδυσης και την ευπρέπεια και αφετέρου, σέβονται τα πρώτα δείγματα της προσωπικής τους αυτονομίας όπως αυτά εκδηλώνονται μέσα από τις προσωπικές τους ενδυματολογικές επιλογές. Χαρακτηριστικά είναι όσα παρατίθενται παρακάτω:

- ΣΥΝ. 7: *«Αν δούμε, όμως, ότι είναι κάτι που δεν μπορεί να το φορέσει, που δεν της πηγαίνει, που δεν της ταιριάζει απόλυτα, της λέμε ότι δεν ταιριάζει. Αλλά αυτό που επιλέγει, στην ουσία, το επιλέγει αυτή, αλλά το εγκρίνουμε εμείς. Αν δεν εγκρίνουμε κάτι εμείς, θα το καταλάβει».*
- ΣΥΝ. 12: *«... αλλά ότι αγοράζουμε τον ρωτάμε, ξέρει τι έχει στη ντουλάπα του...».*

Με αφορμή την επόμενη ερώτηση, οι γονείς κατέθεσαν τις απόψεις τους, σχετικά με το κατά πόσο τα παιδιά αισθάνονται αυτοπεποίθηση όταν επιλέγουν τα ίδια τα ρούχα τους και κατά πόσο αισθάνονται καταπίεση όταν τους επιβάλλονται συγκεκριμένοι κανόνες ενδυμασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι, οι περισσότεροι γονείς εξέφρασαν την πεποίθηση ότι, το παιδί που φορά μια ενδυμασία που δεν του αρέσει ή δεν το εκφράζει, είτε αυτή αφορά τη σχολική στολή είτε όχι, καταπιέζονται. Πολλοί από αυτούς μάλιστα τεκμηρίωσαν την άποψη τους με επιχειρήματα όπως:

- όταν ένα ρούχο επιβάλλεται σε ένα παιδί που έχει διαμορφώσει έναν αυτόνομο χαρακτήρα με ελευθερία έκφρασης και κρίσης, είναι αναμενόμενο να προκαλεί την αντίδρασή του και σε ψυχολογικό επίπεδο καταπίεση. Όταν δε, το παιδί έχει μάθει να υπακούει μπορεί να συμβιβαστεί με την επιβολή, θα αισθανθεί όμως, και αυτό, έντονη καταπίεση.
 - ΣΥΝ. 2: *«...σίγουρα θα ένιωσε καταπιεσμένη. Έχει να κάνει και με το χαρακτήρα του παιδιού, καθώς μιλάμε για την κορη μου που είναι ένα παιδί που θα αντιδράσει και θα μιλήσει και θα απαντήσει... Θα μπορούσε σε μία αντίστοιχη περίπτωση να έχουμε ένα άλλο παιδί που δεν εκφράζει τα συναισθήματά του. Άρα, θα βιώσει πολύ πιο έντονη καταπίεση».*
 - ΣΥΝ. 4: *«...Γιατί μπορεί ένα άτομο να θέλει να ντύνεται κάπως διαφορετικά και αν κάποιος βάλει, ας πούμε, κανόνες ενδυμασίας, σίγουρα θεωρώ ότι αυτό θα έχει επιπτώσεις και στην ψυχολογία του ατόμου, στο οποίο επιβάλλεται να φοράει ένα συγκεκριμένο ρούχο ή μια στολή».*

- ΣΥΝ. 8: «...Ε, ναι, άμα του βάζεις κάτι το οποίο δεν του αρέσει, γι' αυτό και λίγοι αντέχουν, νομίζω, στις στρατιωτικές σχολές. Νομίζω, ναι, ότι είναι ο τρόπος που εκφραζόμαστε, όπως είναι τα σκουλαρίκια και τα τατουάζ, όλα αυτά τα πράγματα, έτσι είναι και η ενδυμασία. Σε άλλους αρέσει να ντύνονται πιο ραπ, σε άλλους αρέσει πιο αθλητικά, σε άλλους πιο κυριλέ».
- Τα παιδιά που, συνήθως, καταπιέζονται όταν φορούν ρούχα που δεν είναι δικής τους επιλογής, είναι παιδιά που φοιτούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση καθώς αυτά, έχουν πλέον προσδιορίσει το στυλ που τους εκφράζει και δεν είναι πρόθυμα ούτε να το αποχωριστούν, ούτε φυσικά να το αλλάξουν. Αντίθετα, στα μικρά παιδιά που ακόμη πλάθουν την προσωπικότητά τους η θέσπιση ορισμένων κανόνων ενδυμασίας μπορεί να θεωρηθεί ως κάτι αυτονόητο και όχι ως επιβολή.
 - ΣΥΝ. 3: «...Ναι, μπορεί να το καταπιέσει. Αλλά θεωρώ ότι θα το καταπιέσει κατά κύριο λόγο σε μεγαλύτερες ηλικίες, εκεί που το παιδί αρχίζει να ψάχνει το στυλ του. Τώρα το μικρό παιδί που περισσότερες φορές δεν έχει και άποψη, θα το ντύσει ο γονιός του νομίζω ότι δεν μπαίνει σε αυτό το τρυπάκι στο να το καταπιέσει απαραίτητα».
 - ΣΥΝ. 10: «...Ναι το πιστεύω. Αλλά εάν αυτό γίνει από την αρχή που το παιδί ξεκινήσει το σχολείο που είναι μικρό και πλάθεται ο χαρακτήρας του και μάθει ότι έτσι πηγαίνουμε στο σχολείο θα το συνηθίσει αυτό. Αν όμως το επιβάλεις σε μεγαλύτερη ηλικία, πχ η μικρή μου που είναι 3η δημοτικού και έχει πλάσει το χαρακτήρα κατά ένα μέρος και το στυλ της αν της πεις τώρα ότι κάθε μέρα πρέπει να βάλεις μια μπλε φόρμα κάθε μέρα στο σχολείο, μπορεί τώρα να αντιδράσει. Γιατί θέλει να βάλει και τη γκρι φόρμα και το μαύρο πουλόβερ κλπ. όταν όμως ξέρει από την αρχή ότι στο σχολείο φοράμε συγκεκριμένη στολή το δέχονται διαφορετικά γιατί το θεωρούν δεδομένο...».
- Η ένδυση των παιδιών με ρούχα που δεν τα έχουν επιλέξει τα ίδια ή πολύ περισσότερο, η θέσπιση μιας ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, τους στερεί την ανάγκη της διαφοροποίησης από τη μάζα και τη δυνατότητα να συγκροτήσουν μια ξεχωριστή και αυτόνομη προσωπικότητα.

- ΣΥΝ. 15: «...Θεωρώ ότι με τη στολή εντάζει, μπορεί να μην νιώθει άνετα κάποιος να είναι το ίδιο με τους υπόλοιπους. Γιατί και το να ξεχωρίζεις σε σχέση με τη μάζα είναι καλό δείγμα στο χαρακτήρα σου. Εντάζει, τώρα, είναι και η ενδυμασία ένας τρόπος έκφρασης....Οπότε, ναι, ότι καταπιέζονται, καταπιέζονται».
- ΣΥΝ. 16: «...Επειδή έχω κάνει πρακτική σε ιδιωτικό σχολείο... που τα παιδάκια φόραγαν όλα ροζ τα κορίτσια και μπλε τα αγόρια με το έμβλημα του σχολείου, με παντελόνια αγόρια και κορίτσια...εκεί γενικά είχα παρατηρήσει ότι απλά προσπαθούσαν να διαφοροποιηθούν σε σχέση με τα αξεσουάρ. τα κορίτσια κυρίως...».
- Όταν το παιδί αναγκάζεται να φορέσει συγκεκριμένα ρούχα, στερείται την ελευθερία έκφρασης και χάνει την αυτοπεποίθησή του. Ψυχολογικά, αισθάνεται αδύναμος και σταδιακά μετατρέπεται σε ένα πειθήνιο και υπάκουο, στις απαιτήσεις και επιλογές των άλλων, άτομο.
 - ΣΥΝ. 16: «...ήταν πολύ πειθαρχημένα τα παιδιά στο ιδιωτικό σε σημείο που είχε χαθεί η παιδικότητα...το μαθησιακό κομμάτι ήταν εξαιρετικά αλλά στο κοινωνικό ψυχολογικό θεωρώ ότι ήταν ελλιπές ως προς τη δημιουργική έκφραση...».
 - ΣΥΝ. 17: «...αν η ενδυμασία είναι πάρα πολύ αυστηρή και το πάμε τόσο αυστηρά όσο ήτανε τα παλιά τα χρόνια, δεν υπάρχει ελευθερία έκφρασης και ατομικότητας του κάθε μαθητή. Δεν μπορεί να διαμορφώσει την ταυτότητά του...».

Στην τελευταία ερώτηση της συνέντευξης, γονείς και εκπαιδευτικοί, κλήθηκαν να εκφράσουν τις απόψεις τους αναφορικά με, τον ρόλο που διαδραματίζει η ενδυμασία στην κοινωνικοποίηση των παιδιών. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι θέσεις τους επί του συγκεκριμένου ζητήματος, διαφάνηκαν και σε προηγούμενα ερωτήματα, ωστόσο και σε αυτό το σημείο, διατυπώθηκαν ενδιαφέρουσες τοποθετήσεις, όπως:

- Παιδιά που δεν έχουν διαμορφώσει, ακόμη τουλάχιστον, μια ισχυρή προσωπικότητα, με το θάρρος της γνώμης τους, ορθή κρίση και αυτονομία, παιδιά με άλλα λόγια που διακατέχονται από διάφορων ειδών ανασφάλειες, αισθάνονται την ανάγκη να κοινωνικοποιηθούν, να γίνουν αποδεκτά από τους συνομήλικους τους με κριτήρια που οι τελευταίοι θέτουν και στα οποία αρκετά συχνά περιλαμβάνεται η ενδυμασία.

- ΣΥΝ. 6: «... Όταν βλέπουν τα παιδιά, άλλα παιδιά, τα οποία φοράνε κάποιες μάρκες, τότε ψάχνουν και εκείνα να είναι αντίστοιχα με τα άλλα τα παιδιά. Δηλαδή να πάρουν και εκείνα ένα παπούτσι adidas, να πάρουν και εκείνη μια μπλούζα adidas. Δεν μπορούν να καταλάβουν, εδώ και μεγάλοι δεν μπορούν να καταλάβουν. Υπάρχουν ανασφάλειες, έχουν ανασφάλειες...».
- ΣΥΝ. 7: «...είναι και μορφή κοινωνικοποίησης, γιατί εντάσσονται σε συγκεκριμένες ομάδες τις οποίες θέλουν να ενταχθούν... Αλλά επειδή είναι μόδα, ναι, γιατί λέει αυτό έτσι είναι μόδα και μόλις πήγε στο σχολείο και γύρισε μου λέει «μπαμπα έγινε χαμός με τα παπούτσια μου ... Δηλαδή, τις τα σχολίασαν όλοι και τους είπανε με γεια και τα λοιπά ...».
- ΣΥΝ. 8: «...Ναι, σε μια ομάδα, ναι, για να νιώσουν ότι ανήκουν... Για να νιώσει σημαντικός».
- ΣΥΝ. 12: «...Σε βάζει σε μια ομάδα το ντύσιμο, όταν έχεις ανασφάλεια προσωπικότητας».

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν παιδιά με ισχυρή προσωπικότητα αλλά και οικονομική άνεση από το οικογενειακό τους περιβάλλον, που χρησιμοποιούν τη δυνατότητά τους για επώνυμη ένδυση, προκειμένου να ενταχθούν ευκολότερα στις διάφορες παρέες, ακόμη και να γίνουν δημοφιλείς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μια εκπαιδευτικός:

- ΣΥΝ. 17: «...Υπάρχουν περιπτώσεις που υπάρχουν κάποια παιδιά που ντύνονται πάντα με διαφορετικά ρούχα, μάρκες, και θεωρώ ότι ίσως έχουν και λίγο περισσότερη αποδοχή από κάποια άλλα παιδιά. Είναι πιο αποδεκτές στις πλαίσια της δημοφιλίας και στις παρέες ενσωματώνονται πιο εύκολα...»

Ως προς τις σχέσεις, τέλος, που διαμορφώνουν τα παιδιά μεταξύ τους παραστατική είναι η παρακάτω περιγραφή μιας εκπαιδευτικού:

- ΣΥΝ. 15: «...Ναι, ναι, τα ακούς και όταν μιλάνε μεταξύ τους κιόλας. Εγώ πήρα τα τάδε παπούτσια μάρκα από εδώ από εκεί. Εσύ ποια θα πάρεις και ποιο μοντέλο θα είναι τα τάδε παπούτσια, ας πούμε, που θα φορέσεις... Τα αγόρια επιδεικνύονται πιο πολύ μεταξύ τους σε σχέση με τα παπούτσια... Τα κορίτσια είναι πιο πολύ με τα μικροπραγματάκια που φέρνουνε. Την κασετίνα, τα μολύβια, αυτά».

Ακολουθούν οι αποκωδικοποιήσεις των συνεντεύξεων δύο εκπαιδευτικών, που έχουν εργαστεί σε ιδιωτικό σχολείο, όπου έχει εφαρμοστεί η ομοιόμορφη σχολική

ενδυμασία. Στα ιδιωτικά σχολεία που εργάζονται οι δύο εκπαιδευτικοί, υπάρχει ο διαχωρισμός μεταξύ καθημερινής και επίσημης στολής, όπως επίσης και η ευελιξία για παραπλήσια με τη σχολική στολή ένδυση των μαθητών, όταν το επιβάλλουν πρακτικοί λόγοι, όπως, επί παραδείγματι, όταν η στολή δεν έχει πλυθεί ή στεγνώσει. Στη μία περίπτωση, δεν υπάρχει διαχωρισμός στις στολές ανάλογα με το φύλο παρά μόνο στα μεγέθη, ενώ στη δεύτερη, οι στολές αγοριών και κοριτσιών διαφοροποιούνται ως προς το χρώμα. Η μια εκπαιδευτικός, σημειώνει, επίσης, ότι, η στολή διαφοροποιείται ανάλογα με την εποχή σε χειμερινή και καλοκαιρινή. Στα δύο ιδιωτικά σχολεία που εργάζονται οι εκπαιδευτικοί, τα έξοδα των σχολικών στολών επιβαρύνουν τους γονείς και για τον λόγο αυτό, υπάρχει ανεκτικότητα από την πλευρά της διεύθυνσης, όταν οι μαθητές εμφανίζονται με παραπλήσια ενδυμασία. Οι προδιαγραφές των στολών είναι αρκετά συγκεκριμένες και ως εκ τούτου, δεν υπάρχουν επιπλέον κανόνες, όπως, για παράδειγμα, το μήκος που θα πρέπει να έχει η φούστα ή το μήκος της γραβάτας όπως, επίσης, δεν υπάρχουν απαγορεύσεις χρήσης αξεσουάρ.

Σε ερώτηση αναφορικά με τα οφέλη ή τα μειονεκτήματα που φέρει η ομοιομορφία στη σχολική ενδυμασία και οι δύο εκπαιδευτικοί τοποθετήθηκαν υπέρ της χρήσης της. Η μια εξ αυτών, συνδέει την καθιέρωση της σχολικής στολής με την εκδήλωση σεβασμού απέναντι στο σχολείο, με τη συνειδητοποίηση εκ μέρους των μαθητών των κανόνων και αρχών που διέπουν το σχολείο και γενικότερα την κοινωνία αλλά και με την χρηστική της διάσταση καθώς, απαλλάσσουν γονείς και μαθητές από την καθημερινή σκέψη για την ένδυση των μαθητών. Η δεύτερη εκπαιδευτικός, τάσσεται ξεκάθαρα υπέρ της καθιέρωσης μιας ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, καθώς κατά την ίδια, αντανακλά τον σεβασμό απέναντι στο σχολείο, την τήρηση αρχών και την καλλιέργεια της ομαδικότητας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν:

- ΣΥΝ. 13: «...Εγώ θεωρώ ότι σε αυτές τις ηλικίες του δημοτικού σχολείου και του νηπιαγωγείου ...δεν επηρεάζει τόσο πολύ την προσωπικότητά τους. Το θεωρούν, ας πούμε, κάτι δεδομένο, ότι θα πάω στο σχολείο και εφόσον είναι ο σχολικός κανόνας, θα τη φορέσω. Και από όσο γνωρίζω ... είναι και κάτι πρακτικό γιατί τις περισσότερες ημέρες γιατί δεν σπαταλούνε χρόνο το πρωί...».
- ΣΥΝ. 14: «...Κοιτάζτε να δείτε, εγώ είμαι υπέρ. Θεωρώ ότι η στολή εκφράζει έναν σεβασμό προς το σχολείο μας, τις αξίες, ενισχύει γενικότερα την ομαδικότητα...».

Στη συνέχεια, οι δύο εκπαιδευτικοί, ενημερώθηκαν για το περιστατικό στο Δημοτικό σχολείο στο Μαρκόπουλο Αττικής και στη σχετική πρόταση του συλλόγου και κηδεμόνων και εξέφρασαν τις απόψεις τους. Η μια εκπαιδευτικός, θεώρησε το περιστατικό υπερβολικό και υποστήριξε πως, η παιδική ηλικία των μαθητών δημοτικού και το επίπεδο της ψυχοσυναισθηματικής και ηθικής τους ανάπτυξης είναι τέτοια ώστε δεν θα μπορούσε το ντύσιμό τους να θεωρηθεί προκλητικό. Η δεύτερη εκπαιδευτικός, από την άλλη πλευρά, παρότι δεν βρήκε υπερβολική την πρόταση του συλλόγου, διευκρινίζει ότι, η ομοιομορφία στη σχολική ενδυμασία εάν και εφόσον καθιερωθεί, θα πρέπει να αφορά όλους τους μαθητές. Μια επιλεκτική εφαρμογή της, όχι απλά δεν θα έλυne αντίστοιχα προβλήματα αλλά θα προκαλούσε συγκρούσεις έως και βίαιες εκδηλώσεις. Ενδεικτικά οι δύο συνεντευξιαζόμενες αναφέρουν:

ΣΥΝ. 13: «...Προσωπικά το αξιολογώ ως υπερβολή, διότι νομίζω ότι στο δημοτικό σχολείο τα παιδιά δεν χρησιμοποιούν προκλητικές ενδυμασίες...».

ΣΥΝ. 14: «...Ναι με βρίσκει σύμφωνη κατά ένα μέρος. Θεωρώ ότι αν είναι να παρθεί τέτοια απόφαση, δεν θα είναι για ένα μέρος, δεν θα πρέπει να είναι για ένα μέρος μαθητών, πρέπει να είναι για όλους τους μαθητές... Επειδή εκεί θα ξεκινήσουν άλλα φαινόμενα, και κυριότερο bullying στα παιδιά που θα αποφασίσουν να κάνουν χρήση της στολής...».

Η μια εκπαιδευτικός, αναφέρει ότι, οι μαθητές είναι πάντα υπάκουοι στον σχολικό κανονισμό της ομοιόμορφης ενδυμασίας καθώς η εν λόγω πρακτική, όχι απλά δεν τους καταπιέζει αλλά διασφαλίζει ηρεμία και περιορισμό των οικονομικών και κοινωνικών διακρίσεων. Η δεύτερη εκπαιδευτικός, αντίθετα, υποστηρίζει ότι, υπάρχουν περιπτώσεις όπου τα παιδιά δεν συμμορφώνονται με τη χρήση της σχολικής ενδυμασίας και προσπαθούν με έμμεσους τρόπους να παρουσιάσουν τις προσωπικές τους ενδυματολογικές επιλογές. Τιμωρία ή ποινή δεν υφίστανται, ωστόσο, τους γίνεται παρατήρηση και στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι μαθητές συμμορφώνονται. Η ανάγκη τους να ξεχωρίσουν και να προβάλλουν τη δική τους ξεχωριστή ταυτότητα είναι τόσο έντονη ώστε, τα μεν κορίτσια καταφεύγουν στη χρήση αξεσουάρ με έντονα χρώματα, τα δε αγόρια στη χρήση λεπτομερειών ένδυσης που μαρτυρούν την αθλητική ομάδα που υποστηρίζουν.

Σε ερώτηση αναφορικά με το τί εξυπηρετεί η ομοιομορφία της σχολικής ενδυμασίας σε επίπεδο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό, η μια εκπαιδευτικός αναφέρεται γενικά, χωρίς συγκεκριμένη τεκμηρίωση, στο ότι η σχολική στολή έχει κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές προεκτάσεις και η άλλη, εστιάζει σε μια

προσωπική της παρερμηνευση. Χαρακτηριστικά, σημειώνει ότι, πριν εργαστεί στο ιδιωτικό σχολείο όπου σήμερα διδάσκει, είχε την πεποίθηση ότι, οι σχολικές στολές στα ιδιωτικά σχολεία θεσπίζονται προκειμένου να τονίσουν τη διάκρισή τους από τα δημόσια και ειδικότερα, την ανωτερότητά τους σε επίπεδο οικονομικό και κοινωνικό και κατ' επέκταση, την υπεροχή τόσο των σχολικών μονάδων όσο και του εκπαιδευτικού προσωπικού, του μαθητικού δυναμικού αλλά και των οικογενειακών πλαισίων. Πλέον, με φαρέτρα την καθημερινή της τριβή με τους μαθητές του ιδιωτικού σχολείου στο οποίο εργάζεται, διαπιστώνει ότι, ο πρότερος τρόπος σκέψης της ακόμη και όσον αφορά τους ενήλικες, σε καμία περίπτωση, δεν αντανακλά τον τρόπο που οι μαθητές – φορείς της σχολικής ενδυμασίας αντιλαμβάνονται τον εν λόγω κανονισμό. Σύμφωνα με την εκπαιδευτικό, η εφαρμογή της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας δεν έχει στους φορείς της κανένα αντίκτυπο πέραν της χρηστικής της λειτουργίας. Ενδεικτικά αναφέρει:

- ΣΥΝ. 13: «...Η αλήθεια είναι ότι πριν αρχίσω να δουλεύω στο ιδιωτικό σχολείο, θεωρούσα ότι ενδεχομένως να, ξέρεις, να παραπέμπει σε ένα στοιχείο διάκρισης αυτή η χρήση της στολής. Δηλαδή ότι εμείς εδώ ανήκουμε σε αυτό το συγκεκριμένο σχολικό πλαίσιο... μας καθιστά διαφορετικούς, κοινωνικά διαφορετικούς, κοινωνικά, ως το βάλω εντός εισαγωγικών, ανώτερους... Ωστόσο, όλα αυτά τα αξιολογούμε εμείς, νομίζω, ως ενήλικες. Στα παιδιά δεν ξέρω τι αντίκτυπο έχει αυτό και αν έχει άμεσο αντίκτυπο...».

Η μια εκ των δύο εκπαιδευτικών, παρατηρεί ότι, καθώς οι μαθητές ανήκουν στην ίδια οικονομική τάξη, η οποία τους παρέχει τη δυνατότητα να φορούν, πέραν της κοινής ενδυμασίας, επώνυμα μπουφάν και υποδήματα, αρέσκονται να επιλέγουν τα ίδια προϊόντα. Με άλλα λόγια, ενισχύουν με επιπρόσθετους τρόπους την αίσθηση του ανήκειν σε μια ομάδα που προσφέρει η ομοιόμορφη σχολική ενδυμασία ακόμη και αν αυτό δεν επιτρέπει τον μεταξύ τους διαχωρισμό και οι μεταξύ τους σχέσεις, ισότιμες σε σημαντικό βαθμό χάρη στο κοινό τους κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, διέπονται από άμιλλα και συνεργασία. Παρόμοια, και η δεύτερη εκπαιδευτικός, δεν έχει εντοπίσει μεταξύ των μαθητών ανταγωνισμό ή συγκρούσεις, παρά μόνο μεμονωμένες συμπεριφορές επίδειξης, τις οποίες και αποδίδει στην ανάγκη των μικρών, κυρίως, μαθητών να τραβήξουν την προσοχή, να ξεχωρίσουν, να απαλλαγούν έστω και προσωρινά από την ομοιογένεια που επιβάλλει η κοινή σχολική ενδυμασία. Όπως υποστηρίζει:

- ΣΥΝ. 14: «...τα παιδάκια προσπαθούν να δείξουν και αυτά τι έχουν για να τραβήξουν την προσοχή.... Ναι έχουν ανάγκη, ναι, να ξεχωρίσουν ...».

Σε ερώτηση, σχετικά με το εάν έχουν σημειωθεί περιστατικά bullying στα δύο ιδιωτικά σχολεία, η μια εκπαιδευτικός, αναφέρει πως ο όρος δεν ανταποκρίνεται στη δικές τους περιπτώσεις, καθώς έχουν σημειωθεί περιστατικά αρνητικού σχολιασμού κάποιου παιδιού και η δεύτερη, αναφέρει πως ορισμένα έντονα περιστατικά που ίσως κάποιοι προσδιόριζαν ως bullying δεν αφορούσαν σε ενδυματολογικούς λόγους αλλά, σε λόγους επίδοσης στα μαθήματα και στις αθλητικές δεξιότητες. Σύμφωνα με τα λεγόμενα της μιας εκπαιδευτικού, λοιπόν:

- ΣΥΝ. 13: «Θα έλεγα ότι υπάρχουν έτσι περιστατικά που θα μπορούσαν να αξιολογηθούν ως bullying, όχι όμως για τους λόγους που συζητάμε τώρα, δηλαδή όχι για λόγους, ας πούμε, ενδυματολογικούς... . Πιο πολύ γνωστικούς ή ας πούμε, ξέρεis, επίδοσης στα μαθήματα, κυρίως στα αθλήματα δηλαδή περιστατικά του διαλείμματος».

Η κάθε εκπαιδευτικός, κλήθηκε στη συνέχεια της συνέντευξης, να καταθέσει τις απόψεις ή/και τις προσωπικές της εμπειρίες σχετικά με τη σύνδεση της σχολικής στολής και της συμπεριφοράς του παιδιού. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο εκπαιδευτικοί ρωτήθηκαν κατά πόσο θεωρούν ότι η χρήση της σχολικής στολής συνοδεύεται από ή προξενεί αυτόματα μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, είτε πιο υπεύθυνη, είτε πιο πειθαρχημένη, κ.ο.κ.. Η μια εκπαιδευτικός, υποστήριξε ότι, η συμπεριφορά των μαθητών δεν επηρεάζεται από την ενδυμασία τους και επεσήμανε ότι τα παιδιά παραμένουν αυθόρμητα, με τις συνήθειες αντιδράσεις και στάσεις που χαρακτηρίζουν την παιδική ηλικία, χωρίς να διαφέρουν, μάλιστα, στον τρόπο σκέψης και διαχείρισης των καταστάσεων από τους μαθητές των δημόσιων σχολείων που διαθέτουν πλήρη ελευθερία ως προς τις ενδυματολογικές τους επιλογές. Η δεύτερη εκπαιδευτικός, από την άλλη πλευρά, διαπιστώνει ότι, όντως οι μαθητές των ιδιωτικών σχολείων συμπεριφέρονται σε αρκετές περιπτώσεις περισσότερο συνετά από τους μαθητές των δημόσιων σχολείων. Ωστόσο, είναι πεπεισμένη ότι, η εν λόγω διαφοροποίηση δεν οφείλεται στη σχολική ενδυμασία αλλά, στο γενικότερο πλαίσιο των ιδιωτικών σχολείων που επιβάλλουν τη συμμόρφωση στους κανόνες, την πειθαρχία και την προσήλωση στους στόχους της διδασκαλίας. Διαπιστώνει, μάλιστα, ότι, η εφαρμογή της σχολικής ενδυμασίας επιδρά θετικά στο κύρος του σχολείου, καθώς αναδεικνύει τη σοβαρότητα και τον σεβασμό που διακατέχει το μαθητικό του δυναμικό απέναντι

στους θεσμούς. Παρακάτω παρουσιάζονται αποσπάσματα από τις τοποθετήσεις των δύο εκπαιδευτικών:

- ΣΥΝ. 13: *«Σε καμιά των περιπτώσεων. Ειδικά στο νηπιαγωγείο και το δημοτικό που εργάζομαι εγώ, τα παιδιά είναι παιδιά που ξέρεις, έχουν τις αντιδράσεις, τις αυθόρμητες, φυσικές, που έχουν και παιδιά, ξέρεις, όχι ιδιωτικών σχολείων που δεν φορούν τη στολή. Το λέω γιατί έχω εργαστεί, ας πούμε, και σε περιβάλλοντα όπου τα παιδιά φορούσαν ελεύθερα την ενδυμασία που επιθυμούσαν. Δεν φέρει κάποια υπευθυνότητα, ας πούμε, αυτό, ούτε τους φορτώνει με ένα επιπλέον βάρος».*
- ΣΥΝ. 14: *«Δεν νομίζω όμως ότι έρχεται από τη στολή αυτό. Νομίζω έρχεται από όλο το κλίμα του σχολείου. Αυτό το κλίμα δηλαδή που προσπαθεί να περάσει το σχολείο. Όχι τόσο η στολή. Τα παιδιά, ας πούμε, βλέπεις ότι έχουν άλλο τρόπο συμπεριφοράς... Πιο πολύ με την κουλτούρα του σχολείου, δηλαδή τη γραμμή που θέλει να περάσει το σχολείο ως σχολείο. Αυτό δεν θεωρώ δηλαδή ότι έχει να κάνει με το ρούχο... , έτσι όπως βλέπω εγώ σε εκδηλώσεις ή σε επισκέψεις που γίνονται σε χώρους αρχαιολογικούς, είναι κάτι που θα τραβήξει την προσοχή... Ναι θεωρώ ότι δίνει κύρος και σοβαρότητα και προσδίδει σεβασμό στις απαιτήσεις, στους θεσμούς...».*

Από τις προσωπικές εμπειρίες των δύο εκπαιδευτικών, στα ιδιωτικά σχολεία όπου εφαρμόζεται η χρήση της κοινής μαθητικής περιβολής, προκύπτει η κοινή διαπίστωση ότι, παρόλο που η στολή είναι ομοιόμορφη και θα ανέμενε κανείς τα παιδιά να μην αισθάνονται ανασφάλεια με την εικόνα τους, κάτι τέτοιο δεν αποφεύγεται. Ιδίως σε ό,τι αφορά τα κορίτσια και στις μεσαίες και ανώτερες τάξεις του δημοτικού, όπου και αρχίζει να τους απασχολεί η εξωτερική τους εμφάνιση, φαίνεται να νιώθουν εγκλωβισμένες στη σχολική στολή και να αναζητούν έμμεσους τρόπους να εκφράσουν το προσωπικό τους στυλ. Αξιοσημείωτες είναι οι παρατηρήσεις των δύο εκπαιδευτικών:

- ΣΥΝ. 13: *«...από την τετάρτη δημοτικού και πάνω μέχρι και την έκτη, νομίζω ότι ξεκινά και τους απασχολεί πιο πολύ η εικόνα του εαυτού τους η εξωτερική. Οπότε, ναι, ενδεχομένως και να νιώθουν ανασφάλεια. Το βλέπω, ας πούμε, στο διάλειμμα που μπορεί να τις βλέπω να κοιτιούνται στον καθρέφτη στην τουαλέτα.... Τα κορίτσια κυρίως, ... μπορεί να κουβαλάνε μαζί τους ένα χτενάκι για να αλλάξουν ας πούμε λίγο το styling έτσι του μαλλιού... , μπορεί να το είχανε*

κοτσίδα και να θέλουν να το αφήσουν κάτω. Νομίζω ότι έχει να κάνει λίγο με το ότι αρχίζουν να προσέχουν περισσότερο τον εαυτό τους αυτό... ενδεχομένως τα παιδάκια τα μεγαλύτερα, απλώς και να τη βαριούνται με τα χρόνια. Βαριούνται να φοράνε το ίδιο γκρι, το ίδιο μπλε.... Και γι' αυτό και στρέφονται έτσι σε κάτι πιο, σε κάτι που αγαπάνε».

- ΣΥΝ. 14 «Ναι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχουν ανασφάλεια... έχει τύχει να ... με ρωτήσουν καλοκαίρι προς άνοιξη ..., γιατί δεν μπορούμε να φορέσουμε κάτι άλλο από τα δικά μας, τα ρούχα, για παράδειγμα, να φορέσουμε κανένα κοντό μπλουζάκι. Δηλαδή να πάμε λίγο στη μόδα. Γιατί δεν είναι τόσο μοντέρνο... Όχι, τα αγόρια όχι, όχι, όχι καθόλου ... δεν θυμάμαι κάποιο αγόρι να μου έχει κάνει κάποια συζήτηση, κάποιο παράπονο για κάτι ή κάτι να το ενοχλεί».

Η μια εκ των δύο εκπαιδευτικών, αναφέρεται στον ρόλο που διαδραματίζει η χρήση της σχολικής στολής στην επιβολή της πειθαρχίας στη σχολική αίθουσα. Η ίδια, λοιπόν, δεν διακρίνει κάποια σαφή σύνδεση καθώς, όπως υποστηρίζει, η επιβολή της πειθαρχίας και της τήρησης των κανόνων έγκειται στις δεξιότητες του κάθε εκπαιδευτικού, στην ικανότητα να εμπνεύσει και όχι να απαιτήσει τον σεβασμό. Τα παιδιά, και πόσο μάλλον τα παιδιά των μικρών τάξεων του δημοτικού, που χαρακτηρίζονται από έντονο αυθορμητισμό, έχουν συχνά μια τάση ανυπακοής και αντίδρασης σε ό,τι τους επιβάλλεται και η δυναμική της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας δεν είναι τόσο ισχυρή ώστε να τους «ανακαλέσει στην τάξη», να ανατρέψει την παιδικότητα και την ανεμελιά τους. Έτσι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει:

- ΣΥΝ. 13: η διαχείριση της τάξης και η πειθαρχία, έχει να κάνει ξεκάθαρα με τις ικανότητες του κάθε εκπαιδευτικού. Τα παιδιά εκ φύσεως θέλουν το παιχνίδι, θέλουν να σηκωθούν από την καρέκλα, ξέρεις, να πάνε λίγο κόντρα στους κανόνες κάποιες φορές, ειδικότερα τα πιο μικρούλια, έξι, επτά και οκτώ, θα έλεγα. Τείνουν ... να ξεχνάνε τους κανόνες και να έχουν έτσι πιο αυθόρμητες αντιδράσεις, να μιλάνε χωρίς να σηκώνουν το χεράκι κλπ. Οπότε νομίζω ότι αυτό επαφίεται, ... στις δεξιότητες και στις ικανότητες μάλλον του κάθε δασκάλου, εκπαιδευτικού εκείνη την ώρα. Δεν νομίζω ότι η στολή τους λέει κάτι, τους φέρνει αυτόματα έτσι από μόνοι της σε ένα πλαίσιο πιο αυστηρό. Όχι».

Στην τελευταία ερώτηση της συνέντευξης, οι δύο εκπαιδευτικοί ρωτήθηκαν κατά πόσο θα άλλαζαν κάτι, στους κανόνες που διέπουν τη σχολική ενδυμασία στο σχολείο

όπου εργάζονται. Η μια εκπαιδευτικός, επισημαίνει εμμέσως την ανάγκη των μαθητών να απεγκλωβιστούν από το αυστηρό πλαίσιο της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας και σημειώνει ότι, εάν είχε τη δυνατότητα να αλλάξει τους κανόνες που τη διέπουν, θα καθιέρωνε συγκεκριμένες περιστάσεις, είτε σποραδικά, είτε τακτικά, κατά τις οποίες οι μαθητές θα είχαν την ελευθερία να φορέσουν ό,τι τους εκφράζει, ό,τι αποκαλύπτει την προσωπική τους ταυτότητα και προσωπικότητα, με απώτερο σκοπό να αισθανθούν ελεύθεροι, ανεξάρτητοι και κυρίως χαρούμενοι. Η δεύτερη εκπαιδευτικός, θερμή υποστηρικτής της εφαρμογής της ομοιόμορφης ενδυμασίας στα σχολεία, επισημαίνει ότι, δεν θα τροποποιούσε τους υπάρχοντες σχετικούς κανονισμούς. Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση της μιας εκ των δύο εκπαιδευτικών:

- ΣΥΝ. 13: *«Ναι, εγώ αν είχα την δυνατότητα, θα ήθελα, ας πούμε, να έχουν τα παιδιά μερικές ημέρες, special days, ... ιδιαίτερες, όπου θα έχουν την χαρά, γιατί νομίζω είναι χαρά τους να έρχονται και να δείχνουν τη σφραγίδα τους, να έρχονται στο σχολείο με τα πράγματα που επιθυμούν εκείνα. Αυτό θα ήθελα να το δω. Δεν συμβαίνει παρά μόνο, ας πούμε, στις Αποκριές ... Πέρα από αυτό, το οποίο είναι ένα μικρό δείγμα το ότι δείχνω την προσωπικότητά μου, δείχνω αυτό που μου αρέσει, ... θα ήθελα να τα δω ακριβώς επειδή το βλέπω ότι χαίρονται και το θέλουν και με τα δικά τους ρουχαλάκια. Ας πούμε, θα μπορούσε να είναι μια εβδομάδα ή μια ημέρα τον μήνα...».*

6^ο Κεφάλαιο: Συζήτηση – Συμπεράσματα

Σύμφωνα με την αρχική στοχοθεσία της παρούσας εργασίας, επιχειρήσαμε τη διερεύνηση των απόψεων γονέων και εκπαιδευτικών μαθητών Δημοτικού αναφορικά με την προοπτική της εφαρμογής της πολιτικής της κοινής σχολικής ενδυμασίας στο σχολείο, είτε μέσω της χρήσης μιας μοναδικής ομοιόμορφης μαθητικής περιβολής για το σύνολο των μαθητών, είτε μέσω συγκεκριμένης οριοθέτησης των ενδυματολογικών τους επιλογών. Οι καταγραφές των απόψεων του ερευνητικού δείγματος σχετικά με τη λειτουργία της σχολικής ενδυμασίας ως εργαλείου ελέγχου των μαθητών, ως μέσου επιβολής της πειθαρχίας, αντανάκλασης των κοινωνικών και έμφυλων διακρίσεων και αποτύπωσης της αυτοεικόνας του μαθητή αλλά και της εικόνας που οι άλλοι σχηματίζουν γι' αυτόν, αποτέλεσαν τους επιμέρους στόχους της έρευνας.

Κατά την εξέταση των εν λόγω στόχων, οι ερωτώμενοι απάντησαν, μέσω ημιδομημένης συνέντευξης, σε μια σειρά ερωτήσεων, κοινή για τους γονείς και εκπαιδευτικούς δημόσιων σχολείων και ελαφρώς διαφοροποιημένη για τις εκπαιδευτικούς ιδιωτικών σχολείων. Μετά την καταγραφή, κωδικοποίηση, επεξεργασία και ανάλυση των απαντήσεων, προέκυψαν ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τα οποία και καταγράφονται συνοπτικά, στο παρόν κεφάλαιο.

Από τις απαντήσεις των ερωτώμενων, για γονείς και εκπαιδευτικούς δημόσιων σχολείων και ιδιωτικών σχολείων, ερωτήσεις που αφορούσαν τον πρώτο στόχο, ήτοι στην καταγραφή των απόψεων του δείγματος σχετικά με την ενδεχόμενη σχέση μεταξύ σχολικής ενδυμασίας και επιβολής της πειθαρχίας, δεν διαπιστώνεται ότι οι διαμορφούμενες πεποιθήσεις επηρεάζονται από την ιδιότητα του ατόμου ως εκπαιδευτικού ή γονέα. Προς επίρρωση αυτού, σημειώνεται ότι, τόσο γονείς όσο και εκπαιδευτικοί διατύπωσαν την άποψη ότι, η οικογένεια αποτελεί το θεμελιώδες πλαίσιο που θα βοηθήσει τον μαθητή να αντιληφθεί τον ρόλο, που η ένδυση διαδραματίζει στην προσωπική και κοινωνική του ζωή και επίσης, τόσο γονείς, όσο και εκπαιδευτικοί συμφώνησαν ότι, σημαντικό ρόλο και ευθύνη στον προσδιορισμό ορίων στη μαθητική ενδυμασία κατέχει το σχολείο. Επίσης, με εξαίρεση μια εκπαιδευτικό, το σύνολο των ερωτώμενων τοποθετήθηκε υπέρ των ορίων της σχολικής ενδυμασίας, με τους εκπαιδευτικούς να αναφέρουν ως επιχειρήματα, την ανάγκη επίδειξης σεβασμού απέναντι στον θεσμό του σχολείου και την ανάγκη συνειδητοποίησης εκ μέρους των μαθητών ότι οι ενδυματολογικές τους επιλογές θα πρέπει να καθορίζονται βάσει των κοινωνικών περιστάσεων. Από την άλλη πλευρά, οι δύο εκπαιδευτικοί ιδιωτικών σχολείων, παρά την κοινή τους ιδιότητα, αντιλαμβάνονται διαφορετικά τον βαθμό στον οποίο η σχολική ενδυμασία προκαλεί ή όχι την αντίδραση των μαθητών μέσω της μη συμμόρφωσης στους κανονισμούς που τη διέπουν. Έτσι, η μια υποστηρίζει ότι, η εν λόγω πρακτική προσφέρει ηρεμία στους μαθητές, οπότε και δεν παρατηρούνται περιπτώσεις μη συμμόρφωσης, ενώ η δεύτερη, καταγράφει τη διάχυτη ανάγκη των μαθητών να απεγκλωβιστούν, έστω και προσωρινά από αυτή, υπογραμμίζοντας ότι, η κοινή μαθητική περιβολή δεν μπορεί με αυτόματο τρόπο να διασφαλίσει την πειθαρχία των μαθητών λόγω της μικρής τους ηλικίας, του αυθορμητισμού και της έμφυτης τάσης να μην υπακούουν σε κανόνες.

Σχετικά με τη διερεύνηση του δεύτερου στόχου, δηλαδή την καταγραφή των απόψεων των γονέων και εκπαιδευτικών, αναφορικά με τον ρόλο της σχολικής ενδυμασίας στην αναπαραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων και έμφυλων διακρίσεων,

είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι, κατά τον σχολιασμό της πρότασης συγκεκριμένου συλλόγου γονέων και κηδεμόνων για επαναφορά της σχολικής ενδυμασίας, οι τοποθετήσεις γονέων και εκπαιδευτικών ήταν κοινές, σε τέσσερεις βασικές πτυχές. Συγκεκριμένα, τόσο γονείς όσο και εκπαιδευτικοί, συμφωνούν ότι, η έννοια του προκλητικού ντυσίματος είναι υποκειμενική, τα όρια στην ενδυμασία πρέπει να τίθενται πρωτίστως από την οικογένεια, σημαντικότερο ρόλο για την κατανόηση, εκ μέρους των μαθητών, των ρητών και υπόρρητων μηνυμάτων που φέρει η ένδυση παίζει η γενικότερη διαπαιδαγώγησή τους αλλά και οι περιορισμοί στη σχολική ενδυμασία, θα μπορούσαν να γίνουν αποδεκτοί μόνο προκειμένου να αποφευχθούν περιστατικά που προκαλούν αναστάτωση ή/και εκφράζουν έλλειψη σεβασμού απέναντι στον θεσμό του σχολείου. Από την άλλη πλευρά, αξίζει να σημειωθεί ότι, οι δύο μοναδικές περιπτώσεις, στις οποίες οι συμμετέχοντες τάχθηκαν με απόλυτο τρόπο υπέρ της θέσπισης μιας κοινής μαθητικής περιβολής, αφορούσαν γονείς. Γονείς και εκπαιδευτικοί συμφωνούν στο ότι η σχολική ενδυμασία αποτελεί μέσο ανάδειξης κοινωνικών ανισοτήτων και έμφυλων διαφορών, με μοναδική εξαίρεση μια εκπαιδευτικό δημόσιου σχολείου, η οποία θεωρεί ότι η διαφοροποίηση των μαθητών ως προς τις ενδυμασίες τους δεν αντανακλά τις κοινωνικοοικονομικές τους διαφορές.

Περισσότερο περιγραφικοί στις απαντήσεις τους, στο ερώτημα που αφορούσε στο κατά πόσο έχουν υπάρξει μάρτυρες περιστατικών ενδοσχολικής βίας μεταξύ των μαθητών εξαιτίας των ενδυματολογικών τους επιλογών, υπήρξαν οι εκπαιδευτικοί. Μάλιστα, παρά την κοινή τους ιδιότητα, φαίνεται να επικεντρώνονται σε διαφορετικές πτυχές του ζητήματος, αφού μια εκπαιδευτικός σπεύδει να διευκρινίσει ότι, περιστατικά εκφοβισμού παρατηρούνται, ως επί το πλείστον, σε μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και όχι σε μαθητές δημοτικού, μια συνάδελφος της, επισημαίνει τις περιορισμένες δυνατότητες των εκπαιδευτικών να επιβάλουν την οποιαδήποτε τιμωρία και μια άλλη, επεξηγεί ότι, αναφέρεται σε περιστατικά διαβαθμισμένα από εκείνα της έντονης επίδειξης, από την πλευρά μαθητών των ανώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων έως και του χλευασμού, όχι όμως σε περιστατικά εκφοβισμού. Πέραν των ανωτέρω σχολιασμών, διαπιστώνεται ως κοινή συνισταμένη των απαντήσεων τους, μια σειρά ερμηνειών στις οποίες αποδίδουν την απουσία περιστατικών bullying, όπως ο τρόπος διαπαιδαγώγησης των παιδιών από τις οικογένειες τους, η μικρή ηλικία των μαθητών, οι ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί μεταξύ των συμμαθητών, κ.άν.

Οι εκπαιδευτικοί των ιδιωτικών σχολείων, επισημαίνουν ότι, καθώς στη δική τους περίπτωση οι μαθητές ανήκουν στην ίδια κοινωνικοοικονομική τάξη, δεν παρατηρούνται συγκρούσεις, παρά μεμονωμένα περιστατικά επίδειξης, αλλά και μια τάση ενίσχυσης της αίσθησης του ανήκειν σε μια κοινή ομάδα, που προσφέρει η ομοιόμορφη σχολική ενδυμασία, μέσω της επιλογής επιπρόσθετων κοινών υλικών αγαθών. Σε ερώτηση, απευθυνόμενη αποκλειστικά στους εκπαιδευτικούς των δημόσιων σχολείων, η οποία αφορούσε στο, εάν έχει χρειαστεί να αντιμετωπίσουν τα παράπονα κάποιου γονέα για το ντύσιμο μαθητών, είναι χαρακτηριστικό ότι περισσότεροι από τους μισούς, για την ακρίβεια οι πέντε από τους εννέα, συσχέτισαν τα παράπονα των γονέων με το «προκλητικό ντύσιμο». Μια από τις σημαντικότερες διαπιστώσεις της παρούσας έρευνας, αναφορικά με τον ρόλο της σχολικής ενδυμασίας στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων, αφορά την πεποίθηση της συντριπτικής πλειοψηφίας των ερωτώμενων, γονέων και εκπαιδευτικών, ότι, η τάση των πρώτων να αγοράζουν στα παιδιά τους επώνυμα ρούχα των οποίων το υψηλό κόστος δεν αντικατοπτρίζει τις οικονομικές τους δυνατότητες, οφείλεται σε βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις, όπως ότι, η επώνυμη ένδυση σχετίζεται άμεσα με την εικόνα που ο φορέας της σχηματίζει για τον εαυτό του αλλά και με την εικόνα που οι άλλοι σχηματίζουν γι' αυτόν, ότι, με αυτό τον τρόπο προβάλλεται το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο των γονέων και φυσικά ότι, μέσω αυτής της στάσης οι γονείς αποδεικνύουν έμπρακτα την αγάπη τους στα παιδιά.

Σε μια προσπάθεια επίτευξης του τρίτου ερευνητικού στόχου, δηλαδή της καταγραφής των απόψεων γονέων και εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, σχετικά με την πιθανή σύνδεση μεταξύ ενδυμασίας και συγκρότησης της ταυτότητας του μαθητή, οι πρώτοι, κατέθεσαν τις προσωπικές τους εμπειρίες αναφορικά με τον τρόπο που τα παιδιά τους διαχειρίζονται την ένδυση ως καθημερινή πρακτική, τους συμβολισμούς που ενδεχομένως της αποδίδουν, την επιρροή που ενδεχομένως έχει γι' αυτά κατά τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους. Οι γονείς, λοιπόν, συμφωνούν αφενός ότι, ο κυριότερος λόγος που ορισμένα παιδιά δέχονται να ετοιμάσουν οι γονείς τους τα ρούχα που θα φορέσουν, αφορά την εξοικονόμηση χρόνου και σκέψης και αφετέρου ότι, έχουν προσδιορίσει τις ενδυματολογικές τους προτιμήσεις από αρκετά μικρή ηλικία.

Οι περισσότεροι γονείς, υποστήριξαν ότι τα παιδιά αισθάνονται την ανάγκη να αυτοπροσδιοριστούν μέσω της ενδυμασίας και όταν αυτό δεν συμβαίνει καταπιέζονται, είτε ο λόγος αφορά την επιβολή της σχολικής ενδυμασίας είτε την επιβολή

οποιασδήποτε άλλης ενδυμασίας δεν εκφράζει τις δικές τους επιθυμίες και προτιμήσεις. Συμφωνούν μάλιστα ότι, η καθιέρωση μιας ομοιόμορφης μαθητικής περιβολής στερεί από τα παιδιά την επιθυμία τους να ξεχωρίσουν και να προβάλουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους, τους στερεί το αναφαίρετο δικαίωμα ελευθερίας της έκφρασης και εν τέλει, τους μετατρέπει σε πειθήνια άτομα, αδύναμα να υποστηρίξουν τις προσωπικές τους προτιμήσεις, επιλογές και στάσεις. Ως προς τον τρόπο δε, που η ενδυμασία επιδρά στην κοινωνικοποίησή τους, οι απόψεις των γονέων φάνηκε να βασίζονται στην προσωπικότητα που έχει διαμορφώσει το κάθε παιδί. Έτσι, παιδιά που διακατέχονται από διαφόρων ειδών ανασφάλειες, αισθάνονται την ανάγκη να γίνουν αποδεκτά από τους συνομηλίκους τους μέσω της έγκρισης του ενδυματολογικού τους στυλ, ενώ, παιδιά με ισχυρή προσωπικότητα επιλέγουν συνειδητά την επώνυμη ένδυση προκειμένου να ενταχθούν ευκολότερα στις διάφορες παρέες ή/και να γίνουν δημοφιλείς. Οι απόψεις των δύο εκπαιδευτικών ιδιωτικών σχολείων, αναφορικά με την επίδραση της σχολικής ενδυμασίας στη συμπεριφορά των μαθητών ταυτίζονται, καθώς αμφότερες υποστηρίζουν ότι, αυτή παραμένει αυθόρμητη και με όλα τα χαρακτηριστικά της συναισθηματικής και κοινωνικής τους ανάπτυξης, ανεξάρτητα από το στυλ του ντυσίματος, ενώ διαπιστώνουν ότι, η κοινή μαθητική περιβολή των μαθητών και ειδικότερα των μαθητριών, τους προκαλεί καταπίεση και έντονη την επιθυμία να απεμπλακούν από τον συγκεκριμένο περιορισμό.

Με σκοπό τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ σχολικής ενδυμασίας και της εικόνας που οι άλλοι διαμορφώνουν για τον φορέα της, οι εκπαιδευτικοί δημόσιων σχολείων τοποθετήθηκαν αναφορικά με το πώς θα διαχειρίζονταν τα παράπονα τρίτων και συγκεκριμένα γονέων για τις ενδυματολογικές επιλογές μαθητών και οι γονείς αναφέρθηκαν στους λόγους για τους οποίους διαθέτουν συγκεκριμένο ποσοστό από τον οικογενειακό τους προϋπολογισμό για την ένδυση των παιδιών τους αλλά και για τα κριτήρια βάσει των οποίων θεωρούν ότι, τα παιδιά τους επιλέγουν τα ρούχα τους. Αμφότερες οι δύο αυτές υποκατηγορίες του ερευνητικού δείγματος, εξέφρασαν τις απόψεις τους σχετικά με το πώς αποτυπώνεται στη συνείδηση του κόσμου το κατάλληλο και αποδεκτό ντύσιμο. Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί, υποστήριξαν ότι, η διαχείριση των ανωτέρω παραπόνων θα πρέπει να γίνεται με ειλικρινή διάθεση από κάθε πλευρά για ανταλλαγή απόψεων και εκείνο που προέχει είναι να συνειδητοποιήσουν οι γονείς ότι, δεν έχουν ούτε την υποχρέωση ούτε φυσικά το δικαίωμα να επεμβαίνουν με καθ' οποιονδήποτε τρόπο στην ενδυμασία παιδιών που δεν είναι δικά τους. Οι γονείς υποστήριξαν ότι, μέσω συζητήσεων εξηγούν στα παιδιά

ότι, οι δαπάνες ένδυσης θα πρέπει να είναι ανάλογες των οικονομικών τους δυνατοτήτων, ότι το κόστος των ενδυμάτων δεν προσδιορίζει την προσωπικότητα του ατόμου και επίσης ότι, ο σκοπός της ένδυσης δεν θα πρέπει να συγγέται με την επίδειξη πλούτου ή πολυτέλειας. Η πλειοψηφία των γονέων, ως βασικό κριτήριο των ενδυματολογικών επιλογών των παιδιών τους, αντιλαμβάνεται την ανάγκη τους να γίνουν αποδεκτοί από τις παρέες των συνομήλικων και αισθάνονται πως ο τρόπος ένδυσης των παιδιών είναι καθοριστικός στην κοινωνικοποίησή τους.

Ως προς το βασικό ζητούμενο της παρούσας προσπάθειας, εάν δηλαδή η σχολική ενδυμασία, όχι με την παλαιότερη μορφή της, ήτοι μιας και μοναδικής κοινής μαθητικής περιβολής που οι μαθητές ήταν υποχρεωμένοι να φορούν καθημερινά αλλά ως δύο η και περισσότερες ομοιόμορφες εναλλαγές ενδυμάτων, θα ήταν ωφέλιμο να καθιερωθεί στη σύγχρονη σχολική πραγματικότητα, όπως προέκυψε από τις απόψεις του δείγματος, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει μια ξεκάθαρα θετική ή αρνητική απάντηση. Προς επίρρωση του πολυσύνθετου περιεχομένου του υπό διερεύνηση θέματος, αρκεί να σημειωθεί ότι, αφενός οι πεποιθήσεις των ερωτώμενων, κατατάσσονται τόσο υπέρ της καθιέρωσης μιας κοινής μαθητικής περιβολής όσο και κατά μιας τέτοιας προοπτικής και αφετέρου αρκετές από τις απόψεις που ανήκουν στην ίδια κατηγορία βασίζονται σε διαφορετική επιχειρηματολογία.

Συνοπτικά, αξίζει να αναφερθεί ότι μεταξύ των επιχειρημάτων εκείνων, τόσο γονέων όσο και εκπαιδευτικών, που τάσσονται υπέρ της καθιέρωσης μιας ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, συμπεριλαμβάνονται η αποφυγή ακατάλληλων για το σχολικό πλαίσιο εμφανίσεων, η εξάλειψη των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, η εξάλειψη έμφυλων διακρίσεων και ειδικά η αποφυγή σεξουαλικοποίησης της εμφάνισης των κοριτσιών, η εξοικείωση των μαθητών με συγκριμένους κανόνες, ο περιορισμός του ανταγωνισμού και των συγκρούσεων μεταξύ των μαθητών, η αποφυγή περιστατικών χλευασμού ή/και σχολικού εκφοβισμού, η τόνωση της αίσθησης του ανήκειν σε μια ομάδα, η εξοικονόμηση χρόνου και πνευματικής κούρασης που απαιτεί η καθημερινή ενασχόληση με θέματα ένδυσης αλλά και η αποφυγή εκδήλωσης, από την πλευρά των μαθητών, συμπεριφορών καταναλωτισμού.

Οι ερωτώμενοι που τάσσονται κατά της εν λόγω καθιέρωσης, είναι στην πλειοψηφία τους εκπαιδευτικοί. Σύμφωνα με τις σημαντικότερες τοποθετήσεις τους, η προοπτική επαναφοράς μιας ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας περιορίζει την αυτονομία και την πρωτοβουλία των μαθητών, εγκλωβίζει σε ασφυκτικά πλαίσια την ελευθερία έκφρασης, καταπατά το δικαίωμά τους να εξωτερικεύσουν και να

μοιραστούν, μέσω των ενδυματολογικών τους προτιμήσεων, τις απόψεις, την ιδεολογία ακόμη και την κοσμοθεωρία τους, υποτιμά τη σημασία της πολυφωνίας και του σεβασμού στη διαφορετικότητα. Καταγράφεται, τέλος, και μια άποψη, εκπαιδευτικού ιδιωτικού σχολείου που εντοπίζει τη χρυσή τομή στην καθιέρωση ομοιόμορφων εμφανίσεων των μαθητών σε πολύ συγκεκριμένες περιστάσεις, όπως, επί παραδείγματι, κατά τη διεξαγωγή αθλητικών δραστηριοτήτων, σε παρελάσεις, σε επίσημες εκδηλώσεις, κ.ο.κ., όπου η λογική που θα τη διέπει θα αφορά αποκλειστικά στη χρηστική της διάσταση, ήτοι τη διασφάλιση της άνεσης, αλλά και στην κοινωνική της διάσταση, με το θετικό της πρόσημο, ήτοι στην ενδυνάμωση της αίσθησης του ανήκειν των μαθητών σε μια ομάδα με κοινές αξίες και αρχές.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας αποτυπώνουν απόψεις, ιδέες, πεποιθήσεις και σε ορισμένες περιπτώσεις βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις γονέων και εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης σχετικά με την προοπτική θέσπισης συγκεκριμένων ορίων στη σχολική ενδυμασία των μαθητών. Ωστόσο, παρότι οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα ήταν σαφείς και αναλυτικές, παρότι οι τοποθετήσεις τους εδράζονταν, στη συντριπτική πλειοψηφία των ερωτήσεων, σε εμπειριστατωμένη επιχειρηματολογία, παρότι ο τρόπος παρουσίασης των προσωπικών εμπειριών τους υπήρξε αφηγηματικός και με έντονη τη συναισθηματική αποτύπωση, ποσοτικά δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικές. Αυτό συνέβη διότι ο χρονικός περιορισμός ολοκλήρωσης της παρούσας μελέτης σε συνδυασμό με τις χρονικές απαιτήσεις διεξαγωγής των ημιδομημένων συνεντεύξεων δεν άφηνε περιθώρια για διεύρυνση του ερευνητικού δείγματος. Για τον ίδιο λόγο, σε αυτή την πρώτη απόπειρα διερεύνησης του συγκεκριμένου ερευνητικού σκοπού, απευθυνθήκαμε μόνο σε εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Έτσι, η επιλογή της ποιοτικής έρευνας, παρότι επέτρεψε την καταγραφή ποικίλων και ενδιαφερουσών απόψεων, δεν επέτρεψε την ανάδειξη αιτιωδών σχέσεων, ήτοι τη διαπίστωση συσχετίσεων των απαντήσεων με χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δείγματος, όπως η ηλικία, τα έτη προϋπηρεσίας, ακόμη και το οικονομικό υπόβαθρο. Τέλος, εξαιτίας έλλειψης πόρων δεν κατέστη εφικτή η διεξαγωγή του συνόλου των συνεντεύξεων αποκλειστικά δια ζώσης, η οποία και θα προσέφερε στο δείγμα περισσότερη άνεση και ενδεχομένως συναισθηματική ασφάλεια.

Η διερεύνηση και καταγραφή των απόψεων των εκπαιδευτικών και γονέων αναφορικά με, τη σχολική ενδυμασία και ειδικότερα με την προοπτική θέσπισης συγκεκριμένων ορίων στις ενδυματολογικές επιλογές των μαθητών, αποτελεί για τη

σύγχρονη σχολική πραγματικότητα ένα σημαντικό ερευνητικό ζητούμενο. Καθώς οι συνθήκες της κοινωνίας χαρακτηρίζονται από την αέναη εξέλιξη των επιστημών, των τεχνών και της τεχνολογίας, απαιτείται η συμπόρευση της εκπαίδευσης σε επίπεδο σχολικών κανονισμών, παιδαγωγικών προσεγγίσεων, διδακτικών μεθόδων, κ.ο.κ.. Σε αυτό το πλαίσιο, το ζήτημα της καθιέρωσης ή μη, μιας ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας, με όσους συμβολισμούς και ρητά ή υπόρρητα μηνύματα το συνοδεύουν, προβάλλει, άλλοτε ως απαίτηση των καιρών και ως αναγκαιότητα και άλλοτε ως εφόδιο και ως «ασπίδα» των μαθητών. Το κατά πόσο, η χρήση μιας κοινής μαθητικής περιβολής, μπορεί να έχει θετικό πρόσημο ή όχι, είναι ιδιαιτέρως σημαντικό να εξεταστεί και από την οπτική των εν δυνάμει φορέων της, των μαθητών. Έτσι, ως πρόταση για μελλοντική έρευνα, προτείνεται, η διερεύνησή τους σχετικά με την προοπτική καθιέρωσης της ομοιόμορφης σχολικής ενδυμασίας. Τέλος, λαμβανομένων υπόψη, όλων των χαρακτηριστικών που συνθέτουν τα αναπτυξιακά, συναισθηματικά, κοινωνικά και ηθικά στάδια των μαθητών, από την παιδική ηλικία έως την εφηβεία, θεωρούμε ότι, θα ήταν ιδιαιτέρως ενδιαφέρον η συγκεκριμένη διερεύνηση να πραγματοποιηθεί με γνώμονα θεωρίες, όπως η θεωρία πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner, η θεωρία της αισθητικής ανάπτυξης του Parson, του Kohlebrg για τον ηθικό συλλογισμό και όσες ακόμη κατορθώνουν να αποκωδικοποιήσουν τον πολυδιάστατο τρόπο σκέψης των μαθητών, τις πολυσύνθετες διαδικασίες διαμόρφωσης των πεποιθήσεων τους, τα κριτήρια επιλογής των συμπεριφορών τους.

Η ένδυση, αποτελεί θα έλεγε κανείς την αποτύπωση σε ύφασμα των επιθυμιών, των προτιμήσεων, των ιδεών, των πεποιθήσεων του ατόμου, αποτελεί αντανάκλαση της αυτοεικόνας του και ταυτόχρονα τον τρόπο που τον αντιλαμβάνονται οι άλλοι, αποτελεί έκφραση της εσωτερικής του ψυχοσύνθεσης και δημιουργία της εξωτερικής της προβολής. Στην περίπτωση των παιδιών, των οποίων, μια από τις σπουδαιότερες ιδιότητες είναι αυτή του μαθητή, ο τρόπος διαχείρισης και ερμηνείας της ένδυσης είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Για τον λόγο αυτό, επιχειρήθηκε με ειλικρινές ενδιαφέρον, η διερεύνηση του εν λόγω ζητήματος και προτείνεται η συνέχισή του, προς όφελος των μαθητών και εν τέλει, της εκπαίδευσης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αβδελά, Ε. Ιγγλέση, Χ., Κλαδούχου, Ε., Λαδά, Α.-Σ., Μακρή-Τσολιπάκου, Μ., Μπακαλάκη, Α., Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. Πετρινώτη, Ξ. (2010). *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αλεξάνδρεια.
- Αλ Σαμπάγκ, Ζ. (2020). *Πειθαρχία, τάξη και αταξία στο ελληνικό δημόσιο σχολείο: απόψεις εκπαιδευτικών και μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Δυτικής Αττικής*. [Διδακτορική διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]. <https://freader.ekt.gr/eadd/index.php?doc=47453&lang=el#p=6>.
- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας* (Π. Σακελλαρίου, Μετ.). Gutenberg.
- Buchli, V., Butler, B, Γιαλούρη, Ε., Γκουγκούλη, Κ., Καλαντζής, Κ., Miller, D., Πετρίδου, Ε., Ρίκου, Ε., Rowlands, M., Σολομών, Ε., Sutton, D., Tilley, C., (2017). *Υλικός Πολιτισμός. Η ανθρωπολογία στη χώρα των πραγμάτων*. Αλεξάνδρεια.
- Butler, J. (2006). Παραστασιακές επιτελέσεις και συγκρότηση του φύλου: Δοκίμιο πάνω στη φαινομενολογία και τη φεμινιστική θεωρία. *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κρίση*. Νήσος. https://vforvolos.espivblogs.net/files/2016/12/JudithButler_MovKafe_Parastasiakes-epiteleseis_2009-05_BR.pdf.
- Γκουζιώτη, Χ., & Καλογιάννη, Ε. (2019). *Η Εκπαίδευση κατά την περίοδο της δικτατορίας 1967-1974*. Πτυχιακή εργασία, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- De Beauvoir, S. (1979). *Το δεύτερο φύλο. «Δε γεννιέσαι γυναίκα, γίνεσαι»*. (Κ. Σιμοπούλου, Μετ.). Γλάρος.
- Δημαράς, Α. (2007). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια ιστορίας) 1821-1894. Νεοελληνική Εκπαίδευση*. Εστία.
- Δημαράς, Α. (2013). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Το “ανακοπτόμενο άλμα”, Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*. Μεταίχμιο.
- Διαμαντής, Δ. (2006). Η εκπαίδευση κατά τον Καποδίστρια, *Επιστημονικό Βήμα*, 6, 24-31.
- Hebdige, D. (1988). *Υπό-κουλτούρα: το νόημα του στυλ*. Γνώση.
- Θάνος, Θ. (2014). *Κοινωνιολογική θεωρία και εκπαίδευση*. Σημειώσεις μαθήματος. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Θεοδωρίδης, Π. (2001). Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη. *Επιστήμη και Κοινωνία*, 5-6, 55-82.
- Καλτσεράς, Δ. (2020). *Η πειθαρχία και τα όρια στη συμπεριφορά των μαθητών στο Δημοτικό σχολείο: Απόψεις Διευθυντών/τριών*. (Μεταπτυχιακή εργασία, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης).

- Καραούλας, Α., & Μπουκουβάλα, Π. (2022). Πειθαρχία και σχολικό περιβάλλον: παιδαγωγικές - ιστορικές -κοινωνιολογικές προσεγγίσεις. *Επιστημονική Επετηρίδα, Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*. Τόμος 15. Αρ.1. 132-148. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/jret/article/view/29174/23735>.
- Κεχαγιά, Π. (2021). Η πολεμική γύρω από την κατάργηση της σχολικής ποδιάς. Τα δημοσιεύματα του αθηναϊκού Τύπου. *MusEd – Museum School Education*, 6, 115-113. [file:///C:/Users/eveli/Downloads/4229-8479-1-SM%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/eveli/Downloads/4229-8479-1-SM%20(3).pdf).
- Κίκκη, Ε. (2007). *Η έννοια της ελευθερίας στους John Stuart Mill και John Rawls* (Διπλωματική εργασία, Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης),
- Κιούση, Ε., Φλωράκος, Γ., & Παπακίτσος, Ε. (2017). Στερεότυπα φύλου και επιλογή σπουδών ανάλογα με το φύλο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. *Έρευνα στην εκπαίδευση*, 1, 95-111. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hjre/article/view/10876/12619>.
- Κωνσταντίνου, Χ. (2015). *Το καλό σχολείο, ο ικανός εκπαιδευτικός και η κατάλληλη αγωγή ως παιδαγωγική θεωρία και πράξη*. Gutenberg.
- Μαλούχου, Μ. (2021). «*Το ένδυμα ως μέσο επικοινωνίας: Εκπαιδευτικά προγράμματα στοχευόμενα στην ευαισθητοποίηση, στη συμμετοχή και τη συνειδητοποίηση του κοινού μέσω της ενδυμασίας*». (Μεταπτυχιακή εργασία, Τμήμα Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο).
- Μάστορη, Β. (2019). *Ο ρόλος του κρυφού προγράμματος στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα: μια προσέγγιση μέσα από τις σχολικές εθνικές εορτές και παρελάσεις*. [Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]. <https://pergamos.lib.uoa.gr/item/uoadl:2900771>.
- Μελέα, Β. (2022). *Η δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974): Μία μελανή σελίδα στη σύγχρονη ελληνική ιστορία*. (Μεταπτυχιακή εργασία, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου). https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/6889/Melea_1012202003029.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Μηλιάδης, Ι. (2021). «*Εμφυλα στερεότυπα στην εκπαίδευση: απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Σαντορίνης*». (Διπλωματική εργασία, Τμήμα Επιστήμες της Αγωγής, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο).
- Μπάδα, Κ. (1992). Η Γλώσσα του Ρούχου και της Ατομικής Εμφάνισης στην Παραδοσιακή Κοινωνία. *Επιστημονικές Επετηρίδες Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Τόμος 21, σσ. 181-193. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/6276>.
- Μπάλιας, Σ. (2006). «Κράτος, δημοκρατία και εκπαίδευση στη σκέψη του Ε. Durkheim», *Αξιολογικά* 15, σ. 201-219. <https://pasithee.library.upatras.gr/axiologika/article/view/1713/1643>.

- Μπέλιου, Σ. (2019). «*Η πειθαρχία στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*». (Πτυχιακή εργασία, Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης).
- Νικολάου, Γ. (2005). Ετερότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση μέσα από το πρίσμα της κριτικής θεωρίας: το Σχολείο της Ένταξης. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, 9, 79-106.
- Νικολάου, Σ-Μ., Ελευθεράκης, Θ., Καλεράντε, Ε., Γιαβρίμης, Π., Κουστουράκης, Γ. (Επιμ.). (2018). *Νέες Προκλήσεις στην Εκπαίδευση και τη Δημοκρατία. Κοινωνιολογικές και Παιδαγωγικές προσεγγίσεις της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης*. Gutenberg.
- Νιτσιάκος, Β. (2014). *Προσανατολισμοί. Μια κριτική εισαγωγή στη λαογραφία*. (2^η έκδ.). Κριτική.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (2002). Η κοινωνιολογία του Pierre Bourdieu: μια *passio sciendi*. *Επιστήμη και Κοινωνία*, 8-9, 229-243.
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sas/article/view/725/723>.
- Παπανικολάου, Π. (2023). «Μισέλ Φουκώ: Γνώση και πειθαρχία στην εκπαίδευση» [Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων]. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/54040>.
- Payne, B., Winakor, G., & Farrell, J. (2000). *Ενδυματολογία Ιστορία της Ενδυμασίας*. Ίων.
- Πλαϊνάκη, Α. (2023). *Η πολιτιστική αξία και σημασία της ενδυμασίας στη νεότερη Ελλάδα (19ος-αι). Μηνύματα και συμβολισμοί. Η περίπτωση της Συλλογής Ελληνικών Ενδυμασιών “Βικτωρία Γ. Καρέλια” - Επικοινωνιακές πρακτικές προώθησης και προβολής των συλλογών και των δράσεών της*. (Μεταπτυχιακή εργασία, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο).
- Σκούρα, Λ. (2014). *Η γενική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα (1862-1910), Θεσμοί, Αντιλήψεις, Ανισότητες, Μια ιστορική κοινωνιολογική προσέγγιση*. Gutenberg.
- Σπάλα, Γ. (2010). «Οι αταξίες των μαθητών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (1836-1950): παιδαγωγικές και κοινωνιολογικές διαστάσεις».[Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο].
- Τότσικας, Α. (2013). Η ιστορία των μαθητικών παρελάσεων. Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. <https://argolikivivliothiki.gr/2013/10/22/parelasi/>.
- Τσιλεμάνη, Μ. (2019). *Η έννοια της εκπαιδευτικής ανισότητας όπως την αντιλαμβάνονται και την ερμηνεύουν εκπαιδευτικοί της ελληνικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης* (Μεταπτυχιακή εργασία, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας).
<https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/3501/Tsilemani%2c%20Maria.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Τσιράκης, Τ-Ο. (2021). «*Η Θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου του Pierre Bourdieu: Το εύρος και τα όριά της*». (Μεταπτυχιακή εργασία, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). <https://ikee.lib.auth.gr/record/338528/files/GRI-2022-34486.pdf>.

- Φουρναράκη, Ε. (1987). *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών. Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)*. Ένα ανθολόγιο. Ιστορικό Αρχείο της Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
- Frosi, L., & Kouimtzi, E-M., & Papadimou, C. (2001). *Ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Μελέτη επισκόπησης*. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.). https://www.researchgate.net/publication/332246303_O_paragontas_phylo_kai_e_scholike_pragmatikoteta_sten_protobathmia_kai_deuterobathmia_ekpaideuse_Melete_episkopeses.
- Ψαρρέας, Α. (2022). *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964: Αφειρητές, πρωταγωνιστές και προοπτικές*. (Μεταπτυχιακή εργασία. Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου). https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/6801/Psarreas_1012202003055.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Veblen, T., (1982). *Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης: Η Οικονομική Μελέτη των Θεσμών*. (Γ. Νταλιάνης, Μετ.). Κάλβος.

Ξενόγλωσση

- Adam, H. & Galinsky, A. (2012). “Encloded cognition”. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 918-925. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0022103112000200>.
- Alivizatou, M. (2006). Museums and Intangible Heritage: The Dynamics of an 'Unconventional' Relationship. *Papers from the Institute of Archaeology*. 17, 47-57. https://www.researchgate.net/publication/276192761_Museums_and_Intangible_Heritage_The_Dynamics_of_an_'Unconventional'_Relationship.
- Auslander, L. (2014). Deploying material culture to write the history of gender and sexuality: the example of clothing and textiles. *Making Gender with Things*. V. 40. <https://doi.org/10.4000/cliowgh.716>.
- Barthes, R. (2006), «On the Fashion System». In R.Barthes, *The Language of Fashion*, Berg, Oxford. <https://www.scribd.com/document/369213235/Roland-Barthes-the-Fashion-System>.
- Buss, I. (2019, February, 26). School’s In Session: The History Of School Uniforms. <https://ibuss-allan.com/school-uniforms/>.
- Campbell, C., (1992). «The Desire for the New: Its Nature and Social Location aw Presented in Theories of Fashion and Modern Consumerism». In R. Silverstone – E. Hirsch (επιμ.), *Consuming Technologies: Media and Information in Domestic Spaces*, Routledge.
- Cartwright, M. (2018, June, 28). “Clothes in Medieval England.” www.worldhistory.org/article/1248/clothes-in-medieval-england/.
- Caruso, P. (1996). Individuality vs. conformity: The issue behinds school uniforms. *Features*, 83-88.
- Chernilo, D. (2015). Social Change and Progress in the Sociology of Robert Nisbet. *SYMPOSIUM: The Legacy of Robert Nisbet*. 52:324-334 [10.1007/s12115-015-9908-0](https://doi.org/10.1007/s12115-015-9908-0).

- Cumming, V. (2004). *Understanding Fashion History*. Chrysalis Books Group.
- Deanne, S. (2015). Dressing Diversity: Politics of Difference and the Case of School Uniforms. *Philosophy of Education Society*. Vol. 46. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1076463.pdf> .
- Entwistle, J. (2000). *The Fashioned Body: Fashion Dress and Modern Social Theory*. Polity Press in Association with Blackwell, Cambridge.
- Francis B., & Skelton C. (2001). Men Teachers and the Construction of Heterosexual Masculinity in the Classroom, *Sex Education*, 1:1, 9-21.
- Friedrich, J. & Shanks, R. (2023). "The prison of the body": school uniforms between discipline and governmentality". *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*. Routledge. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/01596306.2021.1931813?needAccess=true>.
- Gereluk, D. (2006). "Why Can't I Wear This?!" Banning Symbolic Clothing in Schools. In *Philosophy of Education Yearbook* (106-114), [10.47925/2006.106](https://doi.org/10.47925/2006.106).
- Gereluk, D. (2008). What Not To Wear: Dress Codes and Uniform Policies in the Common School. *Journal of Philosophy of Education*, 9, 141-154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.2007.00576.x>.
- Gerhardt, E. (2011). *Talcott Parsons: An Intellectual Biography*. Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/97805211/74589/excerpt/9780521174589_excerpt.pdf
- Gouvias, D., & Alexopoulos, C. (2018). Sexist stereotypes in the language textbooks of the Greek primary school: a multidimensional approach. *Gender and Education*, 30(5), 642–662. <https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1237620>.
- Merleau-Ponty, M. (2002). *Phenomenology of perception*. Routledge.
- Mesude, A. & Ipek, D. (2012). Analysis of 1st grade and 5th grade textbooks and primary school students' views about personal traits in gender role in society. *Procedia – Social and Behavioral Science*, 47, 64-73. <https://pdf.sciencedirectassets.com/>.
- Miller, D. (2010a). «Why Clothing Is Not Superficial». In D. Miller, *Stuff*, Polity Press, Cambridge.
- Moehlecke M, Blume CA, Cureau FV, Kieling C, Schaan BD. (2018). Self-perceived body image, dissatisfaction with body weight and nutritional status of Brazilian adolescents: a nationwide study. *Jornal de Pediatria*, 96(1), 1-7. [10.1016/j.jped.2018.07.006](https://doi.org/10.1016/j.jped.2018.07.006).
- Pendharkar, E. (2022). School Dress Codes Aren't Fair to Everyone, Federal Study Finds. [Equity & Diversity. Education Week. https://www.edweek.org/leadership/school-dress-codes-arent-fair-to-everyone-federal-study-finds/2022/10](https://www.edweek.org/leadership/school-dress-codes-arent-fair-to-everyone-federal-study-finds/2022/10).
- Shanks, R., & McKinney, S. (2022). Cost and Affordability of School Uniform and Child Poverty. *Scottish Educational Review* 54, 26-48. [10.1163/27730840-54010003](https://doi.org/10.1163/27730840-54010003).
- Tarman, B. (2016). Discipline or Classroom Management. *Journal of Learning and Teaching in Digital Age*, 2016, 1(2), 37-44.

- Thomas, D. (2019). *Fashionopolis. The Price of Fast Fashion and the Future of Clothes*. Penguin Press.
- Turner, B. S. (2012). *The Body and Society: Explorations in Social Theory*. Blackwell.
<https://doi.org/10.4135/9781446214329>.
- Young, I. (1990). *Politics of Difference*. Princeton University Press.
- Welters, L. (2010). Dress and Community: A Greek Example. *Ενδύεσθαι. Ιστορικές, Κοινωνιολογικές και Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις. Πρακτικά Συνεδρίου. Π.Λ.Ι. – Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα*.

Διαδίκτυο

- Christ's Hospital. A school like no other. n.d. *A Remarkable School with a Clear Mission*
<https://www.christs-hospital.org.uk/about-christs-hospital/>.
- Ingenia delivering knowledge (χ.χ.). *Ιαπωνία. Ένα πρότυπο σύστημα εκπαίδευσης*. Ανακτήθηκε 30.11.2025 από <https://www.ingenia.gr/gr/blog/japan-a-standard-educational-model-31>.
- offsiteneews, (χ.χ.). *Πώς μοιάζει η υποχρεωτική σχολική στολή σε άλλες χώρες*. Ανακτήθηκε 30.11.2025 από <https://www.offsite.com.cy/perissotera/viral/pos-moiazei-i-ypohreotiki-sholiki-stoli-se-alles-hores>.

Νομοθεσία

- Υπουργική Απόφαση 1876, Περί του ιματισμού των μαθητών των γυμνασίων και ελληνικών σχολείων (ΦΕΚ Α' 24 / 08-05-1876).
- Υπουργική Απόφαση 1876, Περί τροποποιήσεως της στολής των μαθητών (ΦΕΚ Α' 27 / 10-06-1876).

Παράρτημα Ι

Ερωτήσεις συνέντευξης σε εκπαιδευτικούς δημοσίων σχολείων και σε γονείς, προσανατολισμένες στους επιμέρους στόχους της έρευνας

- Ποια είναι η άποψή σας για την ομοιομορφία στη σχολική ενδυμασία; Εάν το σχολείο σας παρείχε κάποιας μορφής σχολική ενδυμασία, όπως φόρμες για την καθημερινότητα και μια επίσημη ενδυμασία για γιορτές και παρελάσεις) θα δεχόσασταν να την φορέσουν τα παιδιά σας; Γιατί;
- Πώς και ποιος μπορεί να ορίσει την ενδυμασία του παιδιού ;
- Πρέπει να υπάρχει όριο στο ντύσιμο των παιδιών ; Πρέπει να υπάρχει ελευθερία ή καθοδήγηση ;
- Έχετε ακούσει για το περιστατικό που έγινε σε δημοτικό σχολείο στο Μαρκόπουλο Αττικής, όπου ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων ζήτησε για όποιον γονέα το επιθυμεί να γίνει επαναφορά μιας σχολικής ενδυμασίας (φόρμες και κονκάρδα σχολείου) ώστε να καταργηθούν οι ανισότητες και να αποφευχθούν προκλητικά ντυσίματα μαθητριών του δημοτικού σχολείου; Ποια είναι η άποψη σας;
- Μπορεί η ενδυμασία να δημιουργήσει ταξικές διαιρέσεις ή έμφυλες διαφορές ;
- Έχετε βρεθεί σε περιστατικό διάκρισης λόγω ενδυματολογικών επιλογών; Πως το αντιμετωπίσατε;
- Έχετε παρατηρήσει bullying μεταξύ παιδιών που να αφορά τις ενδυματολογικές επιλογές τους ;
- Έχετε παρατηρήσει γονείς που δεν έχουν την οικονομική επιφάνεια να αγοράζουν επώνυμα ρούχα στα παιδιά τους ; Σε τι πιστεύετε ότι εξυπηρετεί αυτό ; Πώς επηρεάζει γονείς και παιδιά ;
- Το παιδί επιλέγει μόνο του τι θα φορέσει το πρωί ή μέσα στη μέρα;
(Ερώτηση μόνο για γονείς)
- Παρατηρείτε να νιώθει αυτοπεποίθηση ή να καταπιέζεται όταν φοράει συγκεκριμένα ρούχα; (Ερώτηση μόνο για γονείς)
- Η ενδυμασία παίζει ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού στο σχολείο; Επηρεάζει τις σχέσεις του με άλλα παιδιά;
- Υπάρχει κατάλληλο και αποδεκτό ντύσιμο για το σχολείο;
- Με ποιον τρόπο θα αντιμετωπίζατε έναν γονιό που θα έκανε παράπονα σχετικά με το ντύσιμο κάποιου παιδιού; (Ερώτηση μόνο για εκπαιδευτικούς)
- Εσείς ως γονιός ξοδεύετε αρκετά χρήματα για το ντύσιμο των παιδιών σας; Προτιμάτε επώνυμες μάρκες ή απλές καθημερινές; (Ερώτηση μόνο για γονείς)
- Με βάση ποια κριτήρια επιλέγετε τα ρούχα; (ΜΜΕ, συνομήλικοι, γούστο παιδιού, γούστο γονέα, άνεση, εμφάνιση).(Ερώτηση μόνο για γονείς)

Ερωτήσεις συνέντευξης σε εκπαιδευτικούς ιδιωτικών σχολείων προσανατολισμένες στους επιμέρους στόχους της έρευνας

- Πόσα είδη στολής έχει το σχολείο; (επίσημη/καθημερινή, αγόρια/κορίτσια, βάσει ηλικίας).
- Υπάρχουν και συγκεκριμένοι κανόνες με περισσότερες λεπτομέρειες (χρήση συγκεκριμένων παπουτσιών, χρήση αξεσουάρ, μήκος φούστας, χρήση φουλαριού, γραβάτας, κονκάρδας) ; Τι από αυτά είναι υποχρεωτικό και τι αποτελεί επιλογή του παιδιού;
- Σε τι πιστεύετε ότι εξυπηρετεί η χρήση της ομοιομορφίας στη σχολική ενδυμασία; (Κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά).
- Θα αλλάζατε κάτι στους κανόνες που διέπουν τη σχολική ενδυμασία στο σχολείο που εργάζεστε; Ναι ή όχι και γιατί;
- Έχετε παρατηρήσει περιστατικά μη συμμόρφωσης; Γιατί, πιστεύετε; Στις περιπτώσεις μη συμμόρφωσης, υπάρχει κάποια τιμωρία;
- Θεωρείτε ότι η στολή καταπιέζει τα παιδιά που τη φοράνε;
- Υπάρχει περισσότερη πειθαρχία στη τάξη;
- Έχετε παρατηρήσει περιστατικά bullying για ενδυματολογικούς λόγους
- Έχετε παρατηρήσει στερεοτυπικές συμπεριφορές παιδιών που να σχετίζονται με άλλα ζητήματα όπως παπούτσια, κινητό τελευταίας τεχνολογίας, σχολικά είδη;
- Φορώντας τη στολή ένα παιδί πιστεύετε ότι αποκτά και έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς; (πιο υπεύθυνο, πιο επαγγελματικό, πιο ώριμο;)
- Παρόλο που φοράνε τα ίδια ρούχα, έχετε παρατηρήσει να νιώθουν ανασφάλεια με την εικόνα τους; Τα αγόρια ή τα κορίτσια;
- Θεωρείτε ότι η ομοιομορφία στη σχολική ενδυμασία αυξάνει το κύρος του σχολείου που φέρει αυτήν την πολιτική;

Παράρτημα II

Παράδειγμα απομαγνητοφωνημένης συνέντευξης

Συνεντευξιαζόμενη: Γυναίκα, 35 ετών, ιδιωτική υπάλληλος, γονέας 3 παιδιών, ηλικίες παιδιών: 6, 5 και 3 ετών

-Καλημέρα, Ιωάννα.

Γεια σου, Μαρία.

-Καταρχήν, θα ήθελα να σε ενημερώσω ότι θα ηχογραφήσω αυτή τη συνέντευξη και θέλω τη συγκατάθεσή σου γι' αυτό.

Ναι, είμαι σύμφωνη.

-Ωραία. Θέλεις να μου πεις πρώτα λίγα λόγια για εσένα και τον background σου εκπαιδευτικά και σαν γονιός.

-Ναι. Λοιπόν, είμαι 35 χρονών, έχω τρία παιδιά. Το ένα είναι πρώτη δημοτικού, η Βασιλική. Το δεύτερο είναι μικρά νήπια, είναι πέντε χρονών και ο μικρός είναι τριών. Δουλεύω σε μια μεγάλη πολυεθνική εταιρεία με ρούχα, σουηδική. Επίσης, έχω σπουδάσει κλασική φιλολογία. Σπουδάζω αυτή τη στιγμή στο Παιδαγωγικό Νηπιαγωγών και έχω κάνει μεταπτυχιακό στην ειδική αγωγή. Αυτά.

-Ωραία. Θέλεις να μου πεις γενικότερα λίγο την άποψή σου για την ομοιογένεια στη σχολική ενδυμασία. Η Βασιλική πάει δημοτικό. Τι τάξη πάει?

Η Βασιλική πάει πρώτη δημοτικού. Πάει σε ένα δημόσιο σχολείο εδώ στην Άρτα, στο οποίο δεν ντύνονται όλοι το ίδιο. Δεν έχουμε εδώ ιδιωτικά σχολεία για να ντυθούν όλοι το ίδιο, όπως υπάρχουν σε μερικά ιδιωτικά σχολεία. Οπότε, το κάθε παιδί επιλέγει μόνο του τι θα βάλει. Τι ακριβώς θέλεις να σου πω για την...

-Θέλω να μου πεις την άποψή σου για την ομοιογένεια στη σχολική ενδυμασία. Πώς θα σου φαίνεται αν το σχολείο παρείχε, ας πούμε, σε εσάς, σαν γονείς, για τα παιδιά σας, συγκεκριμένα ρούχα, φόρμες, όχι διαφοροποιημένα, ώστε, ας πούμε, να μην αναγκαζόσασταν εσείς να ξοδέψετε χρήματα για το ντύσιμο των παιδιών σας, ουσιαστικά. Και να σας παρείχε το σχολείο τρία ζευγάρια φόρμες για να ντύνονται με αυτά τα παιδιά μόνιμα.

Γενικά δεν είμαι αυτής της κουλτούρας. Έτσι κι αλλιώς στην εταιρεία που δουλεύω, που είναι μια σουηδική εταιρεία, μας λένε ότι... όχι μόνο μας λένε, έχω μάθει μέσα από τόσα χρόνια που δουλεύω εκεί ότι ο κάθε άνθρωπος έχει τη δική του προσωπικότητα, το δικό του χαρακτήρα, γιατί και τα ρούχα είναι τρόπος έκφρασης της προσωπικότητάς μας, οπότε ο καθένας ντύνεται όπως θέλει. Οπότε το ίδιο πιστεύω και για τα παιδιά μου και για το σχολείο, ότι δηλαδή το κάθε παιδί έχει τη δική του προσωπικότητα και πρέπει να νιώθει άνετα και ωραία με τα ρούχα που φοράει, οπότε δεν είμαι πολύ σύμφωνη να φοράνε όλοι τα ίδια ρούχα. Και πέρα από το ότι ο καθένας έχει τη δική του προσωπικότητα και ότι μέσα από το ρούχο είναι λες και τον κλείνεις, τα παιδιά ειδικά στο δημοτικό, όπως είναι η Βασιλική εμένα, έχουν πάρα πολλά έτσι περίεργα με τα ρούχα και με αυτά που φοράνε, δηλαδή πολλές φορές μπορεί να την τρώει κάτι ή μπορεί να την πιέζει, θέλει συγκεκριμένα ρούχα να φοράει κάθε πρωί, οπότε το να επιλέξει το σχολείο ένα συγκεκριμένο ρούχο ή φόρμα μπορεί στο δικό μου παιδί να μην αρέσει... Να μην είναι το κατάλληλο, και αυτό μετά αν υπάρχει πρόβλημα κάθε πρωί.

-Να σε ρωτήσω, τα ρούχα κάθε πρωί της τα ετοιμάζεις εσύ από το προηγούμενο βράδυ, της λες εσύ τι να φορέσει ή επιλέγει μόνη της?

Όχι, επιλέγει πάντα μόνη της. Όταν καμιά φορά κάτι δεν είναι πλυμένο και πάω εγώ να της βάλω κάτι, δεν το δέχεται, προτιμάει να βάλει το άλλο που είναι άπλυτο, γι' αυτό έχουν πολλά περίεργα τα παιδιά σε αυτή την ηλικία, γιατί ξεκινάει και η ταυτότητά τους, που θέλουν να έχουν το δικό τους στυλ. Της αρέσει να ντύνεται πιο με cargo, πιο χύμα, δεν της αρέσουν τα τόσο κοριτσίστικα. Δεν θα μπορούσε να τη βάλω σε μια διαδικασία να φοράει φούστα, δεν μπορεί καθόλου το καλσόν, αντίστοιχα, όπως βλέπεις, σε μερικά σχολεία, οπότε δεν νομίζω ότι αυτό θα μπορούσε να είναι εφικτό.

-Και να σε ρωτήσω, ντύνεται μόνη της, γενικά, ή τη ντύνεις. Από ποια ηλικία ντύνεται μόνη της?

Από τα τέσσερα, θυμάμαι. Όλα μου τα παιδιά και τα παπούτσια, και ο μικρός που είναι τριών.

-Ο μεσαίος πόσο είναι, είπες πέντε;

Πέντε, πέντε, και αυτός μόνος του. Και ντύνεται και αυτός μόνος του. Και αυτός είναι το ίδιο, ας πούμε ο Αλέξης θέλει να φοράει μόνο φόρμα. Αλλά φόρμα συγκεκριμένη, χωρίς να έχει χνουδί μέσα γιατί ζεσταίνεται. Οπότε πιστεύω ότι αυτό δεν μπορεί να αποδώσει

στα παιδιά, ειδικά σε αυτές τις ηλικίες. Τα παιδιά του λυκείου έχουν πιο διαμορφωμένες προσωπικότητες, ίσως να ήταν λίγο διαφορετικά. Αλλά σε παιδιά δημοτικού νομίζω είναι πολύ δύσκολο.

-Ωραία. Για το περιστατικό με τον Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων του Δημοτικού Σχολείου στον Μαρκόπουλο Αττικής, που ζήτησαν επαναφορά της σχολικής ομοιογένειας, φόρμες ουσιαστικά έχεις ακούσει κάτι, ποια είναι η άποψή σου;

Έχω ακούσει λίγο ότι θεώρησαν προκλητικό το ντύσιμο κάποιων κοριτσιών σε δημοτικό σχολείο και ότι γι' αυτό το λόγο, θα έπρεπε να γίνει επαναφορά. Δεν θεωρώ ότι αυτός είναι λόγος για να γίνει επαναφορά μιας ενδυμασίας που θα πρέπει να φοράνε όλοι, επειδή κάποια κορίτσια θεώρησαν κάποιοι ότι ντύθηκαν προκλητικά. Εν τέλει, ποιο είναι το προκλητικό, ποιος το θεωρεί προκλητικό. Το κάθε παιδί είναι από διαφορετική οικογένεια, έχει διαφορετικά πρότυπα, έχει διαφορετική κουλτούρα η κάθε οικογένεια, οπότε δεν μπορείς να πεις ότι αυτό το πράγμα... Εσύ το μόνο που μπορείς να κάνεις σαν γονέας είναι να διασφαλίσεις το δικό σου παιδί, για να το χτίσεις σαν προσωπικότητα. Και όχι να αξιολογείς τα παιδιά των άλλων. Τα άλλα τα παιδιά έχουν δικούς τους γονείς να μπορούν να αξιολογήσουν την ενδυμασία που φοράνε. Δεν νομίζω ότι μπορεί να κρίνει εμένα μία άλλη μαμά. Κάποιος άλλος μπορεί να θεωρήσει το ντύσιμο της βασιλικής αγορίστικο. Τι σημαίνει ότι πρέπει το παιδί μου να πάει με άλλα ρούχα επειδή κάποιος έχει αυτή την άποψη. Οτι είναι κάτι πολύ υποκειμενικό για να αξιολογήσει κάποιος τα παιδιά.

-Πρέπει να υπάρχουν, θεωρείς, γενικά, όρια στον ντύσιμο των παιδιών?

Όρια, εντάξει. Θεωρώ ότι, ας πούμε, εντάξει. Υπάρχει ένας κώδικας σε όλα αυτά, μέσα στην κοινωνία μας. Δηλαδή, δεν μπορείς να πας με μαγιό στο σχολείο. Εκτός αν πας στο κολυμβητήριο. Αυτό. Όχι από εκεί και πέρα ότι είναι κακό, ας πούμε, αν ένα παιδί ντύνεται διαφορετικά από το άλλο. Ότι αυτό το πράγμα πρέπει να γίνει άξιο να συζητηθεί ή να τεθεί, ας πούμε, σε ένα συμβούλιο. Είναι κάτι τελείως διαφορετικό.

-Και πώς μπορεί κανείς, ας πούμε, να οριοθετήσει μία ενδυμασία κατάλληλη και αποδεκτή, έτσι, για το σχολικό περιβάλλον; Πώς θα οριοθετούσες, ας πούμε, μία ενδυμασία κατάλληλη; Βασικά, από πού προέρχεται όλο αυτό, θέλω να καταλήξω. Κατάλαβες τι εννοώ με την ερώτηση.

Νομίζω ότι προέρχεται την ίδια την κοινωνία στην οποία ζούμε. Δηλαδή, στον ευρωπαϊκό πολιτισμό που έχουμε αυτά τα πρότυπα, έχουμε συγκεκριμένα, ας πούμε, συγκεκριμένα όρια στην ενδυμασία σε ένα σχολείο. Αν είμαστε στην Τουρκία. Εκεί έχουν κάποια άλλα. Οπότε, σίγουρα, παίζει ρόλο η κουλτούρα που έχουν σα λαός. Σα λαός σαν Ευρωπαίοι. Οπότε, οι Αμερικάνοι έχουν άλλοι. Δηλαδή, στην Αμερική, μπορεί ένα παιδί... με... δεν ξέρω, με τατουάζ, με πολύ έντονα πράγματα στον ντύσιμο του, να θεωρείται φυσιολογικό κάτι που αν έρχονταν στην Ελλάδα, εμείς θα το θεωρούσαμε περίεργο. Οπότε, νομίζω ότι αυτό το χτίζει κάθε κοινωνία. Οπότε, πάμε λίγο με τα πρότυπα της κοινωνίας στην οποία ζούμε. Αλλά είναι όλο με μέτρο. Ούτε μπορούμε να αφαιρέσουμε κάτι ακραίο, ούτε και το αντίθετο.

-Πιστεύεις ότι δημιουργούνται ταξικές διαιρέσεις μέσω της ενδυμασίας;

Ναι, αυτό το πιστεύω. Πιστεύω, δηλαδή, ένα παιδί το οποίο είναι από πολύ καλή... οικονομική κατάσταση προέρχεται, το ντύσιμό του σίγουρα είναι πολύ διαφορετικό από ένα άλλο παιδί που δεν έχει την ίδια οικονομική κατάσταση οι γονείς του να του πάρουν τα τέλεια παπούτσια, τα τέλεια niker, όλα αυτά, τέλος πάντων, που γνωρίζουμε έξω. Ήδη βλέπουμε τα παιδιά λόγω της μουσικής που ακούν και αυτά να είναι όλα με North Face μπουφάν, χωρίς οι γονείς τους να είναι...να έχουν την οικονομική κατάσταση για να αγοράσουν κάτι τέτοιο. Δηλαδή, το βλέπω παντού αυτό στα σχολεία. Είναι όλοι με North Face που έχουν 300 και 400 ευρώ και οι γονείς τους όλη μέρα δουλεύουν για μεροκάματο. Δηλαδή, υπάρχει διαφορά στον ντύσιμο. Το θέμα είναι ότι εσύ πρέπει να φτιάξεις το παιδί σου, ήδη από το δημοτικό, που ξεκινά να γίνεται η ταυτότητά σου αυτό το πράγμα, γιατί το παιδί ασχολείται με την εξωτερική του εμφάνιση σε αυτή την ηλικία, ούτως ώστε να μην το βλέπει ως ότι είναι κάτι αρνητικό όταν ένα άλλο παιδί δεν έχει το αντίστοιχο ντύσιμο. Και αντίστοιχα όταν ένα άλλο παιδί το κοροϊδεύει, για το ντύσιμό του, γιατί μπορεί να μην είσαι καλά οικονομικά, το παιδί αυτό να έχει χτίσει γερές βάσεις μέσα του, ώστε να μην τον επηρεάζει αυτό το πράγμα.

-Ωραία, μου έδωσες πάσα για δύο σημαντικές ερωτήσεις. Το ένα είναι ότι ξέρεις ότι οι γονείς του παιδιού που φοράει north face δουλεύουν όλη μέρα, άρα ουσιαστικά μου είπες ότι δεν έχουν το οικονομικό υπόβαθρο να αγοράσουν north face. Αλλά αγοράζουν στο παιδί north face.

Ναι.

-Αυτό, ας πούμε, πώς το βλέπεις εσύ? Δηλαδή, γιατί θεωρείς ότι το κάνουν κατ' αρχήν και επίσης γνωρίζεις και άλλα περιστατικά δικών σου ανθρώπων που ζοδεύουν περισσότερα από ό,τι βγάζουν για να φαίνονται κοινωνικά τα παιδιά τους, ας πούμε, σε ένα καλύτερο επίπεδο;

Στο πρώτο ερώτημα έχει να κάνει με το ότι έχει εδώ στην κοινωνία που ζω, έτυχε να μιλήσω με ένα παιδί που δουλεύει σε μαγαζί, είναι υπεύθυνος σε μαγαζί με αθλητικά, και μου έλεγε ότι τα παιδιά κλαίνε στο ταμείο, πραγματικά, προτιμούν να μην αγοράσουν τίποτα άλλο, αρκεί να έχουν iPhone και north face. Οι γονείς το κάνουν, γιατί πραγματικά κάθε γονέας προσπαθεί να προσφέρει ό,τι μπορεί στο παιδί του. Δηλαδή, αν βλέπει ότι το παιδί του έχει τόσο πολύ ανάγκη, θα προτιμήσει να μην πάρει αυτός για να πάρει το παιδί του. Οπότε, θεωρώ ότι οι γονείς το κάνουν από υπερβολική αγάπη. Τώρα, αυτό αν είναι σωστό ή όχι.

-Για ποιο λόγο πιστεύεις ότι τα παιδιά αντιδρούν έτσι σε αυτά τα δύο πάρα πολύ ακριβά... Θα μιλήσουμε για αυτά τα δύο, αλλά από πίσω κρύβονται και άλλα τόσα ακριβά πράγματα, που μπορεί να ζητήσουν, αντικείμενα, ας πούμε.

Είναι καθαρά από τα social media. Ότι αυτά είναι τα πρότυπα πια που υπάρχουν στην τηλεόραση, στο Instagram, στο Facebook, στο TikTok.

-Είναι δηλαδή προϊόντα κοινωνικοποίησης ουσιαστικά, για να ενταχθούν σε μια ομάδα;

Ναι, σε μια ομάδα, ναι, για να νιώσουν ότι ανήκουν... Δηλαδή, έχω μια κυρία εδώ που προσέχει τα παιδιά, η οποία απλά καθαρίζει σπίτια, και ο άντρας της είναι και αυτός του μεροκάματου, και πήρε στον γιό της moncler μπουφάν.

Όντως;

Ναι! Πρώτη γυμνασίου. Δηλαδή, θέλω να σου πω ότι αυτό κάπου έχει ξεφύγει.

-Γιατί αυτό σου το ανέφερε η ίδια, ας πούμε;

Ναι, ναι, ναι.

-Στο ανέφερε για να σου δείχτεί ή σε συζήτηση;

Όχι για να μου δείχτεί, όχι για να μου δείχτεί. Γιατί κάνει τα πάντα για τα παιδιά της. Αυτή δεν έχει ούτε κάρτα στο κινητό. Και τα τρία της τα παιδιά έχουν iPhone. Αυτό της

λέω κι εγώ, γιατί το κάνει. Γιατί ο κάθε γονιός προσπαθεί να κάνει ό,τι καλύτερο μπορεί. Όπως ο πατέρας μου προσπαθούσε να με βάλει στο καλύτερο φροντιστήριο.

-Για ποιο λόγο πιστεύεις ότι το κάνουν αυτό οι γονείς, πέραν της αγάπης;

Για να μην νιώθουν τα παιδιά τους ότι διαφέρουν από τους υπόλοιπους. Αλλά το θέμα είναι ότι πρέπει εμείς να χτίσουμε στα παιδιά μας να καταλαβαίνουν, να κατανοούν, δηλαδή όταν είναι γυμνάσιο και ένα παιδί καταλαβαίνει ότι αυτό δεν χτίζει, ας πούμε, τη φιλία ούτε την προσωπικότητά σου. Βέβαια, αυτό πρέπει να περάσει πολύ από μέσα σου και χρόνια για να το καταλάβεις, όπως πολλοί άνθρωποι θέλουν να πάρουν ένα ακριβό αυτοκίνητο για να δειχτούν ή ένα πολύ καλό κινητό. Πολλοί βάζουν iPhone σε δόση που έχει 1.500 ευρώ αυτή τη στιγμή ενώ μπορούν να κάνουν την ίδια δουλειά με κάτι άλλο. Αλλά είναι τι θέλει ο καθένας. Είναι στο δεύτερο που μου ερώτησες. Ναι, πολλοί άνθρωποι προσπαθούν να ψωνίσουν ό,τι πιο ακριβό υπάρχει χωρίς να έχουν την οικονομική κατάσταση. Μόνο και μόνο για να φανεί στην κοινωνία ότι είναι κάποιος ότι έχει χρήματα, ότι έχει αλλάξει, γιατί έχουν γίνει πολύ τα υλικά αγαθά να σε καθορίζουν σαν άνθρωπο. Ίσως γι' αυτό.

-Το κάνει και κάποιος για να ανέβει και κοινωνικά ουσιαστικά. Για να ανέβει λίγο και το level του σε επίπεδο παρέας και τα λοιπά;

Ναι. Για να νιώσει σημαντικός.

-Οπότε, καθορίζουν ουσιαστικά όλα τα υλικά αγαθά, ανεξαρτήτως είτε είναι ενδύματα, είτε είναι τεχνολογία, γκατζετς και τα λοιπά. Να σε ρωτήσω, η Βασιλική σου έχει πει έτσι κανένα περιστατικό, γιατί μου ανέφερες προηγουμένως πάλι κάποιο περιστατικό και τα λοιπά που άκουσες. Ή αν έχεις ακούσει εσύ από κάποιο γονιό ή από κάποιο εκπαιδευτικό περιστατικό bullying σε σχέση με το ντύσιμο. Είτε αυτό αφορά μάρκα και όχι μάρκα, είτε αφορά καλό και κακό ντύσιμο, είτε αφορά ακριβό, φθηνό κινητό. Αν σου έχει αναφέρει η Βασιλική κάποιο τέτοιο περιστατικό να έχει συμβεί στο σχολείο της, από κάποιον συμμαθητή προς εκείνη ή το αντίθετο, ή αν έχεις ακούσει εσύ;

-Το ένα που σκέφτομαι είναι ότι η Βασιλική το καλοκαίρι ήθελε να φορέσει τη στολή του Νειμάρ. Της είχα πάρει το σετ αφού την ήθελε. Ασχολείται και ο μπαμπάς με μπάλα, οπότε έχει συνέχεια αυτά τα πρότυπα. Εννοείται ότι της είπαν πάρα πολλά κοριτσάκια που ήταν ντυμένα πριγκίπισσες, γιατί είσαι έτσι, ή αυτά είναι αγορίστικα, αλλά τη Βασιλική δεν την απασχολεί. Βέβαια είναι έτσι η προσωπικότητα της Βασιλικής, γιατί μου αρέσει,

απάντησε. Της αρέσει ο Νείμάρ. Τώρα όμως που πάει στο Δημοτικό και βλέπει τα άλλα κοριτσάκια που φοράνε όλες αυτά τα ακουστικά, τα ωραία, μου ζήτησε και αυτήν για να νιώσει ότι ανήκει και αυτήν στην ίδια ομάδα και της τα πήρα. Δηλαδή δεν μπορώ να σου πω ότι... Ζητάει η τσάντα της να είναι POLO, γιατί βλέπει ότι όλες οι άλλες παίρνουν POLO τσάντα. Δεν μπορώ να σου πω ότι έχω καταφέρει στο 100% να μην τα κοιτάει, αλλά προσπαθείς να την κάνω να μην την απασχολεί τι φοράνε οι άλλοι. Δεν μου έχει πει κάποιος να της πει κάτι για το ντύσιμο της ακόμη. Είναι, νομίζω, πολύ μικρά πρώτη δημοτικού. Νομίζω ότι αυτά είναι λίγο πιο μετά γίνονται. Έχω, ας πούμε, τον ανιψιό που είναι πέμπτη δημοτικού και φοράει πια μόνο μάρκες.

-Αυτό από το σπίτι ή... ;

Από το σπίτι. Από το σπίτι. Καθαρά από το σπίτι. Γιατί όταν ακούς τη μαμά και τον παπά να σχολιάζει συνέχεια τι φόρεσε ο άλλος, πώς είχε το σπίτι του ο άλλος, κοίτα αυτόν φοράει αυτό. Μετά, ναι, και επίσης έχει κάνει μπουλινγκ σε άλλον ο ανιψιός μου και έχουν πάρει τηλέφωνο σπίτι να ζητήσει τον λόγο η μάνα γιατί ο γιος σου κάνει μπουλινγκ στο δικό μου επειδή ντύνεται έτσι.

-Σε σχέση πάλι με μάρκες και όχι μάρκες. Ότι κοίτα εγώ φοράω την ταδε μάρκα, εσύ τι φοράς;

Ναι. Και το άλλο το παιδάκι έχει κλάψει ας πούμε. Παίζει ρόλο και το σχολείο που βρίσκεται ο καθένας, την περιοχή και λοιπά...

-Πως θα αντιμετώπιζες έναν γονέα που θα έκανε παράπονα σχετικά με ένα προκλητικό ντύσιμο της βασιλικής ή έναν εκπαιδευτικό αν ερχόταν και σου έκανε μια παρατήρηση για την κόρη σου, ότι να μην ντύνεται έτσι;

Εντάξει, με συζήτηση σίγουρα και με διάλογο να καταλάβω γιατί το λέει αυτό το πράγμα, ότι που το στηρίζει. Ε... Γιατί μόνο έτσι λύνονται οι διαφορές, με διάλογο. Αυτή είναι η δύναμη που έχει ο άνθρωπος. Το να κάνει διάλογο και να ανταλλάζει απόψεις. Τώρα από εκεί και πέρα, αν έβλεπα κάποιος που ήταν πολύ επιθετικός απέναντί μου ή στο παιδί μου, σίγουρα κι εγώ θα αντιδρούσα και θα προσπαθούσα κι εγώ με τον λόγο μου να γίνω πιο επιθετική και να υπερασπίσω το παιδί μου. Αλλά θεωρώ ότι δεν είναι. Και για έναν εκπαιδευτικό, αν το έκανε νομίζω ότι θα πήγαινα στον διευθυντή. Αν κάποιος ήταν επιθετικός απέναντί μου για τον τρόπο που ντύνεται το παιδί μου. Το θεωρώ για έναν εκπαιδευτικό που έχει διαβάσει, υπάρχει μια παιδεία πιο πίσω και ένα background που

δεν μπορεί να έχει τέτοιες απόψεις. Και αν έχει θα πρέπει να το συζητήσω με κάποιον ανώτερό του. Τώρα για έναν γονέα είναι πολύ υποκειμενικό. Απλά επιλέγω νομίζω μετά από εκεί και πέρα να μην συναναστρέφομαι με αυτόν.

-Να σε ρωτήσω, γενικά πιστεύεις ότι η ενδυμασία μπορεί να καταπιέσει έτσι το άτομο;

Ε, ναι, άμα του βάζεις κάτι το οποίο δεν του αρέσει, γι' αυτό και λίγοι αντέχουν, νομίζω, στις στρατιωτικές σχολές. Νομίζω, ναι, ότι είναι ο τρόπος που εκφραζόμαστε, όπως είναι τα σκουλαρίκια και τα τατουάζ, όλα αυτά τα πράγματα, έτσι είναι και η ενδυμασία. Σε άλλους αρέσει να ντύνονται πιο ραπ, σε άλλους αρέσει πιο αθλητικά, σε άλλους πιο κυριλέ.

-Εσένα τώρα, σαν γονιός, μια τελευταία ερώτηση σου κάνω και σε αποδεσμεύω, γιατί νομίζω ότι τα κάλυψα αυτά τα παιδιά που ήθελα περισσότερο. Σαν γονιός, πόσα λεφτά χαλάς για το ντύσιμο των παιδιών σου, αν θες πες μου και συγκεκριμένα για τη Βασιλική, που είναι και δημοτικό και είναι και κορίτσι, ας πούμε; Και αν αγοράζεις ή όχι μάρκες στο παιδί, αφού έχει δει, ας πούμε, πήγε τα ακουστικά και σου τα ζήτησε, αν σου έχει ζητήσει κάτι αντίστοιχο σε μάρκα, σε παπούτσι, κλπ., επειδή μπορεί να τη φοράει κάποια αγαπημένη της τραγουδίστρια.

Λοιπόν, χαλάω περίπου γύρω στα 150 ευρώ τη σεζόν. Δηλαδή, τον φθινόπωρο που μπήκε το σχολείο, έβαλα για φόρμες, τέτοια που θέλει πιο πολύ, εσώρουχα, τέτοια. Της πήρα και ένα καλό μπουφάν λίγο πιο μετά. Καλό μπουφάν, όχι μάρκα. Ένα χοντρό μπουφάν. Μετά, κάποια στιγμή, ήθελε ο μπαμπάς της να της πάρουμε ένα δώρο. Της πήραμε ένα Columbia flis;aki, το οποίο το φοράει αυτή για μπουφάν, γιατί το άλλο ήταν πολύ φουσκωτό. Και αυτό πιο πολύ γιατί έβλεπε το δικό μου και του μπαπά και ήθελε το ίδιο. Δεν καταλαβαίνει σε σχέση με τα άλλα παιδιά. Καταλαβαίνει αυτό που φοράω εγώ και της αρέσει. Δηλαδή και στα παπούτσια μου λέει, θέλω σαν τα δικά τους. Δεν καταλαβαίνει τι μάρκα είναι. Θέλει απλά να μοιάζει στη μαμά. Ωραίο. Κάπου εκεί, 150 ευρώ. Τώρα που θα ανοίξουν καιρός και θα θέλω καλοκαιρινά, κάπου εκεί δίνω, ας πούμε.

-Και να σου πω, της αγοράζεις, γενικά, μάρκες ή και τα δύο...;

Μου αρέσει τα παπούτσια της να είναι μάρκα. Όχι μάρκα για τη μάρκα. Μου αρέσει να είναι καλό. Ένα asics πχ ξέρεις, που είναι πιο καλό για το πάτημα για τα παιδιά. Όλα τα υπόλοιπα, όχι. Γιατί τυχαίνει να της έχω πάρει και κάτι πιο καλό. Να της έχει πάρει η αδερφή μου ένα ωραίο παλτό από μια μεγάλη εταιρεία, ας πούμε, που ντύνονται έτσι και

δεν το έβαλε ποτέ. Και να φοράει όλη μέρα το H&M το φούτερ με τα 7 ευρώ. Ούτε νομίζω την απασχολεί. Θέλει απλά να μοιάζει σε μένα. Να φοράει κολάν, έτσι, ξέρεις αυτό. Συνδυαστικά τα κάνουμε. Και τη τσάντα της τη θέλει POLO γιατί έχουν οι άλλες φίλες της, αλλά δεν το καταλαβαίνει. Απλά θέλει αυτή που βλέπει.

Ναι, ναι. Εντάξει. Ευχαριστώ πολύ.